

JOURNAL OF SETTHAWIT REVIEW

วารสารเสถียรวิทย์ปริทัศน์

ISSN : 2822-0994 (Online)

ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน, 2565)

Vol.2 No.1 (January-April, 2022)

JSR

ISSN : 2822 0994 (Online)

Journal of Setthawit Review

วารสารเสถียรวิทยปริทัศน์

ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน, 2565)
Vol. 2 No. 1 (January-April, 2022)

วารสารเสถียรวิทยปริทัศน์

57 หมู่ 1 บ้านเขวาสี ต.แสนชาติ

อ.จันทรา จ.ร้อยเอ็ด 45000

โทร. 096 836 7800

E-mail: Setthawit138@gmail.com

กองบรรณาธิการ

• บรรณาธิการ (Editor)

พระมหาพิสิฐ วิสิษฐบุญโญ (สืบนิสัย), ดร.

: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

• ผู้ช่วยบรรณาธิการ

พระพลากร สุ่มงคโล, ดร.

: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

• กองบรรณาธิการ (Editorial Board)

ศาสตราจารย์ ดร.วัชร งามจิตรเจริญ

: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร.รัตน์ ปัญญาภา

: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

รองศาสตราจารย์ ดร.พิสิษฐ์ กอบบุญ

: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

รองศาสตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์ โชควรรกุล

: มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

รองศาสตราจารย์ ดร.ฉลอง พันธุ์จันทร์

: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

รองศาสตราจารย์ ดร.สิน งามประโคน

: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิเชียร แสนมี

: มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ดร.สัญญา เคนาภูมิ

: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

ดร.สุธีศักดิ์ ฝอยสูงเนิน

: มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

ดร.ธวัชชัย ดุลยสุจริตกุล

: มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

• ผู้จัดการวารสาร

นายสนั่น ประเสริฐ

เกี่ยวกับวารสารเสถียรวิทย์ปริทัศน์

นโยบายและขอบเขตการตีพิมพ์ : วารสารเสถียรวิทย์ปริทัศน์ มีนโยบายรับตีพิมพ์บทความด้านพระพุทธศาสนา ปรัชญา มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ ศิลปศาสตร์ รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ และสหวิทยาการด้านสังคมศาสตร์ กำหนดเผยแพร่ปีละ 3 ฉบับ

กระบวนการพิจารณาบทความ : บทความที่เผยแพร่จะต้องผ่านการพิจารณาโดยผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย 3 ท่าน โดยผู้ทรงคุณวุฒิจะไม่ทราบข้อมูลของผู้ส่งบทความ

ประเภทของบทความ :

1. บทความวิจัย
2. บทความวิชาการ
3. บทวิจารณ์หนังสือ

ภาษาที่รับตีพิมพ์ : ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ

กำหนดออกเผยแพร่วารสาร :

- วารสารกำหนดวงรอบการเผยแพร่ 3 ฉบับต่อปี ดังนี้
- ฉบับที่ 1 มกราคม – เมษายน
 - ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม
 - ฉบับที่ 3 กันยายน – ธันวาคม

การติดต่อประสานงานและส่งบทความเผยแพร่ :

1. สอบถามรายละเอียดเบื้องต้น เช่น รอบการเผยแพร่ หนังสือตอบรับการตีพิมพ์ เป็นต้น โทร. 096 836 7800
2. การเตรียมต้นฉบับบทความ โหลดแบบฟอร์มบทความ และรายละเอียดการเตรียมต้นฉบับบทความ
3. ส่งบทความในระบบวารสาร <https://so12.tci-thaijo.org/index.php/stw/>
4. สแกนไลน์ กลุ่มวารสารฯ เพื่อการติดต่อประสานงานเผยแพร่บทความ

บทบรรณาธิการ

วารสารเสถียรวิทยปริทัศน์ เป็นวารสารด้านสังคมศาสตร์ เปิดรับบทความวิชาการ บทความวิจัย รวมทั้งบทความหนังสือ เปิดรับตีพิมพ์เผยแพร่บทความด้านพระพุทธศาสนา ปรัชญา มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ ศิลปศาสตร์ รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ และสหวิทยาการด้านสังคมศาสตร์ กำหนดเผยแพร่ปีละ 3 ฉบับ โดยบทความที่ส่งมาตีพิมพ์เผยแพร่กับวารสารจะได้รับการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องอย่างน้อย 3 ท่าน วารสารฉบับนี้เป็นวารสารปีที่ 2 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน 2565) ซึ่งเป็นฉบับแรกของปี ตีพิมพ์บทความทั้งสิ้นจำนวน 5 บทความ วารสารขอขอบคุณท่านทั้งหลายที่สนใจส่งบทความมาตีพิมพ์เผยแพร่กับทางวารสาร และขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อบทความ วารสารมีความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะปรับปรุงพัฒนาคุณภาพด้านวิชาการให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป ขอเจริญพรขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

พระมหาพิสิฐ วิสิษฐปญโญ (สืบนิสัย), ดร.
บรรณาธิการวารสาร

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
การจัดประเภทพระธรรมวินัยในนวโกวาท : ศึกษาในเชิงพัฒนาการ <i>พระครูวาปีจันทคุณ</i>	1
ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารตามหลักอิทธิบาท 4 <i>พระมหาปริยญา วรญาโณ</i>	11
กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตามแนวพระพุทธศาสนา <i>พระครูปลัดเรืองเดช ถาวรรธโม</i>	21
การสร้างชุมชนนวัตกรรมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น <i>อดิสร หนั่นคำจร</i>	35
สิทธิมนุษยชนในพระพุทธศาสนา <i>วงศ์ชนก จำเริญสาร, พระอภิเดช อภิวิฑฒโน/ตีวเรือง</i>	47

การจัดประเภทพระธรรมวินัยในนวโกวาท : ศึกษาในเชิงพัฒนาการ
The Categorigation of Dhamma and Vinaya
in the literary work “Navakovada”
: A study of development

พระครูวาปีจันทคุณ

Pharkhru Vapeechanthakhun

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahamachulalongkornrajavidyalaya University

Email: Assajeree2@hotmail.com

Received: 14 January 2022; Revised: 24 January 2022; Accepted: 30 January 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) ศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาของนวโกวาท 2) วิเคราะห์การจัดประเภทหลักธรรมวินัยในนวโกวาทเชิงพัฒนาการ ขอบเขตด้านเอกสาร/คัมภีร์ ได้แก่ นวโกวาท พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ขอบเขตด้านเนื้อหา ได้แก่ พระธรรมวินัยในนวโกวาท วิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอโดยวิธีพรรณนาความ ผลการวิจัยพบว่า

วิธีการจัดประเภทวินัย สรุปได้ดังนี้คือ (1) การย่อสิกขาบทในภิกขุวิภังค์ให้เข้าใจง่ายขึ้น (2) บางสิกขาบททรงนำคำอธิบายในสิกขาบทวิภังค์มาแสดงไว้ด้วย เพื่อความเข้าใจถูกต้อง (3) การแปลคำบาลีที่สื่อให้ทราบสิ่งของในปัจจุบัน (4) การจัดหมวดหมู่เสียวัตรใหม่ ผลของการจัดประเภทวินัยคือ (1) ทำให้เข้าใจพระวินัยได้ง่ายขึ้น (2) เป็นคู่มือพระวินัย ฉบับย่อ จุดมุ่งหมายของการจัดประเภทธรรมวินัยคือ (1) ทำให้เข้าใจพระวินัยได้ง่ายขึ้น (2) เป็นคู่มือการเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์ จุดมุ่งหมายในการจัดประเภทคิปปิปฏิบัติคือ เพื่อให้ฆราวาสหรือชาวบ้านได้ศึกษาหลักธรรมที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของตนและนำไปปฏิบัติตามเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนให้ดีขึ้น ผลของการจัดประเภทคิปปิปฏิบัติคือ (1) ทำให้ได้รับความสะดวกในการค้นคว้าหลักธรรม (2) เป็นคู่มือการศึกษาธรรมะของอุบาสก-อุบาสิกา

คำสำคัญ: พระธรรมวินัย, นวโกวาท, พัฒนาการ

Abstract

The objectives of this article are as follows: 1) to study the structure and content of the Navagovada; The scope of documents/Scriptures are Navakowat, Tipitaka, Atthakatha, Supreme, related documents and research. Content scope analyzing the data and presenting a descriptive method. The results showed that:

How to Classify Disciplines It can be summarized as follows: (1) the abbreviation of the sikkhapada in the vibhahaga to make it easier to understand; for a correct understanding (3) Translation of Pali words that communicate current things (4) Classification of new rituals The results of the Vinaya classification are (1) making it easier to understand the Vinaya, (2) being a concise manual of the Vinaya. Overall, it is organized for people to study and apply principles that are interesting and useful in their daily lives. The results of the categorization of Dhamma Vipahakha were as follows: (1) a change in attitudes towards Buddhist teachings occurred. The aim of categorizing kihipatibat is for laymen or villagers to study the principles necessary for their lives and implement them in order to improve their quality of life. The results of categorizing the kihipatibat are (1) making it convenient to research the dharma, (2) being a manual for the study of the dharma of laypeople-upasikas.

Keywords: Dhamma and Vinaya, Navakovada, development

บทนำ

การศึกษาของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลท่านจัดไว้เป็น 2 ประเภท คือ คันถะธรรมา และวิปัสสนาธรรมา คันถะธรรมา หมายถึง การเรียนและทรงจำพระไตรปิฎก ตลอดจนการถ่ายทอดหรือกล่าวสอนแก่คนอื่น ส่วน วิปัสสนาธรรมา หมายถึง การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งพระพุทธโฆสะจารย์อธิบายว่า ภิกษุผู้มีความประพฤติดีเบาพร้อม ยินดีในเสนาสนะอันสงัด กำหนดความสิ้นและความเสื่อมไปในอัตภาพแห่งตนแล้วเจริญวิปัสสนาจนได้สำเร็จพระอรหันต์ในที่สุด (พระพุทธโฆสะจารย์ รจนา, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงตรวจชำระ, 2543) รูปแบบของการศึกษาเป็นลักษณะของการสอน การฟัง และการท่องจำ (มุขปาฐะ) ซึ่งเป็นการเรียนจากพุทธสำนักและสำนักของพระสาวกที่มีชื่อเสียง เช่น พระอุบาลีเถระ พระอนนทเถระ พระสารีบุตรเถระ เป็นต้น

องค์ประกอบของการศึกษาพระพุทธศาสนาที่สำคัญมี 3 ประการ คือ (1) ปริยัติ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย นับเป็นองค์ประกอบสำคัญโดยความเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ และการศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรมนั้นเป็นการศึกษาภาคทฤษฎี คือการศึกษารัตนวินัยให้มีความรู้พื้นฐานอย่างแจ่มแจ้ง เพื่อให้เกิดความกระจ่างแจ้งว่า คำสอนของพระพุทธองค์ที่จัดเป็นธรรมบทนั้นบทนี้ว่าด้วยเรื่องอะไร ถ้าผู้เรียนจะน้อมนำเอาธรรมคำสั่งสอนมาปฏิบัติเพื่อเป็นแนวทางหรือแสงประทีปแห่งชีวิตจะอย่างไร และเมื่อปฏิบัติตามแล้วจะได้ผลอย่างไร เป็นต้น เรียกว่า ปริยัติ (2) ปฏิบัติ ได้แก่ การน้อมนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนที่ได้เรียนรู้ในทางภาคทฤษฎีนั้นมาสู่ภาคปฏิบัติ คือนำมาประพฤติปฏิบัติจริงๆ เพื่อเป็นการอบรมกาย วาจา และใจ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือนำเอาหลักธรรมที่เรียนรู้แล้วนั้นมาเป็นแนวทางหรือบทภูมิตำแห่งชีวิตให้เหมาะสมกับฐานะของตน

เรียกว่า ปฏิบัติ (3) ปฏิเวธ ได้แก่ ผลของการปฏิบัติธรรมนั้น เช่น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก พระอริยบุคคล เป็นต้น ผู้ได้รับผลแห่งการปฏิบัติ ซึ่งทำให้ยกฐานะจากปุถุชนธรรมดาขึ้นมาเป็นพระอริยบุคคล การบรรลุดุธรรมขั้นนั้นๆ ตามภูมิธรรมที่ตนปฏิบัติขึ้นนั้นไม่มีใครมายกย่องหรือแต่งตั้งให้แต่การยกฐานะดังกล่าวเป็นไปโดยอัตโนมัติ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือฐานะหรือตำแหน่งแห่งอริยเจ้านั้นไม่มีการแต่งตั้งให้จะรู้ได้ด้วยตนเอง คือเป็นปัดจัดตั้ง เวทิตัพโพ วิญญูติ เรียกว่า ปฏิเวธ (สมศักดิ์ บุญปู, 2552)

หลังพุทธกาลการจัดการความรู้ทางพระพุทธศาสนา หรือการสืบทอด เผยแผ่พระพุทธศาสนาปรากฏอยู่ในรูปแบบของการสังคายนา การอบรมสั่งสอนหลักธรรมวินัย และการเรียนในสำนักที่สืบทอดมาแต่สมัยพุทธกาล เช่น สำนักพระอุบาลี สำนักพระทาสกะ สำนักพระโสณกะ เป็นต้น (พระพุทธโฆสาจารย์ รัตน, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงตรวจชำระ, 2543) การศึกษาปริยัติธรรมในประเทศไทยนั้นมีดังนี้คือ ในสมัยล้านนา สถานที่ศึกษาคือวัด ผู้บริหารและผู้จัดการศึกษาคือพระ ในยุคนี้ถือว่าเป็นยุคทองของการศึกษาบาลี เพราะมีพระเถระที่แตกฉานในพระไตรปิฎกหลายรูป มีผลงานคือการแต่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาหลายเล่ม เช่น พระสิริมังคลาจารย์ แต่งคัมภีร์มิ่งมงคลทิพย์นิ เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันคณะสงฆ์ไทยได้ใช้เป็นหลักสูตรวิชาแปลมคธเป็นไทย ของประโยค ป.ธ. 4-5 และหลักสูตรวิชาแปลไทยเป็นมคธ ของประโยค ป.ธ. 7

การศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทยในสมัยสุโขทัย เป็นการเรียนพระไตรปิฎกโดยแยกเป็นตอน ๆ คือ ในเบื้องต้นเรียนพระสูตรก่อน หลังจากนั้นก็เรียนพระวินัย และเรียนพระอภิธรรมโดยลำดับ นอกจากนี้ก็เรียนศิลปศาสตร์อื่นๆ ด้วย การเรียนการสอนนั้นมีพระมหากษัตริย์ พระ และราชบัณฑิตเป็นผู้สอน สถานที่เรียนได้แก่วัด และวัง คือพระรูปที่คงแก่เรียนและแตกฉานในพระไตรปิฎกเป็นผู้สอนพระเถระและชาวบ้านในวัด ส่วนราชบัณฑิตสอนบุตร-ธิดา ของเจ้านายที่ศึกษาพระพุทธศาสนาและวิชาอื่นๆ ภายในวัง การวัดผลการศึกษายังไม่มีรูปแบบที่แน่นอน วัดจากความทรงจำเป็นพื้นฐาน ในสมัยอยุธยา เนื่องจากบ้านเมืองมีความเดือดร้อนวุ่นวายจากภัยสงคราม การศึกษาเล่าเรียน พระธรรมวินัยจึงไม่มีความเจริญรุ่งเรืองสม่ำเสมอเหมือนกับยุคล้านนาและยุคสุโขทัยแต่ เจริญรุ่งเรืองเป็นบางสมัยเท่านั้น เช่น สมัยพระนารายณ์มหาราช เป็นต้น คือในสมัยของพระองค์มีการกำหนดหลักสูตร เวลาเรียน การประเมินผล และวิทยฐานะไว้อย่างชัดเจน เช่น แปลพระสูตรจบ มีวิทยฐานะเป็นบาเรียนตรี แปลพระสูตรและพระวินัยจบ มีวิทยฐานะเป็นบาเรียนโท แปลจบทั้งพระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรม มีวิทยฐานะเป็นบาเรียนเอก เป็นต้น ครูผู้สอนได้แก่ พระมหากษัตริย์ พระเถระที่แตกฉานในพระไตรปิฎก และราชบัณฑิต สถานที่เรียน ได้แก่ พระบรมมหาราชวังและวัดต่างๆ สมัยกรุงธนบุรี ได้ยึดรูปแบบการเรียนการสอนพระธรรมวินัยเหมือนกับสมัยอยุธยา (มาณพ พลไพรินทร์, อ้างใน พระมหาทองเดิม อาจารย์สุโก, 2554) ส่วนในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1- รัชกาลที่ 3) การศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 1 ก็คงเหมือนกับการศึกษาในสมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 2 จึงมีการปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอนขึ้นใหม่ โดยจัดหลักสูตรเป็น 9 ชั้น หรือ 9 ประโยค ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน มีแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย คือ ประโยค 1-2, 3 สอบในคราวเดียวกัน สำหรับหลักสูตรชั้นประโยค 5 ใช้คัมภีร์บาลีมุตตะกะ ส่วนหลักสูตรประโยค 9 ใช้คัมภีร์ฎีกาสารัตถทีปนี (ภายหลังเปลี่ยนเป็นฎีกาอภิธัมมัตถวิภาวิณี) และการสอบในสมัยนั้นเป็นการสอบด้วยวิธีแปลต่อหน้าพระพักต์พระมหากษัตริย์และคณะกรรมการสอบหรือสอบปากเปล่านั่นเอง ผู้ที่สอบได้ประโยค 7-8-9 เรียกว่า เป็นบาเรียนเอก คือ ประโยค 7 เรียกว่า เอกสามัญญ (เอก ส.) ประโยค 8 เรียกว่า เอกมัธยม (เอก ม.) ประโยค 9 เรียกว่า เอกอุดม (เอก อ.) (สมศักดิ์ บุญปู, 2552)

การศึกษาปริยัติธรรมในสมัยรัชกาลที่ 4- รัชกาลที่ 6 ถือว่าเป็นยุคปฏิรูปการศึกษาปริยัติธรรมแห่งคณะสงฆ์ไทย ผู้ที่มีบทบาทโดดเด่นในการปฏิรูปการศึกษาหรือจัดการศึกษาปริยัติธรรม ได้แก่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ซึ่งพระองค์ทรงดำรงตำแหน่งเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 10 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากพระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่า การศึกษาปริยัติธรรมแบบเดิมไม่เหมาะแก่การศึกษาในสมัยปัจจุบัน เพราะหลักสูตรมีเนื้อหาพิสดาร ดังนั้นจึงได้ทรงปรับปรุงหลักสูตรใหม่ให้กะทัดรัดกว่าเดิม ในส่วนหลักสูตรนักธรรมที่คณะสงฆ์ไทยใช้ศึกษาเล่าเรียนมาจนถึงปัจจุบัน กล่าวเฉพาะนวโกวาท เกิดขึ้นเมื่อครั้งพระองค์ประทับอยู่ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม (พ.ศ. 2442-2444) โดยพระองค์ได้ทรงเลือกแปลธรรมวินัยในพระไตรปิฎกสำหรับทรงสั่งสอนภิกษุสามเณรในวัดนั้น ในเบื้องต้นผู้ศึกษาต้องจดไปท่องบนกันก่อน ต่อมาเมื่อเสด็จกลับมาประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ช่วงแรกๆ ก็ยังทรงสั่งสอนด้วยวิธีนั้นอยู่ ภายหลังจึงรับสั่งให้รวบรวมข้อธรรมวินัยนั้นๆ พิมพ์ขึ้นสำหรับเป็นแบบเรียนธรรมวินัยของมหามกุฏราชวิทยาลัยสืบมา พระประสงค์ในการนิพนธ์นวโกวาทก็เพื่อให้พระบวชใหม่ได้ศึกษาภายในระยะเวลาที่สั้น คือกำหนดระยะให้ 3 เดือน เดือนแรกกำหนดเวลาไว้สำหรับบุรพกิจอย่างอื่น เดือนที่ 2 เรียนวินัยบัญญัติ เดือนที่ 3 เรียนธรรมวิภาค เดือนสุดท้ายเมื่อใกล้สึก เรียนคิทธิปฏิบัติ กำหนดระยะเวลาเรียนอย่างนี้ผู้มีสติปัญญาดีและมีอุตสาหะก็สามารถที่จะเรียนได้เร็วกว่ากำหนด ผู้มีสติปัญญาและอุตสาหะปานกลาง ก็พอเรียนทันกำหนด ส่วนผู้มีสติปัญญาไม่ดีทั้งมีความเพียรน้อย ก็เรียนไม่ทันกำหนด (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2550)

นวโกวาท ประกอบด้วยหลักธรรมวินัย 3 ส่วนด้วยกัน ส่วนแรก เรียกว่า วินัยบัญญัติ เป็นการรวบรวมสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ในภิกขุวิภังค์ (ปาติโมกข์) จำนวน 227 สิกขาบท ด้วยสำนวนย่อเพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาและทำความเข้าใจ ส่วนที่สอง เรียกว่า ธรรมวิภาค เป็นการคัดเลือกหลักธรรมที่น่าสนใจมาจัดเป็นไว้หมวดๆ เริ่มตั้งแต่หมวด 2 (ทุกะ) จนถึง ปกิณณกะ คือหมวดเบ็ดเตล็ด เพื่อให้เข้าใจสภาวะธรรมและเป็นยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ (จริยธรรม) ส่วนที่สาม เรียกว่า คิทธิปฏิบัติ เป็นการคัดเลือกหลักธรรมที่ครอบคลุมวิถีชีวิตประจำวันในด้านต่างๆ เช่น การปกครอง การครองเรือน การประกอบอาชีพ การอยู่ร่วมกับผู้อื่น เป็นต้น มาแสดงไว้เป็นหมวดหมู่ เริ่มตั้งแต่หมวด 4 (จตุกกะ) จนถึงหมวด 6 (ฉักกะ) เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ภิกษุรูปที่ลาสิกขาออกไปครองเรือน ในการพระนิพนธ์นวโกวาทนี้พระองค์ทรงได้อาศัยข้อมูลจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาว่า 24 เล่ม ในการนิพนธ์นวโกวาท ได้มีการเพิ่มหลักธรรมในภายหลังด้วย ทั้งนี้เพื่อให้หนังสือมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เช่น ในการพิมพ์ครั้งที่ 12/2453 ได้ทรงเพิ่มทุกะ (หมวด 2) และโพธิปักขิยธรรม ในการพิมพ์ครั้งที่ 9/2447 ได้ทรงเพิ่มศัพทบาลี เพื่อให้ง่ายต่อการจดจำหัวข้อธรรม และในการพิมพ์ครั้งที่ 37/2477 คณะกรรมการตรวจชำระแบบเรียน ได้มอบหมายให้พระราชสุธี (วิจิตร อาภากร ป.ธ. 9) วัดมหาธาตุ ใ้ค้นหาที่มาแห่งธรรมนั้นๆ แล้วนำมาลงไว้กำกับหลักธรรมนั้น ๆ เพื่อให้ง่ายต่อการค้นคว้าศึกษาเพิ่มเติม (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2550)

การปฏิรูปการศึกษาปริยัติธรรมถือเป็นการปรับปรุงโครงสร้างการศึกษาพระปริยัติใหม่ มีผลต่อทัศนคติหรือโลกทัศน์ของผู้ศึกษารวมทั้งผลแห่งการปฏิบัติด้วย จึงถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญ ที่ไม่ควรละเลย กล่าวในแง่ของพัฒนาการแห่งพระพุทธศาสนาถือว่าได้ศึกษาร่องรอยพัฒนาการแห่งการศึกษาพระพุทธศาสนาในยุคทองแห่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวมานี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาพระนิพนธ์นวโกวาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราช ผู้ได้ทรงบุกเบิกการศึกษาปริยัติธรรมแบบสมัยใหม่ที่มีผลมาจนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาของนวโกวาท
- 2) เพื่อวิเคราะห์การจัดประเภทหลักธรรมวินัยในนวโกวาทเชิงพัฒนาการ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร/คัมภีร์ โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร/คัมภีร์ (Documentary research) ซึ่งมีขั้นตอนในการศึกษา ดังนี้

- 1) ศึกษาค้นคว้าเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ หนังสือนวโกวาท โดยศึกษาในเชิงพัฒนาการ คือการแปลและจัดประเภทหลักธรรมวินัยจากพระไตรปิฎกเป็นหนังสือนวโกวาท
- 2) ศึกษาค้นคว้าเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 อรรถกถา ฎีกา คัมภีร์อื่นๆ ตลอดจนทั้งเอกสาร หนังสือ สิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
- 3) วิเคราะห์ข้อมูล สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงนิพนธ์ขึ้นนวโกวาทขึ้น เมื่อครั้งเสด็จประทับอยู่ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม (พ.ศ. 2442-2444) โดยได้ทรงเลือกแปลธรรมวินัยในพระไตรปิฎก เพื่อทรงสั่งสอนภิกษุ-สามเณรภายในวัด ในเบื้องต้นยังไม่มีการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม ผู้ศึกษาต้องจดบันทึกไปท่องจำกันก่อน ภายหลังเมื่อเสด็จกลับมาประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหารแล้ว จึงทรงรับสั่งให้จัดพิมพ์ขึ้นสำหรับเป็นแบบเรียนธรรมวินัยของมหามกุฏราชวิทยาลัย หลังจากนั้นก็มีการจัดพิมพ์ทุกปี เพราะได้รับความนิยมจากผู้ศึกษา นวโกวาทเป็นหนังสือที่ได้รับการปรับปรุงและขยายความมาเรื่อย ๆ ในระยะแรก ๆ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงปรับปรุงเพิ่มเติมเอง เช่น เพิ่มศัพท์บาลี เพื่อให้ง่ายต่อการจดจำหลักธรรม เป็นต้น เมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว ได้มีการปรับปรุงให้สมบูรณ์เพิ่มขึ้นอีกโดยคณะกรรมการจัดทำหนังสือของมหามกุฏราชวิทยาลัย เช่น เพิ่มเชิงอรรถ เพื่อให้ทราบที่มาและง่ายต่อการค้นคว้าเพิ่มเติม จุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ในการนิพนธ์นวโกวาทคือ ทรงต้องการสร้างหลักสูตรธรรมวินัยแบบย่อหรือหลักสูตรระยะสั้น เพื่อสั่งสอนสัทธิวิหาริกและอันตวาสิกผู้บวชใหม่ คือบวชช่วงเช้าพรรษา เมื่อออกพรรษาก็ลาสิกขาไป ซึ่งสามารถนำหลักธรรมที่ได้เรียนนั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตด้วย หากจะสั่งสอนเหมือนกับพระภิกษุ-สามเณรผู้บวชนานก็จะได้ผล เพราะไม่มีเวลาเรียนมาก นอกจากนี้พระองค์ยังทรงหวังให้เป็นหลักสูตรสำหรับอุปัชฌาย์อาจารย์ได้สั่งสอนศิษย์ของตนผู้บวชช่วงเช้าพรรชาด้วย เพื่อการปฏิบัติตนตามหลักพระธรรมวินัย

ความสำคัญของนวโกวาทคือคณะสงฆ์ไทยใช้เป็นหลักสูตรระดับนวกภูมิและนักธรรมตรีของการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมมาตั้งแต่อดีต (ร.6) จนถึงปัจจุบัน เป็นหนังสือที่รวบรวมพระวินัยและหลักธรรมหมวดต่าง ๆ จากพระไตรปิฎกมาเรียบเรียงไว้ด้วยสำนวนภาษาที่เข้าใจง่าย มีเนื้อหาเหมาะแก่การศึกษาและจดจำ เพราะเป็นการย่อหลักธรรมไว้เป็นหมวดหมู่ ทำให้เข้าใจง่าย แม้คนที่ไม่มีพื้นฐานการเรียนปริยัติมาก่อนก็สามารถอ่านทำความเข้าใจได้โดยไม่ยาก นอกจากพระภิกษุ-สามเณร และฆราวาสผู้เรียนธรรมศึกษาจะใช้ศึกษาเพื่อการสอบธรรมสนามหลวงและธรรมศึกษาแล้ว ผู้สนใจทั่วไปก็สามารถที่จะศึกษานวโกวาท

เพื่อเข้าใจหลักธรรมด้วย โดยเฉพาะนักเทศน์ นักบรรยายทั้งหลายมักจะอ้างหลักธรรมในนวโกวาทเสมอ เพราะโดยมากเป็นหลักจริยธรรมเกี่ยวกับการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น ขันติ โสรัจจะ, บุพพการี กตัญญูกตเวที เป็นต้น พุทธบริษัทก็นำหลักธรรมเหล่านี้ไปปฏิบัติเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิต จึงกล่าวได้ว่า นวโกวาท เป็นคู่มือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ได้รับความนิยมมาก เป็นแบบอย่างของการรวบรวมหมวดธรรมหรือประเภทธรรมสำหรับเป็นคู่มือการศึกษาธรรมของพุทธศาสนิกชน มีส่วนสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาเป็นที่รู้จักของคนทั้งหลาย และมีความเจริญรุ่งเรืองมาจนถึงปัจจุบัน

พระวินัยบัญญัติในนวโกวาทนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าได้ทรงรวบรวมและนิพนธ์ไว้เฉพาะสิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์เท่านั้น (ภิกขุวิภังค์) จุดมุ่งหมายคือทรงต้องการให้อุปัชฌาย์อาจารย์ได้สั่งสอนพระวินัยแก่อันตวาสิกและสัทธินาริก เพื่อให้ได้รู้และเข้าใจแล้วนำไปปฏิบัติตามสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ ซึ่งมีพระประสงค์ดังนี้คือ (1) เพื่อความดีงามแห่งสงฆ์ (2) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ (3) เพื่อข่มบุคคลผู้เกื้อยาก (4) เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม (5) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน (6) เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต (7) เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส (8) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่ยังเลื่อมใสแล้ว (9) เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม (10) เพื่อเอื้อเฟื้อพระวินัย

การบัญญัติพระวินัยแต่ละสิกขาบทนั้นมีสาเหตุมาจากการดำเนินของเพื่อนพรหมจารีและชาวบ้าน ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงได้บัญญัติขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ 10 ประการ ดังกล่าวมา สมเด็จพระมหาสมณเจ้าเป็นเพียงทรงนำมานิพนธ์ไว้เพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นเท่านั้น แต่หากพิจารณาจากสำนวนการนิพนธ์แล้วจะเห็นว่ามิใช่พระประสงค์ที่จะให้ภิกษุจดจำมากกว่าการทำความเข้าใจ เพราะเป็นสำนวนย่อ บอกแต่ลักษณะการละเมิดที่สำคัญเท่านั้น ไม่ได้แสดงเนื้อหาทั้งหมดที่จะทำให้เข้าใจสิกขาบทได้ถูกต้อง คำอธิบายสิกขาบทมีปรากฏในวินัยมุข ซึ่งเป็นหลักสูตรพระวินัยของนักธรรมตรี หนังสืออธิบายพระวินัยที่ควรศึกษาเพิ่มเติมเพื่อทำความเข้าใจสิกขาบทในนวโกวาทอีกเล่มหนึ่งคือ บุพพสิกขาวิณณา ผลงานของพระอมราภิกขิต (อมร เกิด) เพราะสมเด็จพระมหาสมณเจ้าได้อาศัยรูปแบบในการนิพนธ์นวโกวาท และการนิพนธ์นวโกวาทก็เพื่อต้องการอธิบายเพิ่มเติมบุพพสิกขาวิณณาที่พระองค์ได้ศึกษามาก่อนแล้ว วิธีการจัดประเภทวินัย สรุปได้ดังนี้คือ (1) การย่อสิกขาบทในภิกขุวิภังค์ให้เข้าใจง่ายขึ้น (2) บางสิกขาบททรงนำคำอธิบายในสิกขาบทวิภังค์มาแสดงไว้ด้วย เพื่อความเข้าใจถูกต้อง (3) การแปลคำบาลีที่ส่อให้ทราบสิ่งของในปัจจุบัน (4) การจัดหมวดหมู่เสียวิธีใหม่

ผลของการจัดประเภทวินัยคือ (1) ทำให้เข้าใจพระวินัยได้ง่ายขึ้น (2) เป็นคู่มือพระวินัย ฉบับย่อ, สิกขาบทในพระวินัยปิฎกเป็นสำนวนมุขปาฐะ ดังนั้น บางสิกขาบทจึงมีข้อความที่ทวนซ้ำกัน หลาย ๆ สิกขาบทมีข้อความการสนทนากัน แต่พระองค์ทรงตัดข้อความการสนทนานั้นออก เพราะมีเนื้อหาไม่เหมาะแก่การท่องจำ บางสิกขาบทพระองค์ได้ทรงนำคำอธิบายในสิกขาบทวิภังค์มาแสดงไว้ด้วยเพื่อความเข้าใจและปฏิบัติอย่างถูกต้อง นวโกวาทเป็นคู่มือพระวินัยฉบับย่อที่ได้รับความนิยมสูง มีคุณค่าในแง่ของการจดจำเพื่อปฏิบัติตาม เพราะอ่านแล้วเข้าใจได้เลย อย่างไรก็ตาม ไม่ควรละเลยการศึกษาพระวินัยปิฎก อรรถกถา ฎีกาพระวินัย วินัยมุข และบุพพสิกขาวิณณา โดยเฉพาะวินัยมุข เป็นหนังสืออธิบายนวโกวาท ศึกษาแล้วทำให้เข้าใจสิกขาบทในนวโกวาท หรือวินัจฉัยพระวินัยของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

จุดมุ่งหมายของการจัดประเภทธรรมวินัย โดยภาพรวมเป็นการจัดเพื่อให้คนทั้งหลายได้ศึกษาและนำหลักธรรมที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวันไปปฏิบัติตาม หลักธรรมที่นำมาแสดงนั้นมุ่ง

หมายเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และสติปัญญาของมนุษย์ วิธีการจัดประเภทธรรมวินัยภาค เป็นการจัดตามลำดับจำนวนคือหมวด 2 ถึงหมวดเบ็ดเตล็ด บางหลักธรรมพระสูตรต้นตปิฎกไม่ได้ตั้งชื่อหัวข้อธรรมไว้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงตั้งชื่อหัวข้อธรรมใหม่ ซึ่งทำให้ทราบลักษณะธรรม และผลที่จะได้รับการปฏิบัติตามด้วย

ผลของการจัดประเภทธรรมวินัยภาค มีดังนี้คือ (1) เกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาใหม่ (2) เป็นคู่มือการเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์ คำอธิบายผลการจัดธรรมวินัยภาคมีดังนี้คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยก่อนรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระสงฆ์นิยมสั่งสอนหลักธรรมเกี่ยวกับพุทธจักรวาลวิทยาแก่ชาวบ้าน คือสอนเรื่องผลแห่งกรรม เรื่องโลกหน้า ทำให้ชาวบ้านคาดหวังผลการกระทำ เช่น ทำบุญเพราะต้องการไปเกิดในสวรรค์และได้เสวยทิพย์สมบัติ เว้นการกระทำความชั่ว เพราะไม่ต้องการไปเกิดในนรก ซึ่งจะถูกลงโทษให้ได้รับความทุกข์ทรมาน ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา ไทยได้รับอิทธิพลแนวความคิดเรื่องโลกและชีวิตจากชาติตะวันตก ซึ่งเป็นแนวคิดแบบวิทยาศาสตร์ เป็นที่สนใจของคนสมัยใหม่ เพราะเห็นว่าน่าเชื่อถือกว่าคำสอนที่ไม่อาจพิสูจน์ได้ด้วยประสาทสัมผัส อิทธิพลแนวคิดดังกล่าวมีผลต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาด้วย ดังนั้นจึงได้มีการปฏิรูปหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมใหม่ หลักธรรมในนวโกวาทโดยมากท่านเลือกหลักจริยธรรมที่ผู้ปฏิบัติสามารถเห็นผลจริงในปัจจุบันมาแสดงไว้ ทำให้คำสอนแบบพุทธจักรวาลวิทยาถูกทอนความสำคัญลง ผลดีของการศึกษาหลักธรรมที่เน้นการเห็นผลจริงในชีวิตประจำวันคือทำให้พุทธศาสนิกชนไม่คาดหวังผลของการกระทำที่จะได้รับในชาติหน้าจนละเลยการศึกษาชีวิตจริง ซึ่งไม่ใช่วิธีที่ถูกต้องในการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา ส่วนผลเสียของการลดทอนคำสอนเกี่ยวกับโลกหน้าลงคือทำให้คนทั้งหลายไม่เกรงกลัวต่อบาปกรรมและการลงโทษในนรก เพราะขาดการเตือนสติ ไม่ให้ประมาทในการดำเนินชีวิต มีผลทำให้คนทั้งหลายกระทำบาปมากขึ้น มีแต่การเบียดเบียนกัน ทำให้ไม่ได้รับความสุขในการอยู่ร่วมกันในสังคม

หมวดธรรมในนวโกวาท สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงคัดเลือกจากพระสูตรต้นตปิฎกมาแสดงไว้เพียงบางส่วนเท่านั้น สำหรับผู้ปรารถนาศึกษาเพิ่มเติม ก็สามารถศึกษาได้จากพระสูตรทั้งหลาย นวโกวาทเหมาะแก่การใช้เป็นคู่มือศึกษาธรรมะ เพราะมีเนื้อหาพอเหมาะ ไม่พิสดารจนเกินไป สะดวกแก่การนำไปแสดงธรรมเผยแผ่พระพุทธศาสนา นวโกวาทเป็นหลักสูตรของคณะสงฆ์ไทยในระดับนักธรรมตรี พระภิกษุ-สามเณร เมื่อเริ่มเรียนพระปริยัติธรรม ต้องได้ศึกษานวโกวาทก่อนหนังสือธรรมะเล่มอื่น ดังนั้นจึงมีความคุ้นเคยกับหลักธรรมในนวโกวาทเป็นอย่างดี และเมื่อเรียนจบหลักสูตรนักธรรมแล้วก็นิยมนำหลักธรรมในนวโกวาทไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะโดยมากเป็นหลักคุณธรรม จริยธรรมในระดับพื้นฐาน การดำรงชีวิตประจำวัน เหมาะแก่การเทศน์สอนชาวบ้าน จึงกล่าวได้ว่า นวโกวาท เป็นคู่มือการเผยแผ่ธรรมะของพระสงฆ์หรือพระธรรมกถึกที่ได้รับความนิยมมากกว่าหนังสือธรรมะอื่น ๆ และเป็นแบบอย่างของการแต่งหนังสือประเภทคู่มือการศึกษาธรรมะของพุทธศาสนิกชน

จุดมุ่งหมายในการจัดประเภทคิทธิปฏิบัติคือเพื่อให้ฆราวาสหรือชาวบ้านได้ศึกษาหลักธรรมที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของตนและนำไปปฏิบัติตามเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนให้ดีขึ้น วิธีการจัดทำแสดงไว้เพียง 3 หมวด คือ หมวด 4 ถึงหมวด 6 บางส่วนมีการตั้งชื่อหมวดธรรมใหม่ และย่อสำนวนให้สั้นลง หลักธรรมที่นำมาแสดงไว้มีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของฆราวาสในหลาย ๆ ด้าน เช่น การใช้จ่ายทรัพย์ การครองชีวิตคู่ เป็นต้น ผลของการจัดประเภทคิทธิปฏิบัติคือ (1) ทำให้ได้รับความสะดวกในการค้นคว้าหลักธรรม (2) เป็นคู่มือการศึกษาธรรมะของอุบาสก-อุบาสิกา คำอธิบายผลการจัดประเภทคิทธิปฏิบัติมีดังนี้คือ สำหรับพุทธศาสนิกชน

ที่สนใจศึกษาหลักธรรมเกี่ยวกับการดำรงชีวิตเพื่อให้ประสบความสำเร็จ หลักธรรมในคิหิปฏิบัติเหมาะแก่การศึกษาและนำไปปฏิบัติ เพราะกล่าวถึงการดำรงชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ หากปฏิบัติตามได้ ย่อมได้ชื่อว่าเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี และสามารถดำเนินชีวิตด้วยความสุข ปัจจุบันมีหนังสือคู่มือในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนจำนวนมาก เช่น ธรรมบุญชีวิต เป็นต้น มีการจัดประเภทธรรมไว้เป็นด้านต่าง ๆ เช่น การใช้จ่ายทรัพย์ การปฏิสัมพัทธ์ เป็นต้น, คิหิปฏิบัติเป็นภาคินิพนธ์ส่วนหนึ่งของนวโกวาท ซึ่งเป็นหลักสูตรพระปริยัติธรรม ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงได้แก่พระภิกษุ-สามเณร และผู้เรียนธรรมศึกษา แม้คฤหัสถ์ทั่วไปที่สนใจก็สามารถศึกษาคิหิปฏิบัติได้เหมือนกัน วิธีการจัดประเภทธรรมเมื่อเทียบกับหนังสือประเภทเดียวกันนี้ในสมัยปัจจุบันนั้นมีความล้าสมัยกว่า เพราะท่านจัดหมวดตามจำนวนธรรม คือหมวด 4 ถึงหมวด 6 ถึงอย่างนั้นก็ไม่ใช่ความลำบากในการค้นคว้าธรรม เพราะมีเพียง 3 หมวดเท่านั้น เมื่อได้ศึกษาและปฏิบัติตามแล้ว ย่อมได้รับประโยชน์ เช่น รู้จักใช้จ่ายทรัพย์อย่างเหมาะสม ทำให้ไม่ต้องลำบากเพราะความฟุ่มเฟือย และไม่เป็นคนตระหนี่ทรัพย์ เป็นต้น ทำให้ได้รับความสุขในการดำรงชีวิต

อภิปรายผล

นวโกวาทเป็นหนังสือที่มีการเรียงเนื้อหาจากยากไปหาง่าย คือส่วนแรกเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับพระวินัย เป็นข้อปฏิบัติของภิกษุโดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวกับฆราวาส ส่วนที่สองเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับหลักธรรมทั่วไป ปฏิบัติได้ทั้งพระภิกษุ-สามเณร และชาวบ้าน ส่วนที่สามเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับข้อปฏิบัติของคฤหัสถ์ พระภิกษุ-สามเณร หลังจากศึกษาแล้ว หากลาสิกขาออกไป ก็สามารถนำไปปฏิบัติตามได้ หรือแม้จะไม่ลาสิกขาก็สามารถนำไปสั่งสอนชาวบ้านได้ ดังนั้น นวโกวาทจึงเป็นหนังสือที่ศึกษาได้ทั้งพระภิกษุ-สามเณร และอุบาสก-อุบาสิกา แต่ไม่ใช่หนังสือสำหรับศึกษาเพื่อปฏิบัติตามพระวินัยของภิกษุณี (ในปัจจุบัน) เพราะไม่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสิกขาบทของภิกษุณี เหตุคณะสงฆ์เถรวาทเชื่อว่าปัจจุบันไม่มีภิกษุณีแล้ว เมื่อพิจารณาสำนวนการนิพนธ์นวโกวาทแล้ว เห็นว่าไม่ใช่การแปลจากสิกขาบทพระบาลีในภิกขุวิภังค์แบบคำต่อคำ แต่เป็นการแปลแบบถอดความหมาย บางสิกขาบทก็พบว่ามีความเห็นที่ขัดแย้งกับสิกขาบทพระบาลี คือไม่ทรงแปลเพื่อรักษารูปศัพท์ไว้ แต่เป็นการแปลแบบถอดความหมายตามที่พระองค์ทรงเข้าใจ (อัตโนมติ) ดังนั้น สิกขาบทในนวโกวาทจึงเป็นสำนวนที่ได้รับการวินิจฉัยแล้วของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในส่วนของธรรมวิภาคและคิหิปฏิบัติเป็นการนำหลักธรรมที่น่าสนใจจากพระสูตรมาแสดงไว้ ไม่ค่อยพบความแตกต่างจากพระสูตรเท่าใดนัก จะมีบ้างก็เพียงการตั้งชื่อหัวข้อธรรมใหม่เท่านั้นเอง เป็นการคัดเลือกหลักธรรมที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตประจำวันมาแสดงไว้ มีแนวคิดหรือทัศนะแบบมนุษยนิยม ดังนั้นจึงทำให้เห็นถึงพัฒนาการแห่งพระพุทธศาสนาจากแนวคิดแบบจักรวาลวิทยาไปสู่แนวคิดแบบมนุษยนิยม

สรุป

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงนิพนธ์ขึ้นนวโกวาทขึ้น เมื่อครั้งเสด็จประทับอยู่ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม (พ.ศ. 2442-2444) โดยได้ทรงเลือกแปลธรรมวินัยในพระไตรปิฎก เพื่อทรงสั่งสอนภิกษุ-สามเณรภายในวัด ในเบื้องต้นยังไม่มีการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม ผู้ศึกษาต้องจดบันทึกไปท่องจำกันก่อน ภายหลังเมื่อเสด็จกลับมาประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหารแล้ว จึงทรงรับสั่งให้จัดพิมพ์ขึ้นสำหรับเป็นแบบเรียนธรรมวินัยของมหามกุฏราชวิทยาลัย หลังจากนั้นก็มีการจัดพิมพ์ทุกปี เพราะได้รับความนิยมจากผู้ศึกษา จุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ในการนิพนธ์นวโกวาทคือ ทรงต้องการสร้างหลักสูตรธรรมวินัยแบบย่อ

หรือหลักสูตรระยะสั้น เพื่อสั่งสอนสัทธินิวกวาทและอันเตวาสิกผู้บวชใหม่ ความสำคัญของนวโกวาทคือคณะสงฆ์ไทยใช้เป็นหลักสูตรระดับนวกภูมิและนักธรรมตรีของการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมมาตั้งแต่อดีต (ร.6) จนถึงปัจจุบัน เป็นหนังสือที่รวบรวมพระวินัยและหลักธรรมหมวดต่างๆ จากพระไตรปิฎกมาเรียบเรียงไว้ด้วยสำนวนภาษาที่เข้าใจง่าย มีเนื้อหาเหมาะแก่การศึกษาและจดจำ เพราะเป็นการย่อหลักธรรมไว้เป็นหมวดหมู่ ทำให้เข้าใจง่าย

วิธีการจัดประเภทวินัย สรุปได้ดังนี้คือ (1) การย่อสิกขาบทในภิกขุวิภังค์ให้เข้าใจง่ายขึ้น (2) บางสิกขาบททรงนำคำอธิบายในสิกขาบทวิภังค์มาแสดงไว้ด้วย เพื่อความเข้าใจถูกต้อง (3) การแปลคำบาลีที่สื่อให้ทราบสิ่งของในปัจจุบัน (4) การจัดหมวดหมู่เสขยวัตรใหม่ ผลของการจัดประเภทวินัยคือ (1) ทำให้เข้าใจพระวินัยได้ง่ายขึ้น (2) เป็นคู่มือพระวินัย ฉบับย่อ, จุดมุ่งหมายของการจัดประเภทธรรมวินัยภาค โดยภาพรวมเป็นการจัดเพื่อให้คนทั้งหลายได้ศึกษาและนำหลักธรรมที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวันไปปฏิบัติตาม หลักธรรมที่นำมาแสดงนั้นมุ่งหมายเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และสติปัญญาของมนุษย์ ผลของการจัดประเภทธรรมวินัยภาค มีดังนี้คือ (1) เกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาใหม่ (2) เป็นคู่มือการเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์ จุดมุ่งหมายในการจัดประเภทคิปปิปฏิบัติคือเพื่อให้ฆราวาสหรือชาวบ้านได้ศึกษาหลักธรรมที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของตนและนำไปปฏิบัติตามเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนให้ดีขึ้น ผลของการจัดประเภทคิปปิปฏิบัติคือ (1) ทำให้ได้รับความสะดวกในการค้นคว้าหลักธรรม (2) เป็นคู่มือการศึกษาธรรมะของอุบาสก-อุบาสิกา

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวินัยครั้งนี้เป็นการศึกษาการจัดประเภทพระธรรมวินัยในนวโกวาทเชิงพัฒนาการ พบว่ายังมีประเด็นที่สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้อีก จึงขอเสนอแนะเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไป ดังนี้

๑. ศึกษาหลักธรรมเพื่อส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยในนวโกวาท
๒. ศึกษาหลักธรรมเพื่อส่งเสริมการครองชีวิตคู่ในคิปปิปฏิบัติ

เอกสารอ้างอิง

- พระพุทธโฆสจารย์ รจนา, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงตรวจชำระ. (2543). ฌมมปทฎฐกถา ปฐโม ภาค. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก 2500. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มานพ พลไพรินทร์ อ่างใน พระมหาทองเต็ม อาจารย์สุโก. (2554). ทศนคติของสามเณรผู้เรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี สำนักศาสนศึกษาวัดบูรพาภิราม อำเภอมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ที่มีต่อการศึกษาลาสิ. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2550). นวโกวาท, พิมพ์ครั้งที่ 80. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

10 การจัดประเภทพระธรรมวินัยในนวกวาท : ศึกษาในเชิงพัฒนาการ

สมศักดิ์ บุญปู. (2552). พระสงฆ์กับการศึกษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารตามหลักอิทธิบาท 4
The Strategic Leadership of School Administrators in Accordance with the
Four Iddhipāda Dhammas

พระมหาปริยญา วรญาโณ
PhramahaParinya Varayano
โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา วัดมัชฌิมาวาส
Wat Matchimawat
E-mail: yatodchuay@hotmail.co.th

Received: 4 February 2022; Revised: 17 February 2022; Accepted: 26 February 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ตามหลักอิทธิบาท 4 คือภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ตามหลักฉันทะ เป็นกระบวนการสนับสนุนในการทำงานตามหลักฉันทะ คือ ความยินดีรักใคร่พอใจในการทำให้งานได้บรรลุผลสำเร็จที่ตั้งไว้ ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ตามหลักวิริยะ เป็นกระบวนการสนับสนุนในการทำงานตามหลักวิริยะ คือ มีความมุ่งมั่นพากเพียร มีความพยายามในการปฏิบัติงานเพื่อให้องค์กรบรรลุผลสำเร็จที่ตั้งไว้ ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ตามหลักจิตตะ คือ ความเอาใจใส่ในการปฏิบัติงานในการบริหารองค์กรบรรลุผลสำเร็จในเป้าประสงค์ที่ตั้งไว้ และ ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ตามหลักวิมังสา หมายถึง กระบวนการสนับสนุนให้ความร่วมมือในการทำงานตามหลักวิมังสา คือ ความคิดพิจารณาหาเหตุผล รู้จักวิธีในการปฏิบัติงานในการบริหารเพื่อให้การบริหารองค์กรบรรลุผลสำเร็จ

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์, หลักอิทธิบาท 4

Abstract

This article aims to study strategic leadership based on principle of Iddhipada 4. Proposition Strategic leadership is therefore a process that encourages collaboration in working according to the principle of proposition, i.e., satisfaction in accomplishing the intended outcomes. Strategic leadership based on perseverance It is a process that encourages cooperation in working according to the principle of perseverance, that is, determination, perseverance, and effort in working in order to achieve the organization's set success. According to the Chitta principle, strategic leadership is attentiveness in managing the organization to achieve the set objectives. Consider the rationale. Know how to perform administrative tasks in order to achieve successful organizational management.

Keywords: The Strategic Leadership, Principles of Immigration 4

บทนำ

สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในประเทศที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาของประเทศไทยในอนาคตสะท้อนให้เห็นว่าประเทศไทยยังต้องเผชิญกับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว ซับซ้อนและคาดการณ์ผลกระทบได้ยาก ประกอบกับการทบทวนผลการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาบ่งชี้ว่าเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศไทยมีความก้าวหน้าในหลายด้าน แต่ขณะเดียวกันยังมีปัญหาเชิงโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และการบริหารจัดการประเทศที่มีความบิดเบือนไม่เอื้อต่อการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืนในระยะยาว การพัฒนาประเทศให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และยั่งยืนภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในประเทศที่ปรับเปลี่ยนเร็ว จึงจำเป็นต้องกำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เหมาะสม โดยเร่งสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อป้องกันปัจจัยเสี่ยง และเสริมรากฐานของประเทศด้านต่าง ๆ ให้เข้มแข็ง ควบคู่กับการให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและสังคมไทยให้มีความก้าวหน้าต่อการเปลี่ยนแปลง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554)

สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง และด้านการศึกษาการพัฒนาประชาธิปไตย เมื่อเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์มีการนำเอาเทคโนโลยีมาใช้อย่างกว้างขวาง ในวงการศึกษามีการปรับเปลี่ยนครั้งยิ่งใหญ่โดยมีการปฏิรูปต่างๆ ในสถานการณ์ของการปกครองที่ดีที่จะทำให้การอยู่รอดด้วยการอาศัยผู้นำเป็นสิ่งสำคัญ จากการศึกษาทางมานุษยวิทยาในกลุ่มแรก ๆ ที่พบว่าไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมแบบใดในโลกนี้ (เจ้าอธิการบุญช่วย โชติวิโส, 2562) บุคคลสำคัญในองค์กรมีบทบาทที่ต้องดำเนินไปภายใต้เงื่อนไขปัจจัยของสภาวะที่อยู่รอบด้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งโลกทุกวันนี้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ผู้นำนอกจากจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแส แต่ต้องมีวิธีการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ โดยสามารถจัดปัญหาความขัดแย้งและการต่อต้านได้อย่างเหมาะสม เพราะผู้นำเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้องค์กรประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวได้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบันที่เป็นอย่างรวดเร็วย่อมนำไปสู่การปรับเปลี่ยนและการใช้รูปแบบภาวะผู้นำที่สามารถทันกับการเปลี่ยนแปลงสามารถบริหารจัดการองค์กรให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด (แม็กซ์เวลล์, จอห์น ซี, 2552)

จากผลที่เกิดจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี โลกในยุคข้อมูลข่าวสาร ภาวะการแข่งขันที่ไร้พรมแดน ภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจและภาวะที่มีทรัพยากรจำกัด ผู้บริหารจึงต้องมีวิสัยทัศน์ ด้วยข้อผูกพันต่อการให้บริการสาธารณะ และมีความสามารถในการกระตุ้นให้บุคลากรในองค์กรได้ใช้ศักยภาพที่ดีที่สุด บุคลากรในสถานศึกษามีความพึงพอใจ สามารถทำงานให้เกิดผลสูงสุด สร้างพันธมิตร ทั้งภายในและภายนอกองค์กร สื่อสารกับลูกค้าด้วยความรู้สึกที่ดีต่อกัน รวมทั้งเป็นผู้ที่มีทักษะทางการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ของงานสูงสุด (เทือน ทองแก้ว, 2545) ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์จึงเป็นภาวะผู้นำซึ่งจะนำพาองค์กรไปสู่ความเจริญก้าวหน้า กล่าวคือ ผู้นำเชิงกลยุทธ์จำเป็นจะต้องมีวิสัยทัศน์สำหรับองค์กรเพื่อกำหนดทิศทางและจุดมุ่งหมายอย่างชัดเจน วิสัยทัศน์คือสิ่งที่สำคัญมากสำหรับผู้นำ การวางแผนกลยุทธ์จะต้องวางบนพื้นฐานของระบบที่มีเหตุผล และสิ่งที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ ควรจะดูวัฒนธรรมในสังคมนั้นๆ ประกอบด้วย (มันทนา กองเงิน, 2554) ซึ่งต้องมีผู้นำที่จะช่วยพาสังคมของตนไปสู่ความเจริญตามเป้าหมายทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นการ (เจ้าอธิการบุญช่วย โชติวิโส, 2562)

แนวคิดเรื่องภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์

1) ความหมายของภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์

ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ หมายถึง ผู้นำหรือกลุ่มผู้นำระดับสูงที่มีความสามารถในการคาดการณ์ มีมุมมองระยะยาวและสร้างความยืดหยุ่นในองค์การบรรลุเป้าหมายโดยมีขอบเขตความรับผิดชอบงานทั้งองค์การ (สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, 2548) มีความสามารถในการทำนายอนาคตด้วยมีสายตาวางไกล รักษาความยืดหยุ่นและใจกว้างพอที่จะให้อำนาจหรือรับฟังบุคคลอื่นในการสร้างสรรค์และเปลี่ยนแปลงเชิงกลยุทธ์เท่าที่จำเป็น (ทรงชนะ บุญขวัญ, 2549) มองการณ์ไกลในอนาคตถึงสิ่งที่ต้องการให้เกิดขึ้นในระยะยาวข้างหน้า เช่น 5-10 ปี ข้างหน้า วางแผนกลยุทธ์เพื่อไปสู่จุดหมายปลายทางที่ตั้งใจไว้ ผู้นำเชิงกลยุทธ์มีความสนใจต่อสภาพแวดล้อมภายนอกที่มีผลกระทบต่อการกำหนดกลยุทธ์ (เนตรพัฒนา ยาวีราช, 2550)

ดังนั้น ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ หมายถึง คุณลักษณะการใช้อิทธิพลอำนาจ ศิลปะและความสามารถของผู้บริหารในการแสดงให้เห็นการกำหนดทิศทางและการกระตุ้นสร้างแรงบันดาลใจให้แก่สมาชิกที่เป็นกระบวนการพัฒนาความสามารถของผู้ร่วมงานไปสู่ระดับที่สูงขึ้นและมีศักยภาพมากขึ้น ทำให้เกิดการตระหนักรู้ในการกิจและวิสัยทัศน์ของกลุ่มจึงให้ผู้ร่วมงานเกิดพลังร่วมในการพัฒนาปรับเปลี่ยนสถานศึกษาให้ดีขึ้นและผลักดันให้การบริหารประสบความสำเร็จ

2) องค์ประกอบภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์

อารีวรรณ ประสาน (อารีวรรณ ประสาน, 2563) กล่าวถึง องค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ไว้ดังนี้

1. แรงกดดันเชิงกลยุทธ์ปัจจัยสำคัญที่นำมาประกอบการจัดทำกลยุทธ์ของผู้นำ ได้แก่ วัฒนธรรมให้ความหมายไว้ว่าเป็น สมมติฐานและความเชื่อต่างๆ ที่สมาชิกขององค์การยึดถือร่วมกัน

1.1 โครงสร้าง คือ การออกแบบองค์ประกอบต่างๆ ที่เป็นส่วนสำคัญขององค์การเช่น ระดับของการรวมศูนย์อำนาจ ความเป็นระบบแบบทางการ การบูรณาการและขอบเขตการควบคุม สภาพแวดล้อมหมายถึง แรงกดดันทั้งหลายจากการเปลี่ยนแปลงภายนอกที่มีศักยภาพพอที่จะส่งผลกระทบต่อองค์การขณะที่เทคโนโลยี คือปัจจัยที่อยู่ในกระบวนการแปรสภาพให้ตัวป้อนทั้งหลายกลายเป็นผลผลิต โดยมีภาวะผู้นำ ซึ่งประกอบด้วย ผู้บริหารระดับสูง และระดับส่วนงานต่างๆ ที่เข้าไปรับผิดชอบดูแลดำเนินการ

1.2 สภาพแวดล้อม หมายถึง แรงกดดันทั้งหลายจากการเปลี่ยนแปลงภายนอกที่มีศักยภาพพอจะส่งผลกระทบต่อองค์การ ขณะที่เทคโนโลยี คือ ปัจจัยที่อยู่ในกระบวนการแปรสภาพให้ตัวป้อนทั้งหลายไปเป็นผลผลิต โดยมีภาวะผู้นำ ซึ่งประกอบด้วยผู้บริหารระดับสูงและระดับที่ส่วนงานต่าง ๆ ที่เข้าไปรับผิดชอบดูแลดำเนินการ

2. บทบาทของผู้นำเชิงกลยุทธ์ ผู้นำเชิงกลยุทธ์ มีบทบาทสองด้านที่เป็นบทบาทคู่ขนานกันคือ บทบาทแรกเป็นผู้วางแผน ออกแบบหรือกำหนดวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ให้แก่องค์การ ส่วนบทบาทที่สองในฐานะของผู้ที่นำเอากลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติ ดังนั้นผู้นำเชิงกลยุทธ์ จึงเป็นทั้งผู้กำหนดและผู้นำสู่การปฏิบัติ คือ ในกรณีที่ยังไม่ได้จัดทำกลยุทธ์ ผู้นำจะต้องมีบทบาทความรับผิดชอบที่สำคัญยิ่งต่อการกำหนดทิศทางให้แก่องค์การ

3. ปัจจัยที่กำกับควบคุมต่อบทบาทของผู้นำ ได้แก่ ปัจจัยสภาพแวดล้อมภายนอกความไม่แน่นอนของสภาพแวดล้อม ประเภทขององค์การ/อุตสาหกรรม การเติบโตของตลาดข้อจำกัดต่าง ๆ ด้านกฎหมาย ปัจจัยสภาพแวดล้อมภายใน ด้านความมั่นคงขนาดและโครงสร้างองค์การมีขนาดใหญ่ก็มีแนวโน้มของการกระจายอำนาจในการตัดสินใจมากขึ้น ทำให้บทบาทของผู้นำระดับสูงในการตัดสินใจเกี่ยวกับการปฏิบัติงานประจำวันจะลดลงตามไปด้วย วัฒนธรรม อายุหรือระยะเวลาการพัฒนาองค์การ เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความไม่แน่นอนขึ้น ทั้งภายในและภายนอกองค์การ การเข้ามามีอำนาจของทีมบริหารระดับสูง คือ องค์การใดที่ไม่มีทีมผู้บริหารระดับสูงหรือแม้จะมีก็อยู่ในสภาพอ่อนแอ อำนาจและอิทธิพลจะตกอยู่ในมือของผู้นำสูงสุดที่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อองค์การได้มาก

Ireland R. D. and Hitt M. A (Ireland, R. D. and Hitt, M. A, 1999) ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับองค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ที่เหมาะสมกับศตวรรษที่ 21 ว่าผู้นำเชิงกลยุทธ์จำเป็นต้องดำเนินการใน 6 กิจกรรม ดังต่อไปนี้

1. วิสัยทัศน์ร่วม ผู้นำเชิงกลยุทธ์หรือทีมงานบริหารสูงสุดจะต้องสามารถให้วิสัยทัศน์ที่แจ่มชัดและมีลักษณะที่จูงใจขององค์กรได้ เป็นวิสัยทัศน์ที่ได้มาจากบุคคลฝ่ายต่างๆ ที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียขององค์กรเข้ามามีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง

2. ความสำคัญของสมรรถนะองค์กร ผู้นำเชิงกลยุทธ์จะต้องตระหนัก และให้ความสำคัญต่อการใช้ประโยชน์และธำรงรักษาจุดเด่นที่เป็นแกนสมรรถนะขององค์การให้ได้เพราะจุดเด่นดังกล่าวจะเป็นทรัพยากรและความสามารถที่จะทำให้องค์การมีอัตลักษณ์ที่นำไปสู่ความได้เปรียบในการแข่งขัน

3. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ผู้นำเชิงกลยุทธ์ ต้องมุ่งเน้นกิจกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยกระบวนการของการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ผู้นำจะต้องมีทักษะและปฏิบัติต่อพนักงานของตนเยี่ยงทรัพยากรที่มีคุณค่า

4. ส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กร ผู้นำเชิงกลยุทธ์จะต้องดำเนินกิจกรรมที่เป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมที่มีประสิทธิภาพอย่างยั่งยืนขององค์การ ด้วยการกระตุ้นและเปิดโอกาสแก่ทุกคนให้ใช้พลังและร่วมขับเคลื่อนองค์การ ทั้งนี้ผู้นำที่มีความเข้าใจจะสามารถพัฒนาและธำรงรักษาวัฒนธรรมขององค์กรไว้ได้ ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการเสริมสร้างให้เกิดความสำเร็จต่อองค์การที่อยู่ใต้บริบทความสลับซับซ้อนของเศรษฐกิจใหม่

5. การปฏิบัติตนอย่างมีคุณธรรม จริยธรรม ผู้นำเชิงกลยุทธ์จะต้องยึดมั่นและมุ่งเน้นแนวปฏิบัติอย่างมีจริยธรรม ด้วยการแสดงออกถึงความซื่อสัตย์เชื่อถือคุณธรรม ยึดมั่นในการหลักการของตน ทั้งสามารถในการ

คลไพลพนักงานให้ประกอบธุรกิจบนหลักของความเป็นจริยธรรม นอกจากนี้ผู้นำยังต้องเรียนรู้และเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อค่านิยมและวัฒนธรรมอย่างหลากหลาย อันจะส่งผลต่อโอกาสที่จะประสบความสำเร็จเพิ่มมากขึ้น

6. การริเริ่มสร้างสรรค์ ผู้นำเชิงกลยุทธ์ จะต้องสามารถสร้างควมมีประสิทธิผลและควมมีคุณภาพขององค์การ ระหว่างการควบคุมที่เน้นความยืดหยุ่นและการริเริ่มใหม่ ๆ ที่มุ่งผลระยะสั้นกับมุ่งผลระยะยาว

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ต้องมีการจัดการ มีการวางกรอบยุทธศาสตร์และแสวงหาแนวทางปฏิบัติที่นำไปสู่ความสำเร็จ ผู้บริหารต้องมีการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ อันจะเป็นให้การงานที่ต้องมีการจัดการ มีการวางกรอบยุทธศาสตร์และแสวงหาแนวทางในการปฏิบัติงานที่นำไปสู่ความสำเร็จ โดยต้องมีภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ในการสร้างบทบาทสำคัญในการบริหารที่จะนำองค์การสู่ความสำเร็จ สภาพแวดล้อมทั้งภายใน ภายนอก บทบาทของผู้บริหารที่มีต่อองค์การ การวางยุทธศาสตร์ในการปฏิบัติงานมุ่งเน้นให้บุคลากรให้บุคลากรพัฒนางานตามระบบขั้นตอนการนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติงาน มีการกำหนดเป้าหมายดำเนินงาน การวางแผนปฏิบัติการ การสนับสนุนกลยุทธ์ด้วยโครงสร้างวัฒนธรรม บุคลากร เทคโนโลยีสารสนเทศและกระบวนการทำงาน

แนวคิดเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท 4

1) ความหมายและความสำคัญของหลักอิทธิบาท 4

หลักอิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญมาก ซึ่งสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ประพฤติปฏิบัติประกอบกับปฏิบัติงานให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผลสูงสุด ตลอดจนประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย ที่มีสาระสำคัญอย่างยิ่ง พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อิทธิบาท 4 ประการนี้ ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปถึงฝั่งโน้นจากฝั่งนี้ คือ อิทธิบาท 4” หลักการแนวคิดในการทำงานตาม หลักโพธิปักขิยธรรม 37 ในวินัยปิฎก จุฬวรรค ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ธรรมวินัยนี้ มีรัตนะมาก มีรัตนะหลายชนิด คือ สติปัฏฐาน 4 สัมมปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 อริยมรรคมีองค์ 8 นี้เป็นความอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏประการที่ 7 ในธรรมวินัยที่ภิกษุทั้งหลาย พบเห็นแล้ว ต่างพากันยินดีในธรรมวินัยนี้” พระพุทธองค์ได้ตรัสใน สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ว่า “พระผู้มีพระภาค ผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงบัญญัติอิทธิบาท 4 ประการนี้ และเพื่อเพิ่มพูนความสำเร็จ เพื่อให้ชำนาญ ในเรื่องความสำเร็จ เพื่อพลิกแพลงให้เกิดความสำเร็จ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

นักวิชาการได้กล่าวถึงองค์ประกอบของอิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ไว้ดังนี้ (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต, 2542)

1) ฉันทะ แปลว่า ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักใคร่สิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รัก ในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้น ๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้นหรือสิ่งนั้นบรรลุ พุดง่าย ๆ ว่ารักงานและรักจุดหมายของงาน พุดให้ลึกลงไปทางธรรมว่า ความรักความใฝ่ใจปรารถนา ต่อภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆ ของงานนั้น อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่ตั้งมานั้น เมื่อเห็นสิ่งนั้นหรืองานนั้นกำลังเดินหน้าไปสู่จุดหมาย ก็เกิดปิติเป็นความเอิบอิ่มใจ ครั้นสิ่งหรืองานที่ทำนั้นบรรลุจุดหมายก็รับโสมนัสเป็นความฉ่ำชื่นใจที่พร้อมด้วยความรู้สึก โปร่งโล่งผ่องใสเบิกบานแผ่ออกไปเป็นอิสระไร้ขอบเขต ถ้าสามารถปลุกเร้าฉันทะให้เกิดอย่าง แรงกล้า เกิดความรักในคุณค่าความดีงามความสมบูรณ์ของสิ่งนั้นหรือจุดหมายนั้นอย่างเต็มที่แล้ว คนก็จะทุ่มเทชีวิตและจิตใจอุทิศให้แก่สิ่งนั้นเมื่อรักแท้ก็มอบใจให้อาจถึงขนาดยอมสละชีวิต เพื่อสิ่งนั้นได้ เมื่อมี

ฉันทะนำแล้วก็ต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุดให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้นของงานนั้น ไม่หวั่นพะวงกับสิ่งล่อเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลาย จิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่มั่นคง ในการดำเนินสู่จุดหมาย เดินเรียบสม่ำเสมอ ไม่ชาน ไม่ส่าย ฉันทสมาธิจึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้ และพร้อมกับปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย

2) **วิริยะ** แปลว่า ความอาจหาญ แกล้วกล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อ ไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะลุล่วงได้ยากนัก มีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลาเท่านั้นปีเท่านั้นเดือนเขาก็ไม่ท้อถอย กลับเห็นเป็นสิ่งที่ท้าทายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ทำให้สำเร็จ คนที่มีความเพียร เท้ากับมีแรงหนุน เวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตาม จิตใจจะแน่วแน่มั่นคง พุ่งตรงต่อจุดหมาย สมาธิก็เกิดขึ้นได้ เรียกว่าเป็นวิริยสมาธิ พร้อมทั้งมีปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน

3) **จิตตะ** แปลว่า ความคิดจดจ่อ หรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อ ฝักใฝ่คิดเรื่องนั้นใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหน ถ้าจิตตะเป็นไปอย่างแรงกล้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรืองานอย่างใดอย่างหนึ่ง คนผู้นั้นจะไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องอื่น ๆ ใครพูดอะไรเรื่องอื่น ๆ ไม่สนใจ แต่ถ้าพูดเรื่องงานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันที บางทีจัดทำเรื่องนั้น งานนั้น ขลุกขม่นอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืนไม่เอาใจใส่ร่างกายการแต่งเนื้อแต่งตัว อะไรเกิดขึ้นก็ไม่สนใจ เรื่องอื่นเกิดขึ้นก็กลัวๆ บางทีก็ไม่วางใจ ทำจนลืมนอน ลืมกินลืมนอน ความมีใจฝักใฝ่เช่นนี้ ย่อมนำไปสู่สมาธิเกิดขึ้น จิตจะแน่วแน่ แนบสนิทในกิจที่ทำ มีกำลังมากเฉพาะสำหรับกิจนั้น เรียกว่าเป็นจิตตสมาธิ พร้อมกันนั้นก็เกิดปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย

4) **วิมังสา** แปลว่า ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณา หมั่นใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อสงสัยหย่อน เกินเลย บกพร่อง หรือขัดข้อง ในกิจที่ทำ รู้จักทดลองและคิดค้นหาทางแก้ไขปรับปรุง ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิ ซึ่งจะเห็นได้ไม่ยากคนมีวิมังสาเป็นพวกชอบคิด ค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง เมื่อทำอะไร ก็คิดพิจารณาทดสอบไป เช่นคิดว่าผลนี้เกิดจากสาเหตุอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบเหล่านี้เท่านั้น ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้ว ไม่เกิดผลอย่างที่คาดหมาย เป็นเพราะอะไร จะแก้ไขที่จุดไหน เป็นเหตุให้จิตแน่วแน่แล่นดังไปกับเรื่องที่พิจารณา ไม่ฟุ้งซ่านไม่วอกแวก และมีกำลังเรียกว่าวิมังสาสมาธิ ซึ่งจะมีปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ เกิดมาด้วย เช่นเดียวกับสมาธิข้ออื่นๆ

ดังนั้น อิทธิบาท 4 คือ แนวทางการปฏิบัติแห่งความสำเร็จ จุดเริ่มที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ถ้าเราพัฒนาคนถูกต้องอย่างที่ว่า มนุษย์ไม่แปลกแยก จากความเป็นจริงของธรรมชาติตั้งแต่วัยพื้นฐาน ทุกอย่างก็สอดคล้องไปกันได้หมด ไม่มีอะไรเสียหายเมื่อเราวางฐานได้ดีแล้ว เราก็ใช้หลักการต่างๆ ในการทำงานบนพื้นฐานแห่งความถูกต้องนั้นเมื่อพื้นฐานถูกต้องแล้วเราเอาธรรมะอะไรมาใช้ตอนนี้ ก็เดินหน้าไปด้วยดี เช่น เอาหลักอิทธิบาทมาเข้ามาใช้แทบทุกท่านรู้จัก อิทธิบาท คือ หลักแห่งความสำเร็จ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543)

ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ตามหลักอิทธิบาท 4

1) ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ตามหลักฉันทะ

ฉันทะ คือความพอใจที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546) มีคุณธรรมเครื่องให้ลุถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ผู้หวัง

ความสำเร็จในสิ่งใดต้องทำตนให้สมบูรณ์ด้วยสิ่งนั้น เช่นการบริหารจะต้องมี ฉันทะ คือความพอใจในฐานะเป็นสิ่งที่ตนถือว่าดีที่สุดที่มนุษย์เราควรจะได้ข้อนี้เป็นกำลังใจอันแรกที่ทำให้เกิดคุณธรรมข้อต่อไปทุกข้อ (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2551) ผู้บริหารควรมีความรัก ความพอใจในงานบริหาร รักในวิชาชีพ รักศิษย์ รักที่จะเห็นเพื่อนร่วมงานมีความเจริญก้าวหน้า และประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต การใช้คำปรึกษา การบริหารทำไปด้วยใจรักในวิชาชีพ ไม่ได้ทำไปเพราะพอให้เสร็จไป พอให้ผ่านไป เพราะเป็นหน้าที่ (ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, 2542)

ดังนั้น ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ตามหลักฉันทะจึงเป็นกระบวนการสนับสนุนให้ความร่วมมือในการทำงานตามหลักฉันทะ คือ ความยินดีรักใคร่พอใจในการทำให้งานได้บรรลุผลสำเร็จที่ตั้งไว้

2) ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ตามหลักวิริยะ

วิริยะ แปลว่า ความเพียร หมายถึง ขยันหมั่นเพียรประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ท้อถอย เป็นการกระทำที่ติดต่อไม่ขาดตอนเป็นระยะยาวจนประสบความสำเร็จคำนี้มีความหมายของความกล้าหาญเจืออยู่ด้วยส่วนหนึ่ง (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2551) ผู้บริหารต้องเป็นผู้ที่มีความขยันขันแข็ง มีมานะพยายาม พากเพียรที่จะหาความรู้เทคนิคที่เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ ของการบริหาร เพื่อที่จะให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดแรงจูงใจ มีความรู้กว้างขวางและลึกซึ้งต่อการปฏิบัติงานที่ตนได้รับมอบหมาย เพื่อให้การเรียนการสอนประสบผลดีตามหลักสูตรที่ผู้บริหารตั้งไว้ มั่นร่วมประชุมเพื่อปรึกษา เพื่อวางแผนร่วมกัน หรือประชุมเพื่อจะให้คำปรึกษาทั้งในส่วนที่เป็นหมู่และรายบุคคล (ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, 2542)

ดังนั้น ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ตามหลักวิริยะ เป็นกระบวนการสนับสนุนให้ความร่วมมือในการทำงานตามหลักวิริยะ คือ มีความมุ่งมั่น พากเพียร มีความพยายามในการปฏิบัติงานเพื่อให้องค์กรบรรลุผลสำเร็จที่ตั้งไว้

3. ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ตามหลักจิตตะ

จิตตะ หมายถึง ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำในสิ่งนั้นด้วยความคิดเอาจิตฝึกฝนไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่าน เลื่อนลอย อุทิศตัวและใจให้สิ่งที่ทำไม่ทอดทิ้งสิ่งนั้นไปจากความรู้สึกของตัว ทำสิ่งซึ่งเป็นวัตถุประสงค์นั้นให้เด่นชัดอยู่ในใจเสมอ กล่าวคือ ผู้บริหารต้องเป็นผู้ที่มีความใส่ใจรับผิดชอบทุกอย่างมีความตั้งใจ มีความมั่นใจแน่วแน่ในอันที่จะวางตัวให้เป็นตัวอย่างทางคุณธรรมและจริยธรรมแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ตลอดทั้งทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม ผู้บริหารต้องหนักแน่นและซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่นเสมอ (ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, 2542)

ดังนั้น ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ตามหลักจิตตะ คือ ความเอาใจใส่ในการปฏิบัติงานในการบริหารองค์กรบรรลุผลสำเร็จในเป้าประสงค์ที่ตั้งไว้

4. ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ตามหลักวิมังสา

วิมังสา เป็นการไตร่ตรองหรือทดลองโดยหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบหาข้ออ้อยอองในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผนวัตถุประสงค์อันวิเศษแก้ไขปรับปรุง ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์จะต้องมีวิมังสา คือ ความสอดส่องในเหตุและผลของความสำเร็จ เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ให้ลึกซึ้งยิ่ง ๆ ขึ้นไปตลอดเวลา รวมความหมายของคำว่าปัญญาไว้อย่างเต็มที่ (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2551) รู้จักวิธีบริหารงานให้สำเร็จด้วยความเรียบร้อยและทันต่อเหตุการณ์เมื่อเจอกับปัญหาใด ๆ ผู้บริหารต้องใช้ปัญญารู้จักใช้เหตุผลด้วยตนเอง ควรจะกระตุ้นผู้ใต้บังคับบัญชาให้รู้จักคิด รู้จักไตร่ตรองพิจารณาสิ่งต่างๆ อย่างถี่ถ้วน และมีเหตุผลด้วย (ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, 2542)

ดังนั้น ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ตามหลักอิทธิบาท 4 หมายถึง กระบวนสนับสนุนให้ความร่วมมือในการทำงานตามหลักอิทธิบาท คือ ความคิดพิจารณาหาเหตุผล รู้จักวิธีในการปฏิบัติงานในการบริหารเพื่อให้การบริหารองค์กรบรรลุผลสำเร็จ

สรุป

จากการศึกษาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ตามหลักอิทธิบาท 4 สามารถสรุปองค์ความรู้ได้ดังนี้

1. ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ตามหลักอิทธิบาท 4 ด้านการรับรู้ ความเข้าใจ การคิดรวบยอดและการคิดอย่างมีกลยุทธ์ ผู้บริหารควรสร้างความพึงพอใจให้บุคลากรในการทำงาน และมอบหมายงานให้ทำหน้าที่อย่างมีความสุขและความพอใจ จึงทำให้ประสิทธิภาพของงาน สำเร็จตามเป้าหมายทุกประการ และที่สำคัญผู้บริหารควรมีทักษะและความเข้าใจ ส่งเสริมให้คนในองค์กรมีความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่ทำ เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ อย่างลึกซึ้งทำด้วยความพิจารณา หมั่นตรวจสอบมีการวางแผน มีการวิเคราะห์ และใช้ปัญหาหาข้อมูลตรวจสอบงานที่ได้รับมอบหมาย ช่วยแก้ปัญหาในการทำงาน

2. ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารตามหลักอิทธิบาท 4 ด้านการสร้างสรรคกลยุทธ์ด้วยจินตนาการที่หลากหลาย ผู้บริหารจะต้องเป็นแบบอย่างของความขยันหมั่นเพียรในการทำงานกับองค์กรรวมทั้งส่งเสริมให้บุคลากรมีความขยันโดยการแบ่งงานตามความถนัดความรู้ความสามารถ และควรมอบหมายงานให้คนในองค์กรตามความรู้ความสามารถความถนัดและความสนใจ รับฟังความคิดเห็นผู้ร่วมงาน และให้มีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารทุกขั้นตอน ผู้บริหารควรส่งเสริมให้คนในองค์กรทุกคนได้มีความพอใจและรักการทำงานในหน้าที่ของตนเอง

3. ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ตามหลักอิทธิบาท 4 ด้านการคาดการณ์และการกำหนดอนาคต ผู้บริหารควรให้การเสริมแรงโดยสร้างขวัญกำลังใจโดยมอบรางวัลประกาศเกียรติคุณยกย่องเชิดชูให้กับคนในองค์กรที่ประสบความสำเร็จจากผลงานต่าง ๆ ให้ความสำคัญชอบตอบแทนผู้กระทำความดีมีผลงาน และส่งเสริมให้บุคลากรในองค์กรได้มีโอกาสเข้ารับการพัฒนาความรู้ และเข้าอบรม การศึกษาดูงาน การศึกษาจากเอกสาร ตำรา รวมทั้งสื่ออิเล็กทรอนิกส์จัดบรรยากาศของหน่วยงานให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ผู้บริหารมีความพยายามในการพัฒนาบุคลากรและพัฒนาคนในองค์กรให้มีความพร้อมจัดการศึกษาให้บุคลากรเป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุข

4. ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารตามหลักอิทธิบาท 4 ด้านความคิดเชิงปฏิวัติ ผู้บริหารปฏิบัติงานด้วยความทุ่มเทเสียสละและปฏิบัติเสมอต้นเสมอปลายเน้นการเป็นแบบอย่างที่ดี ควรศึกษาบทความรู้แบบประสบการณ์ในวิธีต่าง ๆ อย่างถ่องแท้พร้อมถ่ายทอดให้กับบุคลากรทุกฝ่ายด้วยความเต็มใจและจริงจัง ส่งเสริมให้บุคลากรได้ทำงานในสิ่งที่ตนชอบจะทำให้เกิดความรักงาน เกิดความขยันหมั่นเพียรวิริยะอุตสาหะทุ่มเทในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพผู้บริหารมีการนำเอาผลงานจากการปฏิบัติมาวิเคราะห์หาทางปรับปรุงแก้ไข หรือพัฒนาให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป กำหนดวิสัยทัศน์ ประสานงานกับบุคลากรในองค์กรให้บุคลากรรู้จักการทำงานเป็นทีม ให้บุคลากรได้มีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสร้างสรรค์ ใช้เหตุผลในการแก้ปัญหา และทุกฝ่ายร่วมแก้ปัญหาจึงจะทำให้งานบรรลุเป้าหมาย

เอกสารอ้างอิง

- เจ้าอธิการบุญช่วย โชติวิโส. (2562). ภาวะผู้นำตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน
อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น. ขอนแก่น: เอมี ก๊อปปี เซนเตอร์.
- เทียน ทองแก้ว. (2545). ภาวะผู้นำ : สมรรถนะหลักของผู้บริหารในยุคปฏิรูป. วารสารวิชาการ. 5(9), 35-43.
- ทรศนะ บุญขวัญ. (2549). ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย.
- เนตร์พัฒนา ยาวีราช. (2550). ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: เซ็นทรัลเอ็กเพรส.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2551). ทำอย่างไรจึงจะเรียนเก่ง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). (2542). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
- _____. (2543). ธรรมะกับการทำงาน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2546). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์พรีนติ้ง แมสโปรดัก.
- ไพฑูรย์ สีนลาร์ตัน. (2542). ความรู้คู่คุณธรรม. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มันทนา กองเงิน. (2554). ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์กับการจัดการความขัดแย้งของผู้บริหารในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครปฐมเขต 1. วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- แม็กซ์เวลล์, จอห์น ซี. (2552). ความสำเร็จ สร้างได้ทุกวัน, แปลโดย อิทธิพนธ์ เรืองศรี. กรุงเทพมหานคร: ดีเอ็มจี.
- สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์. (2548). ภาวะผู้นำทฤษฎีและปฏิบัติ : ศาสตร์และศิลป์สู่ความเป็นผู้นำที่สมบูรณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: วิรัตน์เอดดูเคชั่น.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบเอ็ด พ.ศ. 2555-2559. กรุงเทพมหานคร: สหมิตรพรีนติ้งแอนพับลิชชิ่ง.
- อารีวรรณ ประสาน. (2553). การจัดการความรู้. เรียกใช้เมื่อ 1 มีนาคม 2563 จาก <http://www.eme2.dbec.go.th>
- reland, R. D. and Hitt, M. A.. (1999). Achieving and Maintaining Strategic Competiveness in the 21st Century: The Role of Strategic Leadership. Academy of Management Executive.

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตามแนวพระพุทธศาสนา

Restorative justice process according to Buddhist

พระครูปลัดเรืองเดช ถาวรธมโม

Phra Khru Paladruangdet Thavorndhammo

วัดโพธิ์กลาง อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น

Wat Pho Klang, Khon Kaen Province

E-mail: 6205501050@mcu.ac.th

Received: 26 January 2022; Revised: 10 February 2022; Accepted: 16 February 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องการของตัดสินเพื่อหาข้อยุติความขัดแย้งโดยชอบธรรม และมีการลงโทษผู้ทำผิด เพื่อตักเตือนและป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำที่ไม่ถูกต้อง

ส่วนหลักพระวินัย ได้แก่ หลักอธิกธมมสมณะ 7 และนิคหกรรม นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้เกิดความยุติธรรมได้ตามแนวพระพุทธศาสนา คือนิคหกรรม โดยเฉพาะผู้เสียหายและผู้กระทำผิด เพื่อส่งเสริมสังคมที่สงบสุข ทุกคนเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม สร้างสถาบันที่มีความรับผิดชอบและมีประสิทธิภาพ มีหลักธรรมสำหรับเป็นเครื่องมือส่งเสริมให้เกิดความยุติธรรม คืออริยสัจ 4 ส่วนที่เป็นวิธีการในการที่จะดำเนินไปสู่กระบวนการสร้างความยุติธรรมให้เกิดขึ้นได้คืออธิกธมมสมณะ 7

คำสำคัญ: ยุติธรรม, เชิงสมานฉันท์, แนวพระพุทธศาสนา

Abstract

This article aims to study the restorative justice process according to Buddhism. It is a matter of judgment to find a legitimate settlement of the conflict. and punishment for offenders To warn and prevent wrong actions.

As for the principles of the Vinaya, namely the principle of 7 Samatha Samadhi and Nikahakamma, leading to the practice to achieve justice according to Buddhism is Nikahakamma. Especially the victims and offenders. to promote a peaceful society Everyone has access to justice. Build responsible and efficient institutions There are principles for promoting justice, namely the 4 Noble Truths, and the method for proceeding to the process of creating justice is the 7 Simplicity.

Keywords: justice, reconciliation, Buddhist concept

บทนำ

ความยุติธรรมมักถูกจำกัดภายใต้กรอบของกฎหมาย เพื่อใช้เป็นมาตรการการตัดสินและชี้ความผิดหรือความถูกต้องโดยอาศัยบทบัญญัติและหลักฐานยืนยันเป็นหลัก จากข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเชิงแพ่ง พาณิชย์หรือ อาญา ทำให้จำนวนคดี ทางแพ่ง พาณิชย์ หรืออาญามีคั่งอยู่มากมาย จนศาลสถิตยุติธรรมไม่อาจดำเนินการให้เสร็จสิ้นตามเวลาอันควร ย่อมเป็นเครื่องหมายบ่งบอกถึงปัญหาเรื่องความยุติธรรมในสังคมไทย ยิ่งกว่านั้นปรากฏการณ์ในสังคมไทยปัจจุบันนี้ยังคงไวซึ่งสภาพของการเรียกร้องความยุติธรรมอยู่ไม่ขาดสาย จึงมีประเด็นคำถามที่น่าสนใจอันสืบเนื่องด้วยมีการแย้งว่า การตัดสินตามตัวบทของกฎหมายดังกล่าวไม่ยุติธรรม เลือปฏิบัติมาจากสาเหตุอะไร เพราะโดยหลักการแล้ว “ความยุติธรรมเป็นจิตวิญญาณของกฎหมาย” (ประสิทธิ์ ไขว้โลกุล, 2540)

กฎหมายหรือกฎสมมติของมนุษย์เป็นคุณ เมื่อเป็นเครื่องมือสนองความต้องการของธรรมแต่เมื่อความต้องการธรรมจางหาย กฎหมายก็อาจกลายเป็นเครื่องมือสนองความปรารถนาส่วนตัวของบุคคล เช่น เป็นเครื่องมือของการแสวงหาผลประโยชน์ของตน หรือการกลั่นแกล้งทำร้ายผู้อื่น กฎหมายเป็นกฎสมมติของมนุษย์มีกำเนิดขึ้นเพื่อช่วยสนับสนุนธรรมหรือกฎของธรรมชาติ ให้ปรากฏผลเป็นจริงหนักแน่นในสังคมมนุษย์ แต่เมื่อคนแปลกแยกจากความจริงแท้แห่งธรรม หรือหลงลืมมองข้ามไปเข้าไม่ถึงธรรมแล้ว กฎหมายหรือกฎสมมติของมนุษย์นั้นก็เลื่อนลอยคลาดเคลื่อนจากคุณค่าที่แท้จริง และกลับกลายเป็นเครื่องทำลายสังคมมนุษย์เสียเอง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2539) สาเหตุความขัดแย้งและสงครามนั้นเป็นเรื่องปกติของมนุษย์ ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ แต่ปัญหาก็คือ ขัดแย้งกันอย่างไร จึงก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2546) ที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะสิ่งทั้งหลายมีความแตกต่างกันซึ่งความแตกต่างดังกล่าวจะให้เกิดความขัดแย้งกัน แต่ถึงกระนั้น ความแตกต่างจะทำให้เกิดความหลากหลาย และมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น หากจะแปรผลของความแตกต่างนั้นให้กลายเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ทำให้เกิดแนวคิด และมุมมองใหม่ๆ อย่างไรก็ตามท่านก็ชี้ให้เห็นถึงจุดเด่นของความขัดแย้งว่า ความขัดแย้งนั้นควรจะถูกอุปชี้นมาจากเจตนาที่ดี มีจุดมุ่งหมายเพื่อความดีงาม และความก้าวหน้า และความร่มเย็นของสังคมแนวคิดเช่นนี้ หากจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความขัดแย้งในเชิงบวกนั่นเอง

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เป็นแนวคิดใหม่ในสาขาอาชญาวิทยาและเหยื่อวิทยาซึ่งเป็นการสร้างพันธะแห่งความเป็นธรรม โดยให้ผู้เสียหายผู้กระทำความผิด และคนในชุมชนเข้ามาพบปะเจรจา เพื่อหาข้อยุติซึ่งอาจจะเป็นการชดเชยค่าเสียหาย เพื่อสร้างความสัมพันธ์ใหม่ที่ดีต่อกันและการรับรองว่าจะไม่ไปก่อเรื่องที่ไม่พึงประสงค์ขึ้นในอนาคต (H. Zehr, 1990) ปัจจุบันปัญหาของระบบยุติธรรมหลักของไทยพอจะแบ่งได้ 3 ประการ คือ (1) คดีล้นศาล คนล้นคุก (2) การละเลยเหยื่ออาชญากรรม ตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนเหยื่อ ค่าทดแทน และค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 เหยื่ออาชญากรรมมีสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครอง การปฏิบัติที่เหมาะสม และการตอบแทนที่จำเป็นและสมควร รวมทั้งความช่วยเหลือจากรัฐ (ในคดีความผิดเกี่ยวกับเพศ ความผิดเกี่ยวกับชีวิต และร่างกาย ความผิดต่อชีวิต ความผิดฐานทำให้แท้งลูก และความผิดฐานทอดทิ้งเด็ก คนป่วยเจ็บ หรือคนชรา) โดยรัฐใช้เงินภาษีอากรชดเชยผู้ได้รับความเสียหาย มิใช่การชดเชยเยียวยา (รับผิดชอบ) ระหว่างผู้กระทำ กับ ผู้ได้รับความเสียหาย (3) ปัญหาความเสื่อมสลายของชุมชน ชุมชนไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรม คิดว่าหน้าที่สำคัญของพลเมืองในกระบวนการยุติธรรม คือ การเป็นพยานศาลเท่านั้น เป็นการแบ่งแยกหน้าที่ในการป้องกัน แก้ไขปัญหาอาชญากรรมระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชนอย่างชัดเจน ไม่เห็นความสำคัญของการรวมพลังต่อต้านอาชญากรรม ข้อพิพาทหรือพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนาทุกเรื่องถูกนำเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม หรือใช้วิธีการนอกระบบ (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, มปป.)

การศึกษากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของพระพุทธศาสนา จะทำให้เข้าใจถึงความยุติธรรมในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดตามแนวทางพระพุทธศาสนา ซึ่งปัญหาเหล่านี้เป็นอุปสรรคที่ทำให้ประชาชนไม่อาจเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้โดยง่าย สะดวก รวดเร็วและเป็นธรรม หลักพุทธธรรมจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการพัฒนากระบวนการยุติธรรม เพื่อสะท้อนให้เห็นความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่ต้องให้เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในกฎหมายไทยได้

ความยุติธรรมในพระพุทธศาสนา

หลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าถ้านับเป็นพระธรรมชั้นธัมมีทั้งสิ้น 84,000 พระธรรมชั้นที่บรรจุไว้ในพระไตรปิฎกทั้ง 3 หมวด คือ พระสุตตันตปิฎก พระวินัยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก แม้จะแตกต่างกันโดยเนื้อหา แต่ทั้งหมดนั้น สามารถรวมเข้าไว้เป็นหัวข้อเดียวได้คือ “มันเป็นเช่นนั้นเอง” หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อิทัปปัจจยตา” (ดูรายละเอียดใน พุทธทาสภิกขุ, 2549) เพราะคำอธิบายทั้งหลายที่มีไว้ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาฯ ต่างก็มุ่งที่จะให้ผู้รับเอาคำสอนได้รู้แจ้งแทงตลอดในสิ่งที่ตนได้ปฏิสัมพัทธ์อยู่ว่าเป็นสมมติสังข จึงมีการกำหนดว่าเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ แต่สิ่งทั้งหลายทั้งมวลนั้นก็มีการประกอบขึ้นด้วย ธาตุทั้ง 4 และชั้นทั้ง 5 อันเป็นการเข้าใจด้วยการให้ความยุติธรรมแก่สิ่งที่ตนเข้าใจอย่างแท้จริงจึงจะก่อให้เกิดความไม่ยึดมั่นถือมั่น เพราะผู้ที่ได้ปฏิสัมพัทธ์กับสิ่งต่างๆ ในภาคปฏิบัตินั้น ไม่ได้ไปล่วงล้ำสิทธิและธรรมชาติของสิ่งต่างๆ แต่ปล่อยให้มันเป็นไปตามธรรมชาติของมัน โดยความเป็นเหตุเป็นผลของธรรมชาติของสิ่งนั้นไม่ว่าจะอยู่ในมิติเชิงจุลภาคหรือมหัพภาค หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการมีความเข้าใจแบบพุทธธรรมที่มองไปที่ผลของการปฏิบัติที่เป็นประโยชน์สุขต่อชีวิตของมนุษย์ในโลกนี้ทั้งสุขแบบโลกียะและโลกุตระ ซึ่งมีข้อจำกัดเพียงอย่างเดียวว่า หลักการหรือคำสอนใดก็ตามที่เป็นเพียงการคิดค้นหาเหตุผลในเรื่องความจริงเพื่อสนองความต้องการทางปัญญาโดยมิได้มุ่งหมายและแสดงแนวทางสำหรับการปฏิบัติในชีวิตจริง อันนั้นให้ถือว่าไม่ใช่พระพุทธศาสนา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2557) ซึ่งความหมายของชื่อดังกล่าวก็บ่งบอกเป็นนัยถึงการรู้จักจริงแห่งธรรมชาติของทุกสิ่งทุกอย่าง อันเป็นมัชฌิมนธรรมที่ประกอบไปด้วยเนื้อหาที่แสดงหลักความ

จริงแบบสายกลาง และแสดงข้อปฏิบัติสายกลาง โดยปราศจากอคติ แต่มุ่งเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์และความสุขของหมู่ชน เพื่อบุคคลและชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย หรือทุกสิ่งทุกอย่าง ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมากเพื่อบุคคลและชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย อย่าไปทางเดียวกันสองรูป ... สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีในดวงตาน้อย มีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

เนื้อความที่ยกมาอ้างดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ในบริบทของพุทธบริษัทซึ่งมีองค์ประกอบของสมาชิกแห่งสังคมพรหมจรรย์ (คือพระศาสนา) อันได้แก่ องค์พระศาสดา ภิกษุ ภิกษุณีที่เป็นสาวกและสาวิกาที่เป็นผู้มี ความเชี่ยวชาญในด้านต่างๆ อีกทั้งยังมีอุบาสกอุบาสิการวมทั้งพรหมจารี พรหมจารีณีและฆราวาสผู้ครองเรือน ที่มีความเชี่ยวชาญในการเข้าใจถึงแก่นคำสอนของพระพุทธองค์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) นั้นก็ย่อมหมายถึงเป้าหมายของเนื้อหาคำสอนและการเผยแผ่คำสอนมุ่งที่จะชี้แนะให้ บรรดามวลมนุษย์รู้ทางหลุดพ้นจากความทุกข์และประสบความสุขที่คงแท้ถาวรซึ่งเป็นสภาพของนิพพาน โดยมีการประมวลเนื้อหาทั้งหมดอยู่ใน “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ที่แสดงออกให้เข้าใจทั้งในรูปแบบปฏิฐาน (เชิงบวก) ของการมีเหตุแล้วต้องมีผลและแบบนิเสธ (เชิงลบ) ของการไม่มีเหตุย่อมไม่มีผล อันเป็นการนำความ เข้าใจให้ไปถึงสภาวะธรรมชาติของสิ่งต่างๆ รวมทั้งของมนุษย์โดยปราศจากอุปสรรคใดจะขวางกั้นได้ ตาม เหตุผลนี้ก็ย่อมมีคุณสมบัติอันเดียวกันกับเนื้อหาของวิชาการทางโลกที่มีกฎหมายซึ่งเป็นบทบัญญัติเชิงบังคับใน ลักษณะที่เป็นข้อห้ามหรือข้อปฏิบัติเป็นองค์ประกอบหลักพร้อมกับแสดงผลของการดำเนินชีวิตตามกฎหมายเกณฑ์ นั้น ประเด็นที่มีความแตกต่างกันก็คงมีแต่เพียงว่าหลักการทางพระพุทธศาสนาไม่ได้มีการกำหนดบทลงโทษ ทางกายหรือเป็นการปรับโทษทางทรัพย์สินตามอย่างบริบทของนิติศาสตร์ทางโลกียะมิติ แต่ใช้หลักการแห่งการ เชื่อมโยงกันและกันระหว่างเหตุกับผลโดยตัดขาดกันไม่ได้ เพราะธรรมชาติแห่งกระแสของความ เป็นไปแห่งวิภู สสงสารไม่ขึ้นกับวันเวลา (อกาลโก) มาเป็นข้อพิจารณา เพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้เลือกตัดสินใจที่จะกระทำหรือละเว้น เพื่อที่จะเข้าถึงความยุติธรรมตามธรรมชาติในการปฏิบัติของผู้คนทั้งหลาย เพื่อให้หลุดพ้นจากทุกข์และประสบ ความสุขอันยั่งยืน โดยเป็นการหยุดยั้งตนเองให้อยู่กับธรรมชาติหรือความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ โดย กระบวนการแห่งการไตร่ตรองถึงโลกุตระธรรมของความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอในสังคมที่มนุษย์กำลังดำเนินชีวิต อยู่โดยทั่วไป และหากพิจารณาในมิติเฉพาะอย่างในกระบวนการของการทำตนให้เป็นผู้มีชีวิตพรหมจรรย์ตาม วิถีชีวิตของพระพุทธเจ้าที่สถิตในสถานภาพของสมณะ (ผู้สงบ) สามารถสังเคราะห์เนื้อหาได้จากพระวินัยที่มี ความแตกต่างกัน โดยวิธีปฏิบัติตามบริบทแห่งสถานภาพการดำเนินชีวิต (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

หลักธรรมที่เป็นเครื่องมือจัดการความยุติธรรม

อริยสัจ 4 หมายถึง ความจริงอันประเสริฐ หรือความจริงของพระอริยะ 4 อย่าง ได้แก่

1. ทุกขอริยสัจ (อริยสัจคือทุกข์)
2. ทุกขสมุทัยอริยสัจ (อริยสัจคือเหตุเกิดแห่งทุกข์)

3. ทุกขนิโรธอริยสัจ (อริยสัจคือความดับแห่งทุกข์) และ

4. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ (อริยสัจคือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งทุกข์) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

อริยสัจ 4 ไม่ใช่แนวคิดหรือหลักการที่เกี่ยวข้องกับความยุติธรรมโดยตรงเหมือนกับข้อคิด 4 หรือการไม่ละเมิดข้อคิด 4 แต่เป็นธรรมสำหรับส่งเสริมให้เกิดความยุติธรรม สามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือหรือแนวทางที่ทำให้เกิดความยุติธรรมได้ เพราะเป็นหลักธรรมที่ทำให้เข้าใจธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายได้ถูกต้อง ไม่มีผิดพลาด โดยเป็นการกำหนดรู้ถึงสภาพปัญหานั้นๆ โดยเฉพาะปัญหาที่ทำให้เกิดความขัดข้อง กัดดัน ปีบคั้น ทรมานจิตใจ ที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า “ความทุกข์” การนำหลักอริยสัจ 4 มาประยุกต์ใช้ในการบัญญัติกฎหมายหรือกฎระเบียบต่างๆ คนนำมาใช้หรือคนที่ปฏิบัติตามกฎอาจไม่รู้อย่างนั้นเป็นการทำตามหลักอริยสัจ 4 แต่การกระทำดังกล่าวนั้นสามารถอธิบายได้ตามหลักการของอริยสัจ 4 กล่าวคือผู้บัญญัติกฎระเบียบต้องมีการศึกษาหาสาเหตุที่ทำให้ต้องบัญญัติกฎหมาย แล้วจึงบัญญัติกฎหมายให้เหมาะสมกับปัญหานั้นๆ เมื่อมีการละเมิดกฎก็ต้องมีการลงโทษตามที่เห็นว่าสมควร ในส่วนของผู้ปฏิบัติตามกฎหมายก็ต้องรู้ว่าเมื่อละเมิดแล้วจะมีโทษอย่างไร เมื่อรู้อย่างนี้ก็ต้องสำรวมระวังไม่ให้เกิด

การกระทำดังกล่าวมานี้เป็นการปฏิบัติตามหลักอริยสัจ 4 ในส่วนของการกำหนดปัญหาและสาเหตุปัญหา ส่วนการแก้ไขปัญหานั้นเกิดขึ้นแล้วนั้นมีแนวทางปฏิบัติดังนี้คือ เวลาประสบกับปัญหาความไม่ยุติธรรม เช่น ถูกใส่ร้ายเพื่อให้เสียชื่อเสียงหรือถูกลงโทษ เป็นต้น ชื่อว่ากำลังประสบทุกข์ วิธีการปฏิบัติที่ถูกต้องคือต้องสืบสาวว่าปัญหานั้นคืออะไรและเกิดจากสาเหตุอะไร เมื่อรู้แล้วก็ต้องคิดหาทางแก้ไขตามหลักมรรคมีองค์ 8 เช่น เจริญชอบ เป็นต้น เมื่อพยายามทำอย่างเต็มที่แล้วยังไม่ได้รับความยุติธรรมอีก ก็ต้องปฏิบัติตามหลักตั้งใจชอบ คือมีสติในการแก้ไขปัญห หากทำได้อย่างนี้ปัญหาที่ประสบอยู่นั้นย่อมจะคลี่คลายไปในทางที่ดีหรือได้รับการแก้ไข ไม่เป็นการสร้างปัญหาใหม่ขึ้นมาเหมือนกับการบาดหมางกัน อาฆาตแค้นกันแล้วหาทางเอาชนะกันด้วยวิธีการที่ไม่ถูกต้อง

อริยสัจ 4 เป็นหลักการที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับความยุติธรรมได้ กล่าวคืออริยสัจ 4 เป็นหลักการเชิงนามธรรมที่สำคัญและครอบคลุมเนื้อหาของคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการไตร่ตรองเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ในสถานะของการดำเนินชีวิตที่มีการเกี่ยวข้องกับคนหรือสิ่งอื่นๆ ทั้งที่มีการแสดงออกให้เห็นได้ชัด หรือแม้แต่การสร้างความคิดที่มีการไตร่ตรองเกี่ยวกับความเป็นไปของวิญญูสงสาร กล่าวคือความจริงที่พระผู้มีพระภาคเจ้าสอนสามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตได้ ส่วนที่ไม่เป็นประโยชน์แม้จะเป็นความจริงพระองค์ก็ไม่สอน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งหากพิจารณาในมิติมหัพภาคหรือสภาพความเป็นไปของส่วนรวมในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นสังคมแล้ว ย่อมมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะเข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ ในแต่ละวัน เวลา และสถานการณ์ตามธรรมชาติของมัน อันเป็นการให้ความยุติธรรมแก่ทุกสิ่งทุกอย่างที่แต่ละปัจเจกชนในสังคมนั้นๆ จำเป็นต้องเข้าใจถึงอริยสัจแต่ละประเภทที่ปรากฏในแต่ละสถานการณ์ด้วยสภาวะจิตที่ตื่นอยู่เสมอและเข้าใจถึงสัจธรรมของแต่ละสิ่งแต่ละอย่างแม้แต่ความเป็นจริงของตนเองในการที่จะปรับตัวให้เข้ากับความเป็นจริงของคนอื่นหรือสิ่งอื่นๆ อย่างที่มันเป็นอันเป็นการให้ความยุติธรรมแก่ทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งท้ายที่สุดแล้วจะไม่มีใครยึดมั่นถือมั่น แต่ยอมรับทุกอย่างว่าเป็น “อิทัปปัจจยตา” (พุทธทาสภิกขุ, 2549) ดังนั้น หลักคำสอนในเรื่องนี้จึงเป็นการแสดงออกซึ่งความยุติธรรมที่ผู้นำหลักคำสอนไปใช้ในการดำเนินชีวิตโดยแสดงออกในการปล่อยวางให้ทุกสิ่งเป็นไปตามธรรมชาติของแต่ละสิ่งแต่ละอย่างด้วยอภิปญญาอย่างแท้จริง

มิติด้านจุลภาคก็สามารถพิจารณาได้ตามสภาวะตื่นและลึกแห่งความเป็นปัจเจกบุคคล โดยการทำความเข้าใจในความเป็นไปของชีวิตที่แต่ละคนกำลังดำรงชีวิตอยู่นี้ ซึ่งจะพบได้ว่าสภาวะทางกายภาพจะ ขึ้นอยู่กับสภาวะแห่งมโนหรือจิตภาวะ หากจิตใจของแต่ละคนไม่มีการยึดมั่นถือมั่นแต่ปล่อยให้สิ่งต่างๆ ดำเนินไปตามธรรมชาติ กายภวีย่อมสดใสไร้กังวลและไม่ต้องอมทุกข์ที่ตนเองไม่สามารถได้รับการตอบสนองจากสิ่งธรรมชาติอื่นๆ ดังนั้น หากว่าจิตภาวะของคนใดก็ตามที่ยังคงมีการยึดติดกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง กายภวีย่อมจะมีความมัวหมองอยู่เสมอ เพราะจิตภาวะของคนๆ นั้นพยายามไปบังคับธรรมชาติของสิ่งอื่นๆ ให้เป็นไปตามความต้องการของตนเองอันเป็นการแสดงออกซึ่งความอยุติธรรม และผลที่ตามมาคือการขัดขืนย่อมเกิดขึ้นอย่างแน่นนอนจากสิ่งที่ถูกบังคับ เพราะแต่ละสิ่งย่อมอยากมีธรรมชาติเป็นของตนเอง ดังนั้น สภาพจิตที่เกิดขึ้นย่อมมีแรงต้านสองเท่าคือจากความยึดมั่นถือมั่นของตนเองแต่ไม่ได้รับ และแรงต้านจากสิ่งอื่นที่ต้องการเป็นอิสระโดยธรรมชาติ จึงส่งผลกระทบต่อกายภวียในรูปแบบที่ให้ผลร้ายจึงมีปรากฏการณ์แห่งความเศร้าเกิดขึ้น

เมื่อเหตุการณ์ทั้งหลายมีสภาวะเป็นเช่นนี้ การพิจารณาแบบไตร่ตรองหลักคำสอนในเรื่องนี้ จึงเป็นการแสดงถึงความยุติธรรมที่ผู้ไตร่ตรองได้คงไว้ใน การพิจารณาถึงเนื้อหาของอริยสัจ 4 ซึ่งหากจะเข้าใจได้ง่ายขึ้น จำเป็นต้องทำการแยกพิจารณาให้เป็นคู่ๆ คือ

คู่ที่ 1 คือทุกข์อันเป็นผล ต้องพิจารณาคู่กับสมุทัยซึ่งมีสถานภาพเป็นสาเหตุ โดยสาเหตุแต่ละอย่างจะต้องสร้างผลอันเหมาะสมกับสาเหตุเสมอหากพิจารณาตามธรรมชาติ และหลักการแห่งการเชื่อมต่อกันเช่นนี้ ย่อมเป็นการอธิบายถึงความยุติธรรมโดยตรงระหว่างสาเหตุกับผล เพราะสมุทัยแปลว่า เหตุเกิดแห่งทุกข์ หรือสาเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น ได้แก่ความอยากที่จะยึดถือเอาอารมณ์หรือความต้องการของตนเป็นที่ตั้ง โดยอาการที่มนุษย์เราจะพึงเสพสวைய ที่จะได้จะเป็น หรือจะไม่เป็นเช่นนั้นอย่างนั้น อันเป็นการก้าวล้ำธรรมชาติของสิ่งที่ตนอยากได้ หรือมีอาการที่ตนอยากเสพสวைய โดยที่สิ่งที่ตนอยากได้ก็มีขอบเขตของการเป็นอิสระของตนเอง ยกเว้นว่าสิ่งที่ตนอยากได้นั้น ยินยอมที่จะให้ขอบเขตแห่งธรรมชาติของตนเองถูกล่วงล้ำ ดังตัวอย่างเช่น การแต่งงานระหว่างหญิงและชาย ซึ่งมีความรักกันเป็นที่ตั้ง จึงเป็นการยินยอมด้วยความยินดีและสมัครใจในการที่จะให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งล่วงล้ำสภาพธรรมชาติของอีกฝ่ายหนึ่ง จึงไม่ได้ก่อให้เกิดการขัดขืน แต่ส่งเสริมให้มีการร่วมมือซึ่งกันและกัน อันเป็นการแสดงออกซึ่งความยุติธรรมต่อกันและกันของการรวมธรรมชาติของแต่ละฝ่ายให้เป็นธรรมชาติของคู่สมรสซึ่งเป็นสภาวะแห่งธรรมชาติอีกอย่างหนึ่งที่ส่งผลให้เกิดความสุข และย่อมมีความแตกต่างจากสภาวะของชายหนุ่มและหญิงสาวที่แต่ละคนยังเป็นโสดอยู่ และชายหนุ่มเป็นคนที่มีความรักต่อหญิงสาวเพียงฝ่ายเดียว ดังนั้น ชายหนุ่มจึงสร้างความพยายามที่ล่วงล้ำสภาวะของหญิงสาวผู้ที่คงไว้ซึ่งธรรมชาติในสภาวะของการไม่ได้มีใจรักต่อชายหนุ่ม ผลที่ตามมาคือ ชายหนุ่มย่อมมีความทุกข์เพราะไม่ได้รับการตอบสนองตามสิ่งที่ตนต้องการ อันเป็นผลจากสาเหตุในสภาวะสมุทัยของชายหนุ่มคือ การไม่ได้ให้ความยุติธรรมต่อสภาวะธรรมชาติของหญิงสาว ซึ่งแปลว่าความดับซึ่งทุกข์ ได้แก่ผลที่เกิดขึ้นในสภาวะที่ปัญญามีความเข้าใจอันแจ่มแจ้งจนเข้าถึงซึ่งธรรมชาติของสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนทำให้การดำเนินชีวิตไม่ว่า ด้านกาย วาจา หรือจิตใจ ล้วนอยู่ในรูปแบบแห่งความชอบ ทำให้มีการกำจัดอวิชชาหรือสารอกตณหาออกจนหมดสิ้นแล้ว จึงไม่ถูกตัณหาย้อมใจหรือฉุดลากไป อีกทั้งไม่ถูกบีบคั้นด้วยความรู้สึกกระวนกระวาย ความเบื่อหน่าย หรือความคับข้องติดขัดแต่อย่างใด กลับมีการหลุดพ้นเป็นอิสระ ประสบความสุขที่บริสุทธิ์ สงบปลอดโปร่งโล่งเบา ผ่องใสเบิกบาน ซึ่งสามารถเรียกสั้นๆ ได้ว่า นิพพาน โดยมีสาเหตุจากทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เรียกสั้นๆ ว่า มรรค ซึ่งแปลว่า ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับทุกข์ หรือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ สภาวะธรรมแห่งอริย

อัฐังคิกรมรรค หรือทางประเสริฐมีองค์ประกอบ 8 ประการ ดังได้นำเสนอไว้แล้วในบทที่ 2 ซึ่งสามารถเรียกได้อีกอย่างว่า มัชฌิมาปฏิปทา เพราะเป็นทางสายกลาง หรือการดำเนินชีวิตที่ไม่ได้เอนเอียงไปสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ดำเนินไปในรูปแบบที่พอดีตามธรรมชาติของแต่ละสิ่งแต่ละอย่างตามวาระและโอกาสที่มันจะต้องเป็นจึงมีศักยภาพที่จะทำให้ผู้ดำรงชีวิตภายใต้หลักการแห่งอริยอัฐังคิกรมรรคยอมทำให้ความเป็นไปแห่งชีวิตเข้าถึงซึ่งนิโรธ จึงเป็นการกระทำหรือกรรมที่ไม่มีการติดข้องหรือการเอียงไปหาสภาพที่สุดโต่งสองอย่าง คือ กามสุขัลลิกานุโยค (ความหมกมุ่นในกามสุข) อันเป็นหลักการของกลุ่มและอัตตภิสมณานุโยค (การประกอบความลำบากแก่ตน คือบีบคั้นทรมานตนเองให้เดือดร้อน) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2557) แต่ดำเนินไปในสภาพที่เป็นกลางอันเป็นสภาวะของความยุติธรรมอย่างหนึ่ง

กล่าวโดยสรุปแล้ว หลักอริยสัจ 4 ดังกล่าวจึงมีความหมายตรงกับความยุติธรรมจากการที่อริยสัจแสดงออกถึงความเป็นเหตุเป็นผลได้อย่างลงตัวและเที่ยงธรรมที่สุด เพราะควบคุมหลักธรรมชาติทั้งหมดที่แสดงถึงความเป็นจริงที่ลงตัวที่สุดสำหรับชีวิตมนุษย์ เพราะชีวิตมนุษย์ถูกจัดสรรอย่างเที่ยงธรรมมาแล้วจากกฎของธรรมชาติที่มาจากหลักอริยสัจ 4 นี้เอง

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตามแนวพระพุทธศาสนา

จากการศึกษากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตามแนวพระพุทธศาสนาพบหลักการสำคัญ ดังนี้

1. หลักพระวินัย

ในพระวินัยปิฎก กฎระเบียบที่ใช้ปฏิบัติ เรียกว่า พระวินัย เนื่องจากว่าพระวินัยอาจจะแตกต่างจากกฎระเบียบของสังคมทั่วไปที่อาจจะมีการบัญญัติก่อนล่วงหน้าได้ ถ้าหากสังคมคิดว่า น่าจะเป็นข้อบัญญัติหรือกฎหมายเพื่อใช้ในการควบคุมสังคม แต่เนื้อหาในพระวินัยปิฎกที่มีบันทึกไว้ พระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้าเป็นกฎสำเร็จรูปตั้งแต่แรกเริ่ม ดังเช่นกฎหมายทางบ้านเมืองที่เป็นตัวบทของความยุติธรรม แต่เมื่อมีความเสียหายเกิดขึ้นในหมู่พระสงฆ์ที่ทำลายสภาพความเป็นสงฆ์ให้หมดไปจากสมาชิกที่ปวารณาตัวเองว่าจะเป็นพรหมจรรย์ พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อมิให้ประพฤตินั้นอีก อันเป็นการแสดงออกซึ่งความยุติธรรมต่อหมู่สงฆ์ที่ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน

ในตอนต้นพุทธกาล ตั้งแต่พรรษาที่ 1 ถึงพรรษาที่ 11 พระพุทธเจ้ามิได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้เลย เนื่องจากวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ยังดิ่งงมอยู่ แต่ถึงพรรษาที่ 12 ขณะที่พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ ณ เมืองเวรัญชา พระสารีบุตรเถระได้กราบทูลอาราธนาให้พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อต้องการให้พรหมจรรย์ ได้มีความดำรงอยู่นานเหมือนกับพรหมจรรย์ของพระผู้มีพระภาคในกาลก่อน ดังที่ปรากฏในเวรัญชกัณฑ์ว่า ถึงเวลาแล้ว พระพุทธเจ้าข้า ที่พระผู้มีพระภาคจะทรงบัญญัติสิกขาบท ทรงยกปาติโมกข์ ขึ้นแสดงแก่พระสาวกอันจะเป็นเหตุให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่ได้ยืนนาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

แม้จะเป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าเองก็ยังมิได้ทรงบัญญัติสิกขาบทแต่อย่างใด เนื่องจากในขณะนั้นพระภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นพระอริยบุคคลทั้งนั้น การรักษาศีลของพระภิกษุสงฆ์ยังเป็นไปตามจารีตและประเพณีตามแบบอย่างพระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติมาที่เรียกว่า จารีตศีล ดังที่พระองค์ได้ตรัสตอบพระสารีบุตรว่า จงรอไปก่อนเถิด สารีบุตร ตถาคตรู้เวลาในเรื่องที่จะบัญญัติสิกขาบทนั้น พระศาสดาจะยังไม่บัญญัติสิกขาบทแก่พระสาวก ไม่ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงตลอดเวลาที่ยังไม่เกิด อาสวัฏฐานิยธรรม (ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ) ในหมู่พระภิกษุสงฆ์ เมื่อเกิดอาสวัฏฐานิยธรรมบางอย่างขึ้นในหมู่สงฆ์ ตถาคตจึงจะบัญญัติสิกขาบท จะ

ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่สาวกเพื่อขจัดธรรมนั้น สารีบุตร ภิกษุสงฆ์ยังไม่มีเสนียด ไม่มีโทษ ไม่มีสิ่งมัวหมอง บริสุทธีผุดผ่อง ดำรงอยู่ในสารคุณ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ดังนั้น เมื่อมีเรื่องที่น่าความเสื่อมมาสู่คณะสงฆ์หม่มาก โดยมีต้นเหตุของเรื่องที่เกิดขึ้นและมีบุคคลผู้ที่เป็นต้นเหตุของเรื่อง พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทนั้นไว้เป็นเครื่องประกันที่มากและที่ไปของการบัญญัติ

พระวินัยปิฎกนั้นเป็นที่ทราบกันดีว่า เป็นคัมภีร์สำคัญที่ประมวลเอาพุทธบัญญัติที่เกี่ยวกับเรื่องศีล และสิกขาบท ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตและวิธีดำเนินกิจการต่างๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ พระวินัยที่เป็นพุทธบัญญัติได้แบ่งแยกออกเป็น 2 ส่วนด้วยกันคือ อาทิพรหมจริยกาสิกขาและอภิสมาจาริกาสิกขา โดยอาทิพรหมจริยกาสิกขา หมายถึงหลักการศึกษาอบรมในฝ่ายบัพัญญัติหรือข้อปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณาเพื่อป้องกันความประพฤติดีเสียหายและวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดโดยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้าง พระสงฆ์ต้องสวดทุกกึ่งเดือน เรียกว่า พระปาติโมกข์ ส่วนอภิสมาจาริกาสิกขา หมายถึงหลักการศึกษาอบรมในฝ่ายขนบธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทและความ เป็นอยู่ที่พึงงามสำหรับชักนำความประพฤดี ความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ให้ดีงาม มีคุณค่า น่าเลื่อมใสศรัทธา ยิ่งขึ้นไป (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ในส่วนของพระวินัย ความยุติธรรมคือหลักอภิกรณ์และหลักนิคหกรรม “อภิกรณ์” หมายถึงปัญหา หรือข้อพิพาท มี 4 ประการ คือ วิวาทาธิกรณ์ อนุวาทาธิกรณ์ อาปัตตาธิกรณ์ และ กิจจาธิกรณ์” เมื่ออย่างใด อย่างหนึ่งเกิดขึ้น สงฆ์จะต้องดำเนินการระงับตามหลักอภิกรณ์สมณะ 7 ประการ ซึ่งประกอบด้วยสัมมุขาวินัย (ระงับต่อหน้าสงฆ์) สติวินัย (ยอมรับพระอรหันต์ว่าเป็นผู้มีสติสมบูรณ์) อมูพหวินัย (ยอมรับว่าจำเลยนั้นพึง หายจากอาการบ้า) ปฏิญญาตกรณะ (ตัดสินตามคำยอมรับของจำเลย) เยภุยยสิกา (ตัดสินด้วยเสียงข้างมาก) ตัสสปาปิยสิกา (แม้จำเลยจะไม่ยอมรับความผิด แต่หากเห็นว่ามีหลักฐานน่าเชื่อถือว่ามีผิดจริง ก็ตัดสินเอาผิดได้) และติณวัตถารกะ (เมื่อพยายามจนถึงที่สุดแล้วยังแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งไม่ได้ ก็ต้องยอมๆ กัน ไม่ด่วน ตัดสินเพื่อหาข้อสรุป)

2. หลักนิคหกรรม

นิคคะ หรือนิคคกรรม ตามรูปศัพท์ หมายถึง ช่ม กด ทำโทษ ลงโทษ (พระวิสุทธิธารมหาราเถระ, 2535) การช่มใจ การควบคุม การตำหนิ การติเตียน การกล่าวโทษ (มูลนิธิภูมิพลภิกษุ, 2531) ในแง่ของการ ปฏิบัติหรือการนำไปใช้ คำว่า นิคคกรรม ไม่ว่าจะปรากฏเป็น “นิคคะ” หรือ “นิคคะ” ก็ดี เป็นนิคคกรรม” หรือ “นิคคกรรม” ก็ดี ต่างก็มีความหมายเหมือนกัน คือ หมายถึง การช่ม การลงโทษ ซึ่งเป็นมาตรการทาง พระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สงฆ์ใช้เป็นเครื่องช่ม การลงโทษแก่ภิกษุที่ประพฤติดีผิดพระธรรม วินัย (พระมหาอุดม สารเมธี, 2557) นิคคะ คือการช่ม เป็นวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท ปรับ อาบัติแก่ผู้ล่วงละเมิดตามสมควรแก่ความผิดแล้ว ทรงอนุญาตให้สงฆ์ลงโทษแก่ผู้ประพฤติดีผิดพระธรรมวินัยอีก (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2529) นิคคะ คือการช่ม เป็นกิจอย่างหนึ่งแห่ง ผู้ปกครอง เป็นคู่กับปักคะ คือ การยกย่อง ขาด 2 อย่างนี้แล้ว การปกครองย่อมเป็นไปไม่ได้ แม้ในหมู่สงฆ์ก็ เป็นกิจอันจะพึงหวังเหมือนกัน ได้ในบทว่า “ทุมมกฺกุนํ ปุคฺคานํ นิคฺคหาย เปสฺสานํ ภิกฺขุณํ ฆาสุวิหาราย” แปลว่า เพื่อช่มบุคคลผู้เกียจคร้าน เพื่ออยู่ผาสุกแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก” ท่านกล่าวว่า เป็นผลที่มีมุ่งหมายแห่ง การบัญญัติสิกขาบทด้วย... (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2537) ประเภทของ นิคคกรรมที่ปรากฏกัมมขันธกะ มี 5 คือ

1. ตัชฌนียกรรม คือ กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุผู้ควรชู้ สงฆ์ลงตัชฌนียกรรมแก่ภิกษุผู้ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อเรื่องอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์
 2. นียสกรรม คือ กรรมคือการถอยยศ สงฆ์ลงนียสกรรมแก่ภิกษุผู้โง่เขลา ไม่ฉลาด มีอาบัติมาก ไม่มีมารยาท
 3. ปัพพาชนียกรรม คือ กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุผู้ควรขับไล่ สงฆ์ลงปัพพาชนียกรรมแก่ภิกษุผู้ประทุษร้ายตระกูล มีมารยาทเลวทราม
 4. ปฏิสارณียกรรม คือ กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุผู้ควรให้กลับระลึกได้ สงฆ์ทำปฏิสارณียกรรมแก่ภิกษุผู้ด่าบริภาษคฤหัสถ์
 5. อุกเขปนียกรรม คือ กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุผู้ควรยกเสียจากหมู่ สงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้แม้ต้องอาบัติก็ไม่ปรารภจะเห็นว่าเป็นอาบัติ แม้ต้องอาบัติแล้วก็ไม่ปรารภจะทำคิน (แสดง) อาบัติ แม้มีทฎฐิบาปก็ไม่ปรารภจะสละทฎฐิบาปนั้น
- เมื่อรวมกับนิคหกรรมที่ปรากฏในที่อื่นอีก 4 จึงมีทั้งหมด 9 ดังนี้
6. ตัสสปาปยกรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คือ การลงโทษแก่ผู้ทำความผิด พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สงฆ์ลงนิคหกรรมประเภทนี้แก่พระภิกษุที่กระทำความผิดแล้วพวกลบเกลื่อน เมื่อสงฆ์พิจารณาตามหลักฐานพยานแล้วเห็นว่าเป็นความผิดจริง แม้เธอจะไม่รับสารภาพก็ตาม
 7. ปากสนียกรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คือ การประกาศข้อเท็จจริงให้พุทธบริษัทได้ทราบโดยทั่วกัน เป็นทางลงโทษอีกวิธีหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้งจากสงฆ์ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาแล้วทำหน้าที่ประกาศความประพฤติของพระภิกษุที่ส่อไปในทางที่จะก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่หมู่คณะโดยส่วนรวมได้
 8. ปัตตนิกุชฌนกรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คือ การคว่ำบาตร เป็นวิธีการลงโทษที่อนุญาตให้สงฆ์ทำแก่คฤหัสถ์ผู้ปรารภร่ำยาวต่อพระรัตนตรัย โดยสงฆ์ประกาศให้พระภิกษุทั้งหลายไม่ให้คบหา ไม่รับบิณฑบาต ไม่รับนิมนต์ และไม่รับไทยธรรมของคฤหัสถ์นั้น จนกว่าเขาจะรู้สึกถึงโทษตนแล้วกลับตัวประพฤติดี สงฆ์จึงประกาศระงับโทษให้พระภิกษุทั้งหลายคบหาได้อีก วิธีที่สงฆ์สวดประกาศให้ระงับการลงโทษนั้น เรียกว่า “ปัตตอูกุชฌนกรรม” คือ การหยายบาตร
 9. พรหมทัณฑ์กรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คือ การลงพรหมทัณฑ์ เป็นมาตรการลงโทษที่พระพุทธเจ้าอนุญาตไว้ลงโทษแก่ภิกษุผู้เป็นคนว่ายากสอนยาก (พระมหาอุดมสารเมธี, 2557) ลักษณะของการลงโทษคือการไม่คบหาด้วย ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้ถูกลงโทษเกิดความอึดอัดใจ และกลับตัวได้ในที่สุด ภิกษุผู้เป็นต้นเหตุของการถูกลงพรหมทัณฑ์คือพระฉนนะ
- พระพุทธเจ้าได้ทรงกำหนดมาตรการในการลงโทษภิกษุผู้ทำผิดและไม่รู้จักสำนึกความผิดของตนนั้นไว้หลายวิธี ซึ่งต้องปฏิบัติตามวิธีที่เหมาะสมกับความผิดนั้นๆ มีทั้งนิคหกรรมเชิงกฎหมาย สังคม และจิตวิทยา กล่าวคือ ในแง่ของกฎหมายหรือบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืน หากเป็นความผิดที่มีผลกระทบต่อชาวบ้านและจะนำความเสียหายมากมาให้แก่หมู่คณะนั้นคือการประทุษร้ายตระกูล สังฆมอาบัติไว้มาก มีมารยาทเลวทราม เป็นต้น ก็ให้ลงโทษอย่างหนักคือการถอยยศและขับไล่ออกจากหมู่คณะ เมื่อสำนึกความผิดตนได้จึงอนุญาตให้สงฆ์คืนยศให้และให้กลับเข้าสู่สังฆมสงฆ์ได้ หากมีความประพฤติแตกต่างจากภิกษุทั้งหลายที่มีความสงบนั้นคือการต้องอาบัติแล้วไม่เห็นว่าเป็นอาบัติและไม่ปรารภจะออกจากอาบัตินั้น ก็ลงอนุญาตให้ลงโทษในระดับที่รองลงมานั้นคือการ

ยกวัตร (ห้ามทำสังฆกรรมร่วมกัน ตลอดจนการอยู่ร่วมกัน ที่เรียกว่า สหवास) ในแง่ของสังคม หากภิกษุหนึ่งทำผิด และจะนำความเสื่อมเสียมาให้หมู่คณะ ก็ทรงอนุญาตให้ประกาศความผิดของเธอแก่ชาวบ้าน เพื่อให้รู้ว่าการกระทำผิดของเธอไม่ใช่การการกระทำผิดของสงฆ์ สงฆ์ได้ลงโทษหรือทำในสิ่งที่ควรทำแก่เธอแล้ว และจะเป็นผลดีแก่ชาวบ้านคือไม่ต้องเคารพนับถือภิกษุผู้มีความประพฤติเสียหายซึ่งอาจเป็นเหตุสร้างความเดือดร้อนอื่นๆ มาสู่ตนได้อีกด้วย นอกจากนี้ ยังให้ความเสมอภาคแก่ชาวบ้านโดยการให้ลงทำแก่ภิกษุผู้ทำผิดต่อคฤหัสถ์คือการกล่าววจาล่วงเกินคฤหัสถ์ด้วยวิธีการขอโทษคฤหัสถ์ (ปฏิสารณียกรรม) ในแง่ของจิตวิทยา หากภิกษุหนึ่งๆ ประพฤติตนเป็นคนว่ายาก หัวดื้อ ไม่ยอมรับฟังคำตักเตือนสั่งสอนจากภิกษุอื่นที่เขาหวังดี ก็ทรงอนุญาตให้ลงโทษทางจิตวิทยาโดยการไม่ยอมคบหาสมาคมด้วย ซึ่งจะทำให้ได้รับความกดดันและสำนึกตนในที่สุดเพื่อให้ตนสามารถอยู่ในสังคมหรืออยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างเป็นปกติสุข

บรรดานิคกรรมทั้ง 9 ประเภท นิคกรรมที่ปรากฏกัมมขันธกะมี 5 ประการ คือ 1) การชู้ (ตชชนียกรรม) 2) การถอดยศ (นียสกรรม) 3) การขับไล่ (ปัพพาชนียกรรม) 4) การให้ระลึกถึงความผิดของตนโดยการขอโทษคฤหัสถ์ (ปฏิสารณียกรรม) และ 5) การยกเสียจากหมู่ (อุกเขปนียกรรม) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เมื่อรวมกับนิคกรรมที่ปรากฏในที่อื่นอีก 4 จึงมีทั้งหมด 9 ดังนี้ 6) การลงโทษแก่ผู้ทำความผิดที่พูดกลบเกลื่อน (ตัสสปาปยกรรม) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) 7) การประกาศข้อเท็จจริงให้พุทธบริษัทได้ทราบโดยทั่วกัน (ปกาสนียกรรม) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) 8) การคว่ำบาตร (ปัตตนิกุชชนกรรม) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เป็นวิธีการลงโทษที่อนุญาตให้สงฆ์ทำแก่คฤหัสถ์ผู้ปรารถนาร้ายต่อพระรัตนตรัย โดยสงฆ์ประกาศให้พระภิกษุทั้งหลายไม่ให้คบหา และ 9) การลงพรหมทัณฑ์ (พรหมทัณฑกรรม) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เป็นมาตรการลงโทษที่พระพุทธเจ้าอนุญาตไว้ลงโทษแก่ภิกษุผู้เป็นคนว่ายากสอนยาก (พระมหาอุดม สารเมธี, 2557) ลักษณะของการลงโทษคือการไม่คบหาด้วย ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้ถูกลงโทษเกิดความอึดอัดใจ และกลับตัวได้ในที่สุด ภิกษุผู้เป็นต้นเหตุการณถูกลงพรหมทัณฑ์คือพระฉนณะ

3. หลักอธิกรณสมณะ 7

อธิกรณสมณะ คือธรรมเครื่องระงับอธิกรณ์ ซึ่งคำว่า “อธิกรณ์” นี้ หมายถึง ความขัดแย้ง ความพิพาท เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วต้องระงับแก้ไขให้สงบ รวมทั้งหมายถึงกิจที่พึงทำด้วย อธิกรณ์ มี 4 อย่าง ได้แก่ (อิทธิเทพ ผาหา, 2549)

1. วิวาทาธิกรณ์ หมายถึง ปัญหาที่เกิดจากการทะเลาะวิวาทกันในเรื่องพระธรรมวินัยว่า นี่เป็นธรรมนี้เป็นวินัย (พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500, 2504) เป็นต้น
2. อนุวาทาธิกรณ์ หมายถึง ปัญหาที่เกิดจากการโจทก์ฟ้องหรือกล่าวหากันด้วยเรื่องการต้องอาบัติต่างๆ ทั้งหนักและเบา ซึ่งสงฆ์จะต้องแก้ไขด้วยการลงโทษคนผิดและให้การรับรองผู้บริสุทธิ์ที่ถูกกล่าวหา
3. อาปัตตาธิกรณ์ หมายถึง ปัญหาอันเกิดจากการล่วงละเมิดข้อบัญญัติว่าด้วยศีลหรือวินัย ซึ่งสงฆ์จะต้องแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการปรับอาบัติ เช่น การเข้าปริวาสอยู่กรรม ประพฤติมานัต เพื่อออกจากอาบัติ เป็นต้น
4. กิจจาธิกรณ์ หมายถึง ปัญหาหรือกิจธุระที่สงฆ์ที่พึงจะต้องร่วมกันทำให้เสร็จด้วยการประกอบสังฆกรรม เช่น การอุปสมบทและการกรานกฐิน เป็นต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

อธิกรณ์สมณวิธี วิธีการแก้ไขความขัดแย้ง และเรื่องที่เกิดขึ้น มี 7 ประการคือ

1. สัมมุขาวินัย หมายถึง การแก้ไขปัญหาคือจะต้องกระทำด้วยความพร้อมหน้าของผู้เป็นโจทก์ ผู้เป็นจำเลย สงฆ์ และหลักเกณฑ์วินิจฉัยตัดสินคือ พระธรรมวินัย (พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณ 2500, 2504)

2. สติวินัย หมายถึง การแก้ไขปัญหาโดยการประกาศรับรองว่าผู้ถูกกล่าวหาหรือถูกฟ้องด้วยเรื่องอันไม่มีมูลว่าเป็นผู้บริสุทธิ์

3. อมูหวินัย หมายถึง การแก้ไขปัญหาโดยการประกาศรับรองว่าผู้ถูกฟ้องในเรื่องการต้องอาบัติขณะที่เป็นบ้า เมื่อท่านหายเป็นบ้าก็ไม่ควรมีผู้ใดฟ้องร้องท่านอีกเพราะถือว่าการกระทำความผิดในขณะที่เป็นบ้านั้นไม่มีความผิด (อนาปัตติ)

4. ปฎิญาตกรณะ หมายถึง การแก้ไขปัญหาคือการปรับอาบัติจำเลยตามคำสารภาพ

5. เภยยุยสิกา หมายถึง กระบวนการแก้ไขปัญหาคือการถือเอาเสียงข้างมาก (ด้วยวิธีการจับฉลาก) เป็นเกณฑ์ในการตัดสิน

6. ตัสสปาปิยสิกา หมายถึง การแก้ไขปัญหาโดยการลงโทษแก่ผู้ที่ทำให้ผิดในกรณีที่ผู้ถูกสงฆ์สอบสวนแล้วให้การสับสนคือ รับบ้างปฏิเสธบ้าง จนก่อให้เกิดความวุ่นวายในการดำเนินการพิจารณาอธิกรณ์ของสงฆ์

7. ตินวตถการวินัย หมายถึง กระบวนการแก้ไขปัญหาคือพระภิกษุทะเลาะกันด้วยวิธีการประนีประนอมเปรียบเสมือนการยุติปัญหาด้วยการกลบไว้ด้วยหญ้า ในวิธีการแก้ไขปัญหานี้ทั้ง 7 ประการนี้สามารถนำไปใช้แก้ไขปัญหาคืออธิกรณ์ทั้ง 4 ประการได้ ดังนี้ 1) ปัญหาหมวดวิวาหาธิกรณ์ แก้ไขโดยใช้สัมมุขาวินัย วิธี 3 ประการคือ 1) โดยการตกลงกัน 2) โดยการตั้งสงฆ์คณะใหม่ขึ้นมาพิจารณา และ 3) การใช้อำนาจสงฆ์และใช้เบญจยสิกา วิธีคือการจับฉลาก 2) ปัญหาหมวดอนวาทาธิกรณ์ แก้ไขโดย สัมมุขาวินัย สติวินัย และอมูหวินัย 3) ปัญหาหมวดอาปัตตาธิกรณ์ แก้ไขโดยสัมมุขาวินัย ปฎิญาตกรณะและตัสสปาปิยสิกาและตินวตถการวินัยคือการประนีประนอม 4) ปัญหาหมวดกิจจาธิกรณ์ ซึ่งแบ่งเป็น 2 ประเภท หลักคือ 1) กิจจาธิกรณ์ประเภทพิธีกรรม และ 2) กิจจาธิกรณ์ ประเภทนิคหกรรม ทั้งหมดนี้แก้ไขโดยสัมมุขาวินัย เพียงอย่างเดียว (อรรถาธิบาย, 2535)

จากปรากฏการณ์ของบ่อเกิดและเป้าหมายแห่งพระวินัยปิฎกดังกล่าวมาแล้ว เป็นการที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพยายามนำเอาหลักการแห่งความยุติธรรม ที่สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์มาบัญญัติไว้ เพื่อให้เจ้าของธรรมชาติที่ตนเองยังรู้จักไม่หมดนั้นปรับปรุงตัวเองให้เข้าถึงธรรมชาติของตนอย่างแท้จริง เนื้อหาของพระวินัยปิฎกนำเสนอสถานภาพของความเป็นภิกษุและภิกษุณีให้เห็นชัดเจนว่า ต้องเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์คือผู้ที่ละทิ้งซึ่งกิเลสและตัณหาอันเป็นอุคมคติ แต่ขณะที่บรรดาผู้ที่เป็นสาวกของพระองค์ ยังไม่สามารถปฏิบัติตนเข้าถึงธรรมชาติของเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ทั้งหมด จึงจำเป็นต้องมีแนวทางในการปฏิบัติด้วยการวางระเบียบการต่างๆ เพื่อให้เป็นแนวทางสำหรับดำเนินชีวิต ในการฝึกฝนตนเองให้รู้ถึงธรรมชาติของเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้แล้ว การดำเนินเช่นนี้ เป็นการช่วยชี้แนะจากผู้รู้ความจริงแห่งธรรมชาติของคน แก่ผู้ที่ยังไม่รู้จักรธรรมชาติของคนของตนครอบครองอยู่ โดยพยายามอธิบายเพื่อสร้างความเข้าใจต่อธรรมชาติของตนเองอย่างยุติธรรม เพื่อที่จะได้พัฒนาตนให้สามารถเข้าสู่สภาวะธรรมชาตินั้นจนสำเร็จ โดยระยะเวลาแห่งการเข้าถึงนั้นไม่ได้มีการกำหนดไว้ แต่ขึ้นอยู่กับความสามารถในการสร้างความเข้าใจในธรรมชาติของตนและสิ่งที่ตนเองกำลังเกี่ยวข้องอยู่ จนตนเองสามารถเข้าถึงสภาวะธรรมนั้นด้วยตนเอง ดังนั้น พระวินัยปิฎกจึงเป็นหลักนิติศาสตร์ที่เปิดกว้างให้แต่ละคนที่ยากประพฤติพรหมจรรย์นั้นต้องทำการพัฒนาและปรับปรุงความเป็นไป

ของตนเองให้ถึงซึ่งธรรมชาติแห่งพรหมจรรย์นั้น โดยปราศจากการบังคับแต่ให้กระทำด้วยความสมัครใจ อันเป็นการแสดงออกถึงความยุติธรรมออกมาจากการที่ได้ปฏิบัติแล้ว

นอกเหนือจากกฎเกณฑ์ที่เรียกว่า สิกขาบทหรือบทบัญญัติที่ได้ถูกวางไว้ในพระวินัยปิฎกแล้ว การละเมิดสิกขาบทหรือบทบัญญัติทางพระวินัยจึงเป็นเรื่องที่จะต้องนำมาพิจารณาเพื่อให้เกิดความเที่ยงธรรมหรือยุติธรรมในหมู่สงฆ์ การวินิจฉัยความผิดแต่ละชนิดที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติทำล้วนได้รับการวินิจฉัยจากหมู่สงฆ์ว่าเป็นอาบัติจริงจึงมีการลงนิคหกรรมตามลักษณะของอาบัตินั้น ลักษณะความผิดของภิกษุที่เป็นเหตุให้ถูกสงฆ์ลงนิคหกรรม ได้แก่ ก่อความบาดหมาง ทะเลาะวิวาท ก่อเรื่องอื้อฉาว ก่ออธิกรณในสงฆ์ โง่เขลา ไม่นฉลาด สั่งสมอาบัติไว้มาก ไม่มีมารยาท ประทุษร้ายตระกูล มีมารยาทเลวทราม ด่าบริภาษคฤหัสถ์ และติเตียนพระรัตนตรัยให้คฤหัสถ์ฟัง ต้องอาบัติแล้วก็ไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ทั้งไม่ปรารถนาจะแสดงอาบัตินั้นด้วย แม้มีความเห็นชั่วก็ไม่ปรารถนาจะสละความเห็นนั้น กระทำความผิดแล้วพูดกลบเกลื่อน ประพฤติเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ คฤหัสถ์ปรารถนาร้ายต่อพระรัตนตรัย และเป็นคนว่ายากสอนยาก

องค์กรในกระบวนการยุติธรรมถือว่าคุณธรรม ศีลธรรม และจริยธรรมเป็นหัวใจในด้านการปฏิบัติหน้าที่ เพราะการที่รัฐบาลปกครองประเทศจะต้องมีความยุติธรรม ความยุติธรรมถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งในสังคมมนุษย์ หากพิจารณาตามหลักการแนวคิดของศาสนาพุทธและวิธีคิดกระบวนการระบบซึ่งมองว่าทุกสรรพสิ่งในโลกไม่เคยหยุดนิ่งมีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบสังคมมนุษย์ที่มีเงื่อนไขตัวแปร อันสลับซับซ้อนมากมายที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงแล้ว จะเห็นว่ากระบวนการยุติธรรมที่ดีควรปรับใช้ได้อย่างเหมาะสมและกว้างขวาง ได้แก่ ขั้นตอนของตำรวจถือว่าเป็นต้นทางของกระบวนการยุติธรรม ถ้าต้นทางของกระบวนการยุติธรรมมีการสร้างพยานหลักฐานเท็จ หรือใช้อำนาจในทางมิชอบอาจส่งผลกระทบต่อคดี ทำให้ประชาชนไม่ได้รับความเป็นธรรมดังนั้นในขั้นตอนนี้ผู้ปฏิบัติจะต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวม มิใช่เพื่อส่วนตัวหรือพวกพ้อง สำหรับกระบวนการยุติธรรมในขั้นตอนการพิจารณาคดีเป็นขั้นตอนของพนักงานอัยการและผู้พิพากษา การปฏิบัติในขั้นตอนนี้ผู้ปฏิบัติต้องมีความเป็นธรรมอย่างมากเนื่องจากกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ต้องปราศจากอคติการพิจารณาต้องมีความละเอียดรอบคอบทุกด้าน กระบวนการยุติธรรมในขั้นหลังการพิจารณาคดี เป็นการลงโทษผู้กระทำความผิดตามคำพิพากษาของศาล มีการจำคุกหรือประหารชีวิต กรมราชทัณฑ์ต้องทำไปเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม การปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดต้องมีการฟื้นฟูจิตใจให้กลับมาเป็นคนดี (จรัส เตชะวิจิตร, 2556)

สรุป

ความยุติธรรมถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งในสังคมมนุษย์ หากพิจารณาตามหลักการแนวคิดของพระพุทธศาสนา พบว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องการของตัดสินเพื่อหาข้อยุติความขัดแย้งโดยชอบธรรม และมีการลงโทษผู้ทำผิด เพื่อตักเตือนและป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำที่ไม่ถูกต้อง ส่วนหลักพระวินัย ได้แก่ หลักอธิกรณสมณะ 7 และนิคหกรรม นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้เกิดความยุติธรรมได้ตามแนวพระพุทธศาสนา คือนิคหกรรม โดยเฉพาะผู้เสียหายและผู้กระทำความผิด เพื่อส่งเสริมสังคมที่สงบสุข ทุกคนเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม สร้างสถาบันที่มีความรับผิดชอบและมีประสิทธิภาพ มีหลักธรรมสำหรับเป็นเครื่องมือส่งเสริมให้เกิดความยุติธรรม คืออริยสัจ 4 ส่วนที่เป็นวิธีการในการที่จะดำเนินไปสู่กระบวนการสร้างความยุติธรรมให้เกิดขึ้นได้คืออธิกรณสมณะ 7

บุคคลที่ปฏิบัติหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรม ก่อนเข้ารับหน้าที่ในหน่วยงานต่าง ๆ ควรมีการให้ความรู้ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยจัดเป็นหลักสูตรระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อมและงบประมาณของแต่ละหน่วยงาน มีการกำหนดเป็นชั่วโมงตามรายวิชาต่าง ๆ ตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา มุ่งเน้นที่ตัวบุคคลให้มีจิตสำนึกที่ดี รู้จักละอายต่อการทำสิ่งที่ไม่ถูกต้อง นำมาใช้ปลูกฝังให้กับบุคลากรทางกระบวนการยุติธรรม ก็จะเกิดความยุติธรรมนับตั้งแต่เริ่มกระบวนการยุติธรรมจนถึงเสร็จสิ้นกระบวนการยุติธรรม ให้ตั้งมั่นในความถูกต้องไม่เอนเอียงไปตามกระแสสังคม

ผู้ที่อยู่ในกระบวนการยุติธรรมควรปฏิบัติตามเป็นคุณธรรมอยู่ในจิตสำนึก ในปัจจุบันมีประชาชนส่วนหนึ่งไม่พอใจการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ปฏิบัติหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรม มีการร้องเรียนต่าง ๆ ทำให้ผู้ปฏิบัติที่ถูกต้องทำงานได้อย่างลำบาก ต้องตั้งมั่นในความถูกต้องอย่างมั่นคงไม่เอนเอียงไปตามกระแสสังคม เนื่องจากการปฏิบัติตามใจ ใครก็ตามจะทำให้เกิดปัญหาเนื่องจากรายแรกขอได้รายที่สองก็ตามมาเรื่อย ๆ ไม่สิ้นสุดลักษณะของคดีเป็นการขัดแย้งระหว่างทั้งสองฝ่ายอยู่แล้วเมื่อฝ่ายหนึ่งได้ประโยชน์อีกฝ่ายก็ต้องเสียผลประโยชน์ตามมา

เอกสารอ้างอิง

- จรัส เตชะวิจิตร. (2556). กระบวนการยุติธรรมในการพิจารณาวิधिพุทธ. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม.
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2548). กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การปรับกระบวนการทัศน์กระบวนการยุติธรรมไทย. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ณรงค์ ใจหาญ และคณะผู้วิจัย. (2522). กระบวนการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในศาลยุติธรรม. รายงานผลวิจัย. สถาบันวิจัยและพัฒนาสังคม: สำนักงานศาลยุติธรรม.
- ดิเรก ควรสมาคม. (2554). สมานฉันท์ : ทบทวน ความหมาย หลักการ ขั้นตอน ทางพุทธศาสนากับการระงับข้อพิพาทในกฎหมาย. วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. 4(1), 25-48.
- ประสิทธิ์ โฉมวิไลกุล. (2540). เหลียวหลังดูกฎหมายและความยุติธรรม. กรุงเทพมหานคร: นิติธรรม.
- พุทธทาสภิกขุ. (2549). อิทัปปัจจยตา. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- พระมหาอุดม สารเมธี. (2557). ยุติธรรม : ความยุติธรรมนั้นสำคัญนัก. กรุงเทพมหานคร: มหาเปรีญ.
- พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต). (2535). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). สลายความขัดแย้ง. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2539). นิติศาสตร์แนวพุทธ กรุงเทพมหานคร: สถาบันกฎหมายอาญา.
- _____. (2551). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.
- _____. (2557). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2551). วิกฤตบ้านเมืองวันนี้โอกาสที่สมควรเป็นของใคร : เรื่องที่ 22 ตอบคำถามเรื่อง สมานฉันท์ mp. 3. นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.

- พระวิสุทธาจารย์มหาเถระ. (2535). ธาตวัตถสังคหปาฐนิสสยะ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ. (2531). พจนานุกรม บาลี-ไทย-อังกฤษ ฉบับภูมิพลโลกิขุ เล่ม 4. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภูมิพลโลกิขุ.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงนิพนธ์, สุเขาว์ พลอยชุม รวบรวม. (2529). สารานุกรมพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2537). วินัยมุข เล่ม 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- หลวงเทพรัตนคุณิษฐ์ (ทวี ธรรมธัช, ป.9). (2535). พระคัมภีร์ธำมปิปปิกา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อติเทพ ผาธา. (2549). การศึกษารูปแบบและกระบวนการแก้ปัญหาในพระพุทธศาสนาเถรวาท: ศึกษาเฉพาะกรณีอธิกรณ์สมณะ 7 และ กฎนิคกรรมของมหาเถรสมาคมในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- H. Zehr. (1990). Changing Lens: a New Focus for Crime and Justice. Scottsdale, Pennsylvania: Waterloo Ontario: Herald Press.

การสร้างชุมชนนวัตกรรมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น

A creating innovative communities with local wisdom

อดิสร หนันคำจร

Adisorn Hnunkamjorn

บริษัท คอนดีอินเตอร์เนชันแนล คอเปอร์เรชั่น จำกัด

Kondee International Corporation Co. Ltd.

E-mail: adisorn2728@gmail.com

Received: 17 February 2022; Revised: 26 February 2022; Accepted: 2 March 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดการสร้างชุมชนนวัตกรรม เกิดจากกระบวนการคือ การค้นหาศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่น การฟื้นฟู และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น และในการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเพื่อสร้างชุมชนนวัตกรรม จะต้องใช้หลักการมีส่วนร่วมกับประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ ให้เล็งเห็นความสำคัญของนโยบายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง มีการผสมผสานกับทฤษฎีต่างๆ เช่น การนำทฤษฎีแรงจูงใจ ทฤษฎีการมีส่วนร่วม แนวคิดและทฤษฎี SWOT และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่มุ่งเน้นการพัฒนาภาคการผลิตและบริการให้สามารถแข่งขันได้ เกิดความยั่งยืน ประชาชน มีคุณภาพชีวิต และมีรายได้ที่ดีขึ้นโดยการขายสินค้าอยู่ในชุมชน ที่มาจากการท่องเที่ยว โดยใช้เสน่ห์ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และความคิดสร้างสรรค์ แปลงเป็นรายได้ ทั้งนี้ครอบครัวและลูกหลานยังอยู่ร่วมกัน สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน พัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างแท้จริง เชื่อมโยงชุมชนท่องเที่ยว OTOP กับเส้นทางการท่องเที่ยวกระแสหลัก เมืองรอง และแหล่งท่องเที่ยว ให้เกิดรายได้ที่กระจายไปสู่ผู้ประกอบการกลุ่มต่างๆ ในชุมชน

คำสำคัญ: ชุมชน, นวัตกรรม, ภูมิปัญญาท้องถิ่น

Abstract

This article aims to study the concept of innovative community building. Arising from the process search for potential of local wisdom, restoration and development of local natural resources and in the application of wisdom to create a new community must use the principles of participation with local people to realize the importance of policies for truly sustainable development There are integrations with various theories such as the introduction of the theory of motivation. participatory theory SWOT concepts and theories and sufficiency economy philosophy which focuses on developing the manufacturing and service sectors to be competitive achieve sustainability, people have a quality of life and have a better income by selling products in the community that come from tourism by using charm, wisdom, way of life, culture and creativity convert to income The family and grandchildren still live together. Strengthen the community Really develop the foundation economy Linking the OTOP tourism community with mainstream tourism routes, secondary cities and tourist attractions generate income that is distributed to entrepreneurs in various groups in the community.

Keywords: community, innovation, local wisdom

บทนำ

การพัฒนาชุมชนเป็นแนวคิดอย่างหนึ่งที่จะทำให้มีการเจริญเติบโต จากหน่วยย่อยเล็กๆ จนกระทั่งส่งผลต่อการเจริญเติบโตของประเทศชาติ จึงได้มีการเขียนลงในแผนการพัฒนาชาติ ของ ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ.2560-2579) โดยมีกรอบแนวคิด ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน ที่มุ่งเน้นการพัฒนาภาคการผลิตและบริการให้สามารถแข่งขันได้ เกิดความยั่งยืน ประชาชนมีคุณภาพชีวิต และมีรายได้ที่ดีขึ้น รวมทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ยุทธศาสตร์ที่ 3 การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน มีแนวทางเสริมสร้างขีดความสามารถการแข่งขันในเชิงธุรกิจของภาคบริการ และพันธกิจกระทรวงมหาดไทย ข้อ 4. เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจฐานราก โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตลอดจนภารกิจอำนาจหน้าที่ของกรมการพัฒนาชุมชน ในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากให้มีความมั่นคงและมีเสถียรภาพ รวมทั้งเสริมสร้างความสามารถและความเข้มแข็งของชุมชน) มีกรอบแนวคิด ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน ที่มุ่งเน้นการพัฒนาภาคการผลิตและบริการให้สามารถแข่งขันได้ เกิดความยั่งยืน ประชาชนมีคุณภาพชีวิต และมีรายได้ที่ดีขึ้น (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561)

คณะรัฐมนตรี มีมติ เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2561 ให้ความเห็นชอบแนวทางการจัดทำประมาณรายจ่ายเพิ่มเติมประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 จำนวน 150,000 ล้านบาท โดยมีแนวทางการจัดทำ 3 แนวทาง ได้แก่ 1) พัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ยกระดับสวัสดิการ ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพ สร้างโอกาสในอาชีพและการจ้างงาน 2) พัฒนาเชิงพื้นที่ผ่านกระบวนการประชาคม การเข้าถึงแหล่งเงินทุนในการพัฒนา

อาชีพและสร้างรายได้ในชุมชน สนับสนุนวิสาหกิจชุมชน และส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน เชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวในแต่ละท้องถิ่นและ3) ปฏิรูปการโครงสร้างการผลิตภาคการเกษตรทั้งระบบ ควบคุมการสร้างมูลค่าเพิ่มสินค้าทางการเกษตร และส่งเสริมการตลาดสมัยใหม่ ดังนั้น โอกาสในการสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้ให้ชุมชนตามแนวทางดังกล่าว จำเป็นต้องดำเนินการพัฒนาเชิงพื้นที่ผ่านกระบวนการประชาคม ให้ชุมชนเข้าถึงแหล่งเงินทุนในการพัฒนาอาชีพและสร้างรายได้ในชุมชน ด้วยการสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน และส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน เชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวในแต่ละท้องถิ่น รัฐบาลมีนโยบายลดความเหลื่อมล้ำของสังคมที่มุ่งเน้นสร้างรายได้และความเจริญความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ โดยให้ภาคเอกชนและภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการร่วมกับภาครัฐเพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์ มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับการดำเนินงานโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ที่เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 ในทุกภูมิภาคทั่วประเทศ โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการระดับประเทศ คือ คณะกรรมการอำนวยการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ (กอนตผ.) เป็นผู้ขับเคลื่อน และมอบหมายให้กรมการพัฒนาชุมชน เป็นผู้รับผิดชอบหลักส่งเสริมการดำเนินงาน OTOP ร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการสนับสนุน ส่งเสริม ยกย่องผลิตภัณฑ์ และพัฒนาช่องทางการตลาดที่หลากหลายเพื่อให้สามารถจำหน่ายได้ และมุ่งปรับตัวสู่การค้าแบบสากล การดำเนินการรูปแบบข้างต้น ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์ (จำนวนมาก) ของคนในชุมชนไม่สามารถแข่งขันได้ ต้องออกไปขายสินค้าตามที่ต่าง ๆ ทำให้ประชาชนไม่มีความสุข รายได้ไปตกอยู่กับผู้ประกอบการคนเดียว หรือบางกลุ่มเล็ก ไม่กระจายถึงประชาชนกลุ่มใหญ่ในชุมชนอย่างแท้จริง ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากไม่ประสบผลสัมฤทธิ์เท่าที่ควร ประกอบกับ รายได้จากการท่องเที่ยวที่เป็นกระแสหลักของประเทศ ส่วนใหญ่ตกไปอยู่ในกลุ่มทุนเอกชน เช่น โรงแรม ร้านอาหาร ห้างร้านใหญ่ ๆ กรุ๊ปทัวร์ โดยที่รายได้ไม่กระจายลงไปถึงชุมชน

ดังนั้น จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนผ่านยุคการผลิตกันขายสินค้า OTOP ออกจากชุมชนเพียงด้านเดียว สู่การเพิ่มช่องทางสร้างรายได้ตามความต้องการ (Demand Driven Local Economy) โดยการขายสินค้าอยู่ในชุมชน ใช้เสน่ห์ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และความคิดสร้างสรรค์ แปลงเป็นรายได้ ทั้งนี้ครอบครัวและลูกหลานยังอยู่ร่วมกัน ไม่ต้องแข่งขันนำผลิตภัณฑ์ออกไปขายนอกชุมชน เป็นชุมชนท่องเที่ยวที่เป็นเจ้าบ้านที่ดี ชวนกันคิด ชวนกันทำ ผลิตภัณฑ์และบริการ รวมทั้งมีการเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวระดับชุมชน ที่มีเสน่ห์ดึงดูด และมีคุณค่าเพียงพอให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยือนและใช้จ่ายเงินในทุกกิจกรรมของชุมชน ซึ่งรายได้จะกระจายอยู่กับคนในชุมชน ทุกคนมีความสุข เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน (Strength with in) และพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างแท้จริง จึงมีที่มาของคำว่า นวัตกรรม เกิดจาก คำว่า นวัตกรรม รวมกับวิถีชีวิตในชุมชน ท้องถิ่น นวัตกรรม เป็นการนำนวัตกรรม มาพัฒนา ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือวิถีชีวิตชาวบ้านในท้องถิ่น ให้มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพและมาตรฐานเพื่อให้สามารถแข่งขันในระดับนานาชาติได้ การพัฒนาโดยการสร้างโอกาสในการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เป็นการนำเสนอ วิถีชีวิต วัฒนธรรม ความคิดสร้างสรรค์ในชุมชน สร้างชุมชนให้เข้มแข็ง มาแปลงเป็นการสร้างแรงดึงดูดและรายได้ เข้ามาในชุมชน แทนที่จะนำผลิตภัณฑ์ออกไปแข่งขันนอกชุมชน แต่สร้างสรรค์ เสน่ห์ อัตลักษณ์ วิถีชีวิตในชุมชนให้มีคุณค่า

การพัฒนาท้องถิ่นให้มีความเจริญก้าวหน้าด้วยนวัตกรรมต้องส่วนหนึ่งมาจากการทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนท้องถิ่นนำปัญญามาพัฒนา สร้างแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนส่งเสริมรายได้แก่คนในท้องถิ่น ได้มีหลายท่านให้ความหมาย ความเข้มแข็งของท้องถิ่นหรือชุมชนว่าเป็นการรวมตัวของคนที่มีความดีและความมุ่งมั่น ร่วมกัน เป็นสายใยของความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีพลังยึดเหนี่ยวกัน สนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทำให้สังคมมีความเจริญงอกงาม (พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอุณ),

2556 : 1) เป็นชุมชนเข้มแข็งคือชุมชนที่พึ่งพา ตนเองได้ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้มีลักษณะ ใหญ่ ๆ 4 ประการ คือ 1) เป็นชุมชนเรียนรู้และพร้อมที่จะเรียนรู้ ไม่รอสูตรสำเร็จในการแก้ไขปัญหา ไม่นั่งรอความช่วยเหลือจากรัฐหรือภายนอก แต่ร่วมกันค้นหาทางออกจากปัญหาและพัฒนาศักยภาพของตนเอง 2) เป็นชุมชนที่ตัดสินใจได้อย่างเป็นอิสระ เป็นอิสระจากการครอบงำของคนอื่น สถาบันอื่น หรือองค์กรอื่น ไม่ว่าจะเป็นป็นนักการเมือง พ่อค้า ข้าราชการ เป็นอิสระเพราะตัดสินใจด้วยข้อมูลและความรู้ 3) เป็นชุมชนที่จัดการ “ทุน” ของตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ ทุนหมายถึงทรัพยากร ความรู้ภูมิปัญญา ทุนโภคทรัพย์และทุนทางสังคม ทำให้มีรากฐานมั่นคงและหลักประกันของชีวิต 4) เป็นชุมชนที่มีธรรมาภิบาล โปร่งใสตรวจสอบได้ ชุมชนที่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจการดำเนินงานเพื่อประโยชน์สุขแก่ส่วนรวม สามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ด้วยสันติวิธีแห่งภูมิปัญญา เพื่อเป็นการพัฒนาต่อยอดแนวคิดการสร้างสรรค์ นวัตกรรมชุมชนให้มีการพัฒนาทัดเทียมนานาประเทศทั่วโลกต่อไป (เสรี พงศ์พิศ, 2548)

แนวคิดการสร้างชุมชนนวัตกรรม

การสร้างชุมชนนวัตกรรมมีมาจากแนวคิดที่ว่าคนที่ชุมชนจะมีเสถียรภาพ ทุกคนในชุมชนต้องมีคุณภาพชีวิตดี มีความเท่าเทียมกัน สมาชิกในประเทศมีการศึกษา มีความเป็นอยู่ที่ดีซึ่งมาจากด้านเศรษฐกิจและมีสุขอนามัยด้านร่างกายและจิตใจที่สมบูรณ์เกิดจากมีด้านสาธารณสุขที่ดี อย่างไรก็ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 ได้ยึดเป้าหมายอนาคตประเทศไทยปี 2579 มาเป็นกรอบในการกำหนดเป้าหมายที่จะบรรลุใน 5 ปีและได้นำนโยบายไทยแลนด์ 4.0 ซึ่งมุ่งเน้นการจัดทำแผน ขับเคลื่อนและการติดตามประเมินผล มุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งจากภาครัฐ เอกชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกของประเทศให้มีความสมบูรณ์

ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ.2560-2579) มีกรอบแนวคิด ด้านการสร้างความสามารถ ในการแข่งขันที่มุ่งเน้นการพัฒนาภาคการผลิตและบริการให้สามารถแข่งขันได้ เกิดความยั่งยืน ประชาชน มีคุณภาพชีวิต และมีรายได้ที่ดีขึ้น รวมทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ยุทธศาสตร์ที่ 3 การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน มีแนวทางเสริมสร้างขีดความสามารถการแข่งขันในเชิงธุรกิจของภาคบริการ และพันธกิจกระทรวงมหาดไทย ข้อ 4. เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจฐานราก โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนภารกิจอำนาจหน้าที่ของกรมการพัฒนาชุมชน ในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากให้มีความมั่นคงและมีเสถียรภาพ รวมทั้งเสริมสร้างความสามารถและความเข้มแข็งของชุมชน

ปัจจุบันมีนโยบายลดความเหลื่อมล้ำของสังคมที่มุ่งเน้นสร้างรายได้และความเจริญความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ โดยให้ภาคเอกชนและภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการร่วมกับภาครัฐเพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์ มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับการดำเนินงานโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ที่เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 ในทุกภูมิภาคทั่วประเทศ โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการระดับประเทศ คือ คณะกรรมการอำนวยการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ (กอ.นตผ.) เป็นผู้ขับเคลื่อน และมอบหมายให้กรมการพัฒนาชุมชน เป็นผู้รับผิดชอบหลักส่งเสริมการดำเนินงาน OTOP จนถึงปัจจุบัน เป็นเวลา 16 ปี โดยร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ สนับสนุนส่งเสริม ยกระดับผลิตภัณฑ์ และพัฒนาช่องทางการตลาดที่หลากหลายเพื่อให้ขายได้ มุ่งปรับตัวสู่การค้าแบบสากล ทำให้ผลิตภัณฑ์ของคนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่สามารถแข่งขันได้

ต้องออกไปขายสินค้าตามที่ต่าง ๆ ไม่มีความสุข รายได้ไปตกอยู่กับผู้ประกอบการคนเดียว หรือบางกลุ่มเล็ก ไม่กระจายถึงประชาชนกลุ่มใหญ่ในชุมชนอย่างแท้จริง ทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานราก ไม่ประสบผลสัมฤทธิ์เท่าที่ควร กอปรกับรายได้จากการท่องเที่ยวที่เป็นกระแสหลักของประเทศ ส่วนใหญ่ตกไปอยู่ในกลุ่มทุนเอกชน เช่น โรงแรม ร้านอาหาร ห้างร้านใหญ่ๆ กรู๊ปทัวร์ ไม่ลงไปถึงฐานรากเช่นเดียวกัน

ดังนั้น จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนผ่านยุคการผลักดันขายสินค้า OTOP ออกจากชุมชนเพียงด้านเดียว สู่อการเพิ่มช่องทางสร้างรายได้ตามความต้องการ (Demand Driven Local Economy) โดยการขายสินค้าอยู่ในชุมชน ที่มาจากการท่องเที่ยว โดยใช้เสน่ห์ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และความคิดสร้างสรรค์ แปลงเป็นรายได้ ทั้งนี้ครอบครัวและลูกหลานยังอยู่ร่วมกัน ไม่ต้องแข่งขันนำผลิตภัณฑ์ออกไปขายนอกชุมชน เป็นชุมชนท่องเที่ยวที่เป็นเจ้าบ้านที่ดี ชวนกันคิด ชวนกันทำ ผลิตสินค้าและบริการ รวมทั้งมีการเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวระดับชุมชน ที่มีเสน่ห์ดึงดูด และมีคุณค่าเพียงพอให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยือนและ ใช้จ่ายเงินในทุกกิจกรรมของชุมชน ซึ่งรายได้จะกระจายอยู่กับคนในชุมชน ทุกคนมีความสุข เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน (Strength with in) และเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างแท้จริง โดยมีเป้าหมายคือ ประชาชนได้รับการพัฒนาอาชีพ มีรายได้เพิ่มขึ้น ยกระดับเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็ง โดยเชื่อมโยงชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี จำนวน 3,273 หมู่บ้าน กับเส้นทางท่องเที่ยวกระแสหลัก เมืองรอง และแหล่งท่องเที่ยว ให้เกิดรายได้ที่กระจายไปสู่ผู้ประกอบการ กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน และประชาชนเกิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์ OTOP กลุ่ม Quadrant D เพิ่มขึ้น จำนวน 64,570 ผลิตภัณฑ์ ให้เป็นเครื่องมือในการสร้าง ความเข้มแข็งให้กับชุมชน (Strength with in) และการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็งอย่างแท้จริง (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2561)

แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดจากความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์และความเฉลียวฉลาดในการประดิษฐ์คิดค้นของคนในท้องถิ่น โดยเป็นผลมาจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกรอง พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษจนถึงคนรุ่นปัจจุบัน เพื่อใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตมาใช้ประจำวัน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและอยู่กับสังคมมนุษย์มาช้านาน เป็นการผูกพันกับธรรมชาติของท้องถิ่นโดยมีการปรับสภาพการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติตามกาลเวลาเป็นสิ่งที่สั่งสมและถ่ายทอดเป็นมรดกมาช้านาน มีเอกลักษณ์สำคัญอย่างหนึ่ง คือ เป็นองค์ความรู้ที่มีการเชื่อมโยงกันไปหมดไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาชีพ เศรษฐกิจ การศึกษา และวัฒนธรรม

1) ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำว่า “ภูมิปัญญา” (Wisdom) หรือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (Popular Wisdom) หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Local Wisdom) เป็นความคิดทางสังคมที่สำคัญอยู่ในสังคมที่มีขนาดใหญ่และมีอยู่ในทุกสังคมที่มีการสะสมอย่างยาวนาน สังคมไทยเป็นสังคมเก่าแก่ จึงปรากฏภูมิปัญญาอยู่จำนวนมาก ภูมิปัญญาเหล่านี้ นอกจากแสดงความเป็นไทย เป็นเอกลักษณ์ไทยที่สำคัญอย่างหนึ่งแล้วยังเป็นเครื่องชี้วัดความเจริญ และพัฒนาการของคนในชาติเพราะภูมิปัญญาเป็นสิ่งละเอียดอ่อน มักพบในชาติที่เจริญที่สังคมสงบสุขร่มเย็นไม่ตกเป็นเมืองขึ้นของชาติใด และมีความเป็นอิสระ ทำให้สามารถสร้างสรรค์ และสั่งสมภูมิปัญญาเฉพาะตนขึ้นมาได้ จึงมีความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 ภูมิปัญญา (Folk Wisdom) มักจะหมายถึงสิ่งที่เป็นนามธรรมของสถาบันสังคม (Social Institution) ซึ่งเป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมแต่ละสังคมและสถาบันสังคมนั้นจะต้องดำรงอยู่คู่กับกลุ่มคน ซึ่งเรียกว่า องค์การทางสังคม (Social Organization) องค์การทางสังคม จะต้องมิสถาบันทางสังคม ที่เป็นองค์ประกอบที่เหนียวแน่น เมื่อผนึกเข้าด้วยกันเป็นหน่วยรวมอันเดียวกันแล้วมีชื่อเรียกว่า โครงสร้างทางสังคม (Social Structure) ซึ่งสามารถแยกเป็นส่วนต่างๆ ตามหน้าที่เฉพาะได้แต่ละส่วนมีหน้าที่เฉพาะเรียกว่า หน่วยทางสังคม (Social Unit) ดังนั้นแต่ละหน่วยสังคมประกอบด้วยคน (หลายคน) และระเบียบแบบแผนสำหรับเป็นแนวทางปฏิบัติของคนเหล่านั้นหากจะทำให้ชัดเจนแต่ละหน่วยสังคมประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ประการ คือ (1) ตำแหน่งทางสังคม (2) หน้าที่ (3) แบบแผนพฤติกรรม ซึ่งประกอบด้วย ความเชื่อ ความรู้ ค่านิยม อุดมการณ์ และบรรทัดฐานทางสังคม และ (4) องค์วัตถุจากโครงสร้างของหน่วยสังคมนั้น ประกอบด้วยเรื่องภูมิปัญญาเป็นเนื้อหาสาระส่วนหนึ่ง หรือหลาย ๆ อย่างผสมผสาน ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่มีการเชื่อมโยงกันไปหมดไม่ว่าจะเป็นเรื่อง อาชีพ เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ การใช้จ่าย การศึกษา และวัฒนธรรม

1.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน คือความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่นซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการประยุกต์และเปลี่ยนแปลงจนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรมซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านในวิถีดั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วน ๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี ความรู้เป็นคุณธรรม เมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความสัมพันธ์ที่ดีเป็นความสัมพันธ์ที่มีความสมดุลที่เคารพกันและกัน ไม่ทำร้ายทำลายกันทำให้ทุกฝ่ายทุกส่วนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ชุมชนดั้งเดิมจึงมีกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน มีคนเฒ่าคนแก่เป็นผู้นำ คอยให้คำแนะนำตักเตือน ตัดสินและลงโทษหากมีการละเมิด ชาวบ้านเคารพธรรมชาติรอบตัว ดิน น้ำ ป่าเขา ข้าว แดด ลม ฝน โลกและจักรวาลชาวบ้านเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายายทั้งที่มีชีวิตอยู่และล่วงลับไปแล้ว (เรื่องเดช ปิ่นเขียนชัย, 2541 : 3)

2) ประเภทและลักษณะของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์ความรู้ ที่สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิตและสังคมในสภาพสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบทอดกันมาเป็นวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นในประเทศไทย ซึ่งมีความหลากหลายแต่ไม่แตกต่างกันมากนัก เนื่องจากมีพื้นฐานเดียวกัน นั่นคือ ความเชื่อ ศาสนา และวิถีชีวิตของอาชีพเกษตรกรรม และด้วยเหตุที่ภูมิปัญญาชาวบ้านมีขอบข่ายกว้างขวาง ครอบคลุมวิถีชีวิตคนในท้องถิ่นสามารถจำแนกสภาพของภูมิปัญญาชาวบ้าน 5 สาขา ดังนี้

1) ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการเกษตร เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหา การเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต (เช่น การแก้ไขโรคและแมลง) และรู้จักปรับใช้เทคโนโลยี ฯลฯ

2) ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ ต้นน้ำ ลำธาร การรักษา การถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมเพื่อการอนุรักษ์ เช่น การเคารพแม่น้ำ แผ่นดิน พืชพันธุ์ธัญญาหาร และโบราณสถาน โบราณวัตถุ ฯลฯ

3) ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการจัดการ สวัสดิการและธุรกิจชุมชน ได้แก่ (1) กองทุนต่าง ๆ ในชุมชน เช่น สหบาลข้าว (ธนาคารข้าว) สหกรณ์ร้านค้า กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ฯลฯ (2) กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน

4) ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการรักษาโรคและการป้องกัน เช่น หมอพื้นบ้าน หมอธรรมและผู้รู้เรื่องสมุนไพร

5) ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการผลิตและการบริโภค เช่น การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร ให้สามารถบริโภคได้โดยตรง ได้แก่ การใช้เครื่องและครกตำข้าว การรู้จักประยุกต์เทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้แปรรูปผลิตเพื่อชะลอการนำเข้าตลาด

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยที่ครอบคลุมในทุก ๆ ด้าน มีวิวัฒนาการตกผลึกความรู้มาอย่างยาวนานทำให้คนในสังคมมีการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ ส่งผลทำให้มีการดำรงอยู่ของสังคม จึงจำเป็นต้องพยายามอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่กับสังคมไทยตลอดไป แบ่งออกได้หลายประเภทใหญ่ ๆ ตามลักษณะของการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันเช่น ด้านการเกษตร ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ด้านการผลิตและการบริโภค เป็นต้น

3) ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาภูมิปัญญา

ปัจจัยที่มีผลต่อการสืบสานภูมิปัญญาซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นมีการพัฒนาชีวิตให้เหมาะสมกับยุคสมัยแล้วเกิดภูมิปัญญาที่เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์ ซึ่งปัจจัยที่ส่งผลต่อการสืบสานมีดังนี้ 1) ความรู้เดิม ผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่ได้รับ 2) การส่งเสริมการสืบทอดความรู้ในเรื่องนั้น 3) ประสบการณ์เดิมที่สามารถเทียบเคียงกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ ใหม่ได้ 4) สถานการณ์ที่ไม่มั่นคงหรือมีปัญหาที่ยังหาทางออกไม่ได้ 5) รากฐานทางพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมและความเชื่อ 6) การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541)

การสืบสานถ่ายทอดภูมิปัญญาเป็นกระบวนการเชื่อมโยงจากอดีตจนถึงปัจจุบันอย่างต่อเนื่องลักษณะของความสัมพันธ์ภายในโดยชาวบ้านเองภูมิปัญญาจึงนับเป็นความคิดทางสังคม (Social Thought) ที่สำคัญอย่างหนึ่ง มีลักษณะที่เป็นนามธรรม คือปรัชญาแนวทางในการดำเนินชีวิต และในลักษณะที่เป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน ศิลปะ ดนตรี หัตถกรรมและสิ่งอื่น ๆ ซึ่งในสังคมใดที่มีการดำรงอยู่มาช้านานย่อมจะต้องมีภูมิปัญญาด้วยกันทุกสังคม ระบบดังกล่าวจะประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ ความรู้ และระบบความรู้ การส่งเสริมและการเข้าถึงความรู้การถ่ายทอดความรู้และระบบความรู้รวมทั้งการสร้างสรรคและปรับปรุงภูมิปัญญาความรู้ นอกจากนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากการสังเคราะห์ระบบความรู้ของชาวบ้านจะสะท้อนออกมาในลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิด คือ ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ สัตว์และพืช ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันอยู่ในสังคม หรือในชุมชน ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติและสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ การจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนเปลี่ยนพฤติกรรมเกิดจากการเรียนรู้ขึ้นตามเป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งลักษณะการถ่ายทอดความรู้คือ ช่วยให้ผู้เรียนบรรลุผลการเรียนซึ่งพัฒนาความรู้ทางสติปัญญา มุ่งให้ผู้เรียนเกิดมีการพัฒนาด้านจิตใจเกิดความรักใคร่ชอบ มีความรู้สึกที่ดีมีคุณธรรม มุ่งให้ผู้เรียนมีความชำนาญในงานที่ทำ งานที่มีการปฏิบัติ การถ่ายทอดภูมิปัญญาแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ แบบที่เป็นลายลักษณ์อักษรและแบบที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร แบบที่เป็นลายลักษณ์อักษร นั้นส่วนใหญ่จะใช้จารึกหรือเขียนใส่ใบลาน หรือสมุดข่อยเพื่อใช้สำหรับเล่าเรียนสืบทอดกันมาเรื่อย ๆ ปัจจุบันนี้หาได้

ยากมาก แบบที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ศิลปะการแสดง นิทาน กลอน เป็นต้น (สุรพันธ์ ต้นศรีวงษ์, 2538)

ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นองค์ความรู้ ความคิดประสบการณ์ที่เกิดจาก ความคิดสร้างสรรค์ที่นำมาแก้ปัญหาในการใช้ชีวิตประจำวัน จนเกิดองค์ความรู้ที่มีการถ่ายทอดกันจากรุ่นสู่รุ่น จนกลายเป็นสิ่งที่ล้ำค่าในสังคมนั้น ๆ ที่ควรอนุรักษ์ เพื่อประโยชน์แก่คนรุ่นต่อไป ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยที่ครอบคลุมในทุกๆ ด้าน มีวิวัฒนาการตกผลึกความรู้มาอย่างยาวนานทำให้คนในสังคมมีการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ ส่งผลทำให้มีการดำรงอยู่ของสังคม จึงจำเป็นต้องพยายามอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่กับสังคมไทยตลอดไป แบ่งออกได้หลายประเภทใหญ่ๆ ตามลักษณะของการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันเช่น ด้านการเกษตร ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ด้านการผลิตและการบริโภค เป็นต้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญ เพราะ เป็นมรดกที่บรรพบุรุษในอดีตได้สะสมสร้างสรรค์ สืบทอดภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่อง สืบสานเรื่องราวอันทรงคุณค่ามากมาย ส่งผลให้คนในชาติเกิดความรัก ความภาคภูมิใจและร่วมแรงร่วมใจสืบสานต่อๆ กันมา และต่อไปในอนาคต ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและมีคุณค่าและเป็นเอกลักษณ์ในสังคมนั้นๆ ซึ่งแตกต่างจากสังคมอื่น

วิเคราะห์แนวคิดการสร้างชุมชนนวัตกรรมด้วยภูมิปัญญา

การแนวคิดทฤษฎีและความหมายของการสร้างชุมชนนวัตกรรม ผู้วิจัยจึงได้แยกประเด็นวิเคราะห์แนวคิดการสร้างชุมชนนวัตกรรมได้ 3 ประเด็นคือ 1) การค้นหาศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) การฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น และ 3) การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเพื่อสร้างชุมชนนวัตกรรม ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การค้นหาศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่น

การที่คนในชุมชนที่ต้องการพัฒนาความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการอนุรักษ์ความเป็นตัวตนของท้องถิ่นนั้นๆ สืบสานความรู้ที่เป็นการถ่ายทอดจากรุ่นเดิมที่เกิดจากการปรับตัวในการใช้ชีวิต มีการคิดค้นวิธีการต่างๆ เพื่อเป็นการทำให้ความเป็นอยู่ในชีวิตดีขึ้น โดยการนำแนวคิดพื้นฐานในท้องถิ่นมาประยุกต์ดัดแปลงจนเกิดแนวคิดที่ทำให้การดำรงชีวิตง่าย สะดวกขึ้นมีการพัฒนาต่อยอดมาหลายชั่วอายุคน การค้นหาด้วยวิธีการนำภูมิปัญญานั้นมาวิเคราะห์สังเคราะห์ จนได้แนวทางและความเป็นมา จนเกิดปัญญามีพัฒนาต่อยอด มาเป็นเวลานาน เมื่อระยะเวลาผ่านไปการพัฒนาภูมิปัญญานั้นได้เกิดการดัดแปลง ปรับปรุง ประยุกต์ มาเรื่อยๆ อย่างไม่สิ้นสุด ทำให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษยชาติสืบเนื่องมาเรื่อยๆ

วิธีการค้นหาศักยภาพของภูมิปัญญาส่งผลต่อการสืบสานสิ่งนั้นๆ โดยการฟังจากการบอกเล่าการบรรยายหรือสาธิตภูมิปัญญานั้นจากปราชญ์ชาวบ้าน พร้อมกับสาธิตอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อให้เกิดความรู้เชิงปฏิบัติอย่างแท้จริงฝึกปฏิบัติจนเกิดความชำนาญแล้วเกิดแนวคิดที่ตกผลึก ดัดแปลง ปรับปรุง พัฒนามาเรื่อยๆ เมื่อได้แนวความรู้ มีการจดบันทึกรายละเอียดของแต่ละอย่างเพื่อนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ รวบรวมจนเป็นองค์ความรู้ที่สามารถถ่ายทอดต่อเนื่องได้

2. การฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

การฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ควรจะต้องมีการศึกษาวิจัย รวบรวมข้อมูลแต่ละความรู้เพื่อเป็นการนำมาพัฒนาฟื้นฟูให้เกิดประโยชน์และคุณค่าสูงสุด ในแต่ละท้องถิ่นจะมีความรู้ที่แตกต่างกัน ทำให้ทราบความเป็นมาและประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ว่ามีการพัฒนาสืบสานกันอย่างไร อนุรักษ์โดยการ

ปลูกจิตสำนึกคนในท้องถิ่นให้เห็นความสำคัญ สาระแก่นสารของสิ่งนั้น ๆ ส่งเสริมการจัดกิจกรรมตามประเพณีตามวัฒนธรรมให้ร่วมมือกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาและสนับสนุนให้มีการรวบรวมอยู่ในที่เดียวกันเช่น จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนนั้น ๆ เป็นการแสดงถึงความเป็นมา และการพัฒนาแนวคิดภูมิปัญญาของรุ่นก่อนเป็นการเสริมสร้างและความภาคภูมิใจ

การฟื้นฟูภูมิปัญญาที่มีการเสื่อมสลายหรือเหลือน้อยให้กลับมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อคนรุ่นหลัง ริเริ่มสร้างสรรค์ ปรับปรุงให้เข้ากับยุคปัจจุบัน ต่อยอดแนวคิดแล้วนำมาพัฒนาโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่มาสร้างคุณค่าทำให้การนำไปใช้ง่ายเหมาะสมมากขึ้น

1. การประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างชุมชนนวัตกรรม

เมื่อได้มีการค้นคว้า พัฒนาแนวคิดภูมิปัญญาในการชุมชนนวัตกรรม สามารถประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติโดยมุ่งเน้นให้เกิดนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตประจำวัน แยกประเด็น เป็นรายด้าน เช่น ทางด้านสมุนไพร โดยการนำความรู้ทางด้านสมุนไพร การรักษาพื้นบ้านในเชิงปฏิบัติ มาถ่ายทอดเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ สามารถนำความรู้ไปสอบใบประกอบวิชาชีพของกระทรวงสาธารณสุข ทำให้เกิดประโยชน์ทางด้านการศึกษาก็คือเป็นการเพิ่มวิทยฐานะเชิดหน้าชูตาของวงศ์ตระกูลต่อไป การประยุกต์ทางด้านการดูแลสุขภาพ สุขอนามัย นำความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาการรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยสมุนไพรที่อยู่ใกล้ตัว มาดูแลรักษาป้องกัน รักษาตนเอง โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัย ที่สำคัญคือการรักษาด้วยสมุนไพร ต้องอาศัยการรักษาทางด้านจิตใจการผ่อนคลายกล้ามเนื้อ การทำการบริหารร่างกาย ซึ่งเป็นผลในระยะยาวของการดูแลตนเองมากกว่าการรักษาโรคเพื่อให้มีสุขภาพที่ดี ด้านการสร้างเสริมรายได้และมิงานทำ โดยการนำความรู้ด้านสมุนไพรสามารถ นำไปประกอบอาชีพ เริ่มจากการตั้งแต่การปลูกพืชสมุนไพรเพื่อแปรรูปจำหน่าย นำความรู้ที่ได้ไปสอบขอใบอนุญาตในการประกอบโรคศิลปะ เพื่อมาประกอบอาชีพโดยตรงหรือสามารถนำความรู้ที่ได้มา สร้างผลิตภัณฑ์ที่ใช้เพื่อการรักษา อาทิ ลูกประคบ น้ำมันนวดผ่อนคลายแก้ปวด การทำอาหารชีวจิต แปรรูปเป็น ส่วนผสมของอาหารหรือขนม ในรูปแบบสุขภาพได้ และนำความรู้ ด้านการรักษาดูแลป้องกันโรค นำไปบริการประชาชนแบบจิตอาสา รูปแบบของสาธารณะ เป็นการรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ในเรื่องของการส่งเสริมการดูแลและป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ จากผู้มีความรู้เรื่องสมุนไพรเป็นอย่างดี สามารถนำความรู้ที่ได้ไปแนะนำผู้อื่น ซึ่งเหมาะสำหรับผู้ที่ต้องการดูแลตนเองในวิถีชีวิตธรรมชาติ เช่น ผู้สูงอายุ ผู้ตั้งครรภ์ ผู้ป่วยที่ไม่สามารถรับยาในรูปแบบเวชภัณฑ์สมัยปัจจุบันได้เนื่องจากจะมีผลกระทบต่อร่างกาย เป็นการช่วยสร้างเสริมการมีคุณภาพชีวิตที่ดี จะเห็นได้ว่าการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ได้หลายด้าน คือ ด้านการศึกษา ด้านการรักษา ด้านสุขอนามัย ด้านสวัสดิการสังคม

จากแนวคิดของยุทธศาสตร์ 20 ปี ของชาติ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2561 -2580 เป็นระยะเวลา 20ปีนั้น มีกรอบแนวคิดสร้างการแข่งขันที่เน้นการพัฒนาภาคการผลิตและบริการให้มีคุณภาพสามารถแข่งขันกันได้ ทำให้ ชุมชนเกิดความยั่งยืน ประชาชนทุกคนมีคุณภาพชีวิต และมีรายได้ที่ดีขึ้น ส่งผลต่อแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564) ในยุทธศาสตร์ที่ 3 การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน มีแนวทางเสริมสร้างขีดความสามารถการแข่งขันในเชิงธุรกิจของภาคบริการ และพันธกิจกระทรวงมหาดไทย ข้อ 4. เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจฐานราก โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนการกิจอำนาจหน้าที่ของกรมการพัฒนาชุมชน ในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากให้มีความมั่นคงและมีเสถียรภาพ รวมทั้งเสริมสร้างความสามารถและความเข้มแข็งของชุมชน

นโยบายของชาติดังกล่าวข้างต้น จะต้องเกิดจากความร่วมมือของทุกภาคส่วนโดยมีแนวทางการจัดทำ 3 แนวทาง ได้แก่ 1) พัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ยกระดับสวัสดิการ ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพ สร้างโอกาสในอาชีพและการจ้างงาน 2) พัฒนาเชิงพื้นที่ผ่านกระบวนการประชาคม การเข้าถึงแหล่งเงินทุนในการพัฒนาอาชีพและสร้างรายได้ในชุมชน สนับสนุนวิสาหกิจชุมชน และส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน เชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวในแต่ละท้องถิ่นและ 3) ปฏิรูปการโครงสร้างการผลิตภาคการเกษตรทั้งระบบ ควบคุมการสร้างมูลค่าเพิ่มสินค้าทางการเกษตร และส่งเสริมการตลาดสมัยใหม่ ดังนั้น โอกาสในการสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้ให้ชุมชนตามแนวทางดังกล่าว จำเป็นต้องดำเนินการพัฒนาเชิงพื้นที่ผ่านกระบวนการประชาคม ให้ชุมชนเข้าถึงแหล่งเงินทุนในการพัฒนาอาชีพและสร้างรายได้ในชุมชน ด้วยการสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน และส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน เชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวในแต่ละท้องถิ่นรัฐบาล จึงมีนโยบายลดความเหลื่อมล้ำของสังคมที่มุ่งเน้นสร้างรายได้และความเจริญความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ โดยให้ภาคเอกชนและภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการร่วมกับภาครัฐเพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์ มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน

ดังนั้น จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนผ่านยุคการผลิตสินค้า OTOP ออกจากชุมชนเพียงด้านเดียว สู่อการเพิ่มช่องทางสร้างรายได้ตามความต้องการ (Demand Driven Local Economy) โดยการขายสินค้าอยู่ในชุมชน ใช้เสน่ห์ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และความคิดสร้างสรรค์ แปลงเป็นรายได้ ทั้งนี้ครอบครัวและลูกหลานยังอยู่ร่วมกัน ไม่ต้องแข่งขันนำผลิตภัณฑ์ออกไปขายนอกชุมชน เป็นชุมชนท่องเที่ยวที่เป็นเจ้าบ้านที่ดี ชวนกันคิด ชวนกันทำ ผลิตสินค้าและบริการ รวมทั้งมีการเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวระดับชุมชน ที่มีเสน่ห์ดึงดูด และมีคุณค่าเพียงพอให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมและใช้จ่ายเงินในทุกกิจกรรมของชุมชน ซึ่งรายได้จะกระจายอยู่กับคนในชุมชน ทุกคนมีความสุข เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน (Strength with in) และพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างแท้จริง

จากแนวคิดดังกล่าว จะเห็นได้ว่า จะต้องใช้การมีส่วนร่วมกับประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ให้เล็งเห็นความสำคัญของนโยบายเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง การนำทฤษฎีแรงจูงใจ ทฤษฎีการมีส่วนร่วม แนวคิดและทฤษฎี SWOT และแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง นำมาใช้ ผสมผสานในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังต่อไปนี้

ทฤษฎีแรงจูงใจ ว่าด้วยแรงเสริม แรงขับ หรือแรงผลักดันที่ทำให้เกิดความกระตือรือร้น ส่งผลต่อขวัญและกำลังใจในการทำให้อุบัติการณ์ของบุคคลมีพลัง ทิศทางและมีความรู้สึกร่าเริงที่จำเป็นที่จะปฏิบัติงานให้สำเร็จตามเป้าหมาย โดยนำแรงเสริม แรงขับ หรือแรงผลักดันที่ทำให้เกิดความกระตือรือร้น ส่งผลต่อขวัญและกำลังใจในการทำให้อุบัติการณ์ของบุคคลมีพลัง มีทิศทางและมีความรู้สึกร่าเริงที่จำเป็นที่จะปฏิบัติงานให้สำเร็จตามเป้าหมาย มี 2 ทฤษฎีคือ (1) ทฤษฎีเกี่ยวกับการจูงใจของมาสโลว์ (Maslow's General Theory of Human & Motivation) ได้อธิบายถึงความต้องการของมนุษย์ เรียงลำดับตั้งแต่ลำดับขั้นต่ำไปหาสูง (Hierarchy & Needs) โดยแบ่งลำดับขั้น จาก ขั้นพื้นฐานไปจนถึงขั้นสูงสุดดังนี้

ขั้นที่ 1 ความต้องการทางร่างกาย (Physiological needs)

ขั้นที่ 2. ความต้องการความปลอดภัยและมั่นคง (Safety needs)

ขั้นที่ 3. ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ (Belongingness and loveness) หรือความต้องการทางสังคม (Social Need)

ขั้นที่ 4. ความต้องการการยกย่อง (Esteem needs) ซึ่งเป็นความต้องการการยกย่องส่วนตัว (Self-esteem) ความนับถือ (Recognition) และสถานะ (Status) จากสังคม

ขั้นที่ 5. ความต้องการประสบความสำเร็จสูงสุดในชีวิต (Self-actualization needs) เป็นความต้องการสูงสุดแต่ละบุคคล ซึ่งถ้าบุคคลความต้องการในขั้นนี้ได้ จะได้รับการยกย่องว่าเป็นบุคคลพิเศษ (2) ทฤษฎีองค์ประกอบคู่ของเฮิร์ซเบิร์ก (Herzberg's Two Factor Theory) ที่ว่าด้วยปัจจัยที่สัมพันธ์กับความชอบหรือไม่ชอบในงานของแต่ละบุคคล โดยมี 2 ปัจจัยคือ ปัจจัยจูงใจและปัจจัยอนามัย (Maslow, 1954)

สรุป

การสร้างชุมชนนวัตกรรมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องอาศัยหลายปัจจัยที่จะส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นรูปธรรมต่ออาศัยคนในชุมชนนั้น ๆ ร่วมแรงร่วมใจกันเพื่อประโยชน์ของท้องถิ่นของตนเอง การกระตุ้นให้คนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญต้องใช้หลักทฤษฎีแรงจูงใจ การมีส่วนร่วมเพื่อให้คนในชุมชนระดมความคิดเห็นร่วมกัน และใช้การวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็งด้วยกระบวนการ Swot นำมาเพื่อหาโอกาสและอุปสรรคของพัฒนาศักยภาพ ให้มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ขณะเดียวกันต้องใช้หลักการเศรษฐกิจเพียงพอผสมผสานเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดความสมดุลแก่ท้องถิ่น

เอกสารอ้างอิง

- กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. (2561). คู่มือบริหารโครงการชุมชนท่องเที่ยวชนบทวิถี. กรุงเทพมหานคร: มหาดไทย.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอู่). (2556). การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เรืองเดช ปันเขียนชัย. (2542). นิทานพื้นบ้านลาว เล่ม 1. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). ร่างยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2541). แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี.
- สุรพันธ์ ต้นศรีวงศ์. (2538). วิธีการสอน. กรุงเทพมหานคร: สกายบุ๊กส์.
- Maslow, Abraham M.. (1954). Motivation and Personality. New York: Harper and Row.

สิทธิมนุษยชนในพระพุทธศาสนา

The human rights in Buddhist

วงศ์ชนก จำเริญสาร

Wongchanok Jumrearnsan

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

Mahamakut Buddhist University Roi-Et Campus

พระอภิเดช อภิวัตโน/ติวเรือง

Phra Aphidet Aphiwatno/Tewruang

วัดโพธิ์ จังหวัดขอนแก่น

Wat Pho BaanNonthan, Khon Kaen Province

E-mail: wongchanok.jum@mbu.ac.th

Received: 24 March 2022; Revised: 31 March 2022; Accepted: 8 April 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนในพระพุทธศาสนา พบว่า แนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนสากล ได้ก่อกำเนิดขึ้นมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยเน้นเรื่องสิทธิโดยธรรมชาติความคิดเรื่องกฎแห่งธรรมชาติและได้พัฒนาเรื่อยมาในประเทศทั่วโลก จนถึงร่วมลงนามในกฎบัตรสหประชาชาติ จัดทำเป็นปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม ค.ศ. 1948 (พ.ศ. 2491) มีบัญญัติไว้ 30 ข้อ เนื้อหาว่าด้วยเรื่องหลักการสำคัญของสิทธิมนุษยชน เรื่องสิทธิของพลเมืองและสิทธิทางการเมือง, เรื่องเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม, และเรื่องหน้าที่ของบุคคล สังคม และรัฐ

แนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนในพระพุทธศาสนา มีความสอดคล้องกับแนวคิดสิทธิมนุษยชนสากล โดยคำสอนในพระไตรปิฎก แม้จะไม่ได้ใช้คำว่าสิทธิมนุษยชนโดยตรง แต่มีเนื้อหาที่มโนของการสอนให้เคารพสิทธิมนุษยชนในด้านต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น ทิศ 6 ล้วนมีการส่งเสริมให้ปฏิเสธความชั่ว สนับสนุนให้กระทำความดีต่อกันในฐานะที่เป็นมนุษย์ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงอยู่ในฐานะสนับสนุน ส่งเสริม และพัฒนาชีวิตมวลมนุษยชาติให้เข้าถึงสันติสุขทั้งด้านส่วนตัวและส่วนรวมตลอดไป และจะเป็นอีกทางหนึ่งที่จะช่วยแก้ไขปัญหาคาความขัดแย้งและการละเมิดสิทธิมนุษยชนในปัจจุบันได้

คำสำคัญ: สิทธิมนุษยชน, พระพุทธศาสนา, เสรีภาพ

Abstract

This article aims to study the concept of human rights in Buddhism. It originated in the 18th century with an emphasis on natural rights, the idea of natural law, and has continued to develop in countries around the world. to join the signing of the United Nations Charter Prepared as a Universal Declaration of Human Rights on December 10, 1948 (B.E. 2491), with 30 provisions, content on the main principles of human rights. on civil rights and political rights, on economic matters society and culture, and the duties of individuals, societies and the state.

The concept of human rights in Buddhasana is consistent with the concept of international human rights by the teachings in the Tripitaka Although not directly using the word human rights But there are implications of teaching respect for human rights in various aspects. For example, all six directions are encouraged to reject evil. Encourage them to do good to each other as human beings. The dharma principles in Theravada Buddhism therefore stand in the position of supporting, promoting and developing human life to achieve peace both personally and collectively forever, and it will be another way to help resolve current conflicts and human rights violations.

Keywords: human rights, Buddhist, freedom

บทนำ

ในระยะเริ่มแรกมนุษย์ก็คงจะไม่แตกต่างไปจากสัตว์ซึ่งต่างก็จะต้องดิ้นรนเพื่อให้มีชีวิตอยู่รอด ต่อมาเมื่อมนุษย์มีความเจริญก้าวหน้าขึ้น มีการอยู่กันเป็นกลุ่ม เป็นครอบครัว เป็นชนเผ่า เป็นรัฐตามลำดับ ความไม่เป็นธรรมก็เกิดขึ้นในระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง ก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวาย ความไม่สงบสุข ความเอารัดเอาเปรียบ ความขัดแย้งรุนแรงเกิดขึ้นบางครั้งถึงขนาดเป็นการป่าเถื่อนไม่มีมนุษยธรรม มนุษย์ จึงต้องการที่จะได้รับการปกป้องคุ้มครองมีความปลอดภัยตลอดจนได้รับสิทธิต่างๆ ของตนอันจะพึงมีมนุษย์จึงได้พิจารณาถึงสิทธิตามธรรมชาติ สำหรับแนวคิดในเรื่องสิทธิตามธรรมชาตินี้เป็นที่มาอันสำคัญยิ่งของสิทธิมนุษยชน (เสนห์ จามริก, 2545)

สิทธิมนุษยชนเป็นส่วนหนึ่งของมนุษยชาติ และมนุษย์จะไม่สามารถดำรงอยู่ได้โดยปราศจากสิทธิมนุษยชน โศกนาฏกรรมที่เกิดขึ้นต่อมวลมนุษยชาติ ความไม่สงบสุขที่เกิดขึ้นในทางสังคมและทางการเมือง ความรุนแรงในสังคมที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในภูมิภาคต่างๆ ของโลกเป็นมูลเหตุที่ผลักดันในประเทศต่างๆ รวมตัวกันเพื่อจัดทำข้อกำหนดในการให้ความคุ้มครองต่อสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นมูลฐานต่างๆ นับได้ว่าเป็นแนวความคิดร่วมกันของประชาชนทุกคนและของรัฐต่างๆ ทุกรัฐในความปรารถนาให้มีการเคารพต่อสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ของความเป็นมนุษย์ชาติอันเป็นรากฐานของเสรีภาพ ความยุติธรรมและสันติภาพในโลก

สิทธิมนุษยชน (Human rights) คือ แนวความคิดที่ว่าบุคคลมีสิทธิที่จะได้รับการปฏิบัติในแนวทางบางอย่างและมีสิทธิที่จะมีบางสิ่งบางอย่าง เพียงเพราะว่าเขาหรือเธอเป็นมนุษย์สิทธิมนุษยชนที่เป็นขั้นพื้นฐาน

ที่สุด ได้แก่ สิทธิในการมีชีวิต อิสระภาพแห่งการนับถือศาสนา อิสระภาพแห่งการพูด อิสระภาพแห่งความคิด และสิทธิที่จะได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันตามกฎหมาย

แนวความคิดในเรื่องสิทธิมนุษยชนได้รับการพัฒนาในยุโรปนับแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมาและปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนก็ได้รับการยอมรับโดยสหประชาชาติในปี ค.ศ.1948 แนวความคิดของสิทธิมนุษยชนเติบโตมาจากแนวความคิด 3 อย่าง คือ 1) แนวความคิดที่ว่ากฎหมายและสถาบันทั้งหลายมนุษย์เป็นผู้สร้างหาใช่พระเจ้าเป็นผู้สร้างไม่และดังนั้นจึงสามารถถูกเปลี่ยนแปลงได้ 2) แนวความคิดที่ว่ามนุษย์ทั้งปวงมีความเท่าเทียมกัน และ 3) แนวความคิดที่ว่ามนุษย์ทั้งปวงเป็นเจ้าของคุณภาพที่เรียกว่าศักดิ์ศรี มนุษย์ทั้งหลายเกิดมาเท่าเทียมกัน มนุษย์มีสิทธิบางประการที่ติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิดจนกระทั่งถึงแก่ความตาย สิทธิดังกล่าวได้แก่สิทธิในชีวิต เสรีภาพในร่างกาย และความเสมอภาคซึ่งเป็นสิทธิที่ไม่อาจโอนให้แก่กันได้และใครจะล่วงละเมิดมิได้ หากมีการล่วงละเมิดก็อาจจะก่อให้เกิดอันตราย หรือกระทบกระเทือนเสื่อมเสียต่อสภาพของความเป็นมนุษย์” (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2536)

สภาพการณ์ของสังคมในปัจจุบัน มีความแตกแยกทางความคิด มีการแข่งขันกันด้านต่างๆ เช่น การแข่งขันกันทำธุรกิจ การค้า การลงทุนภาวะทางเศรษฐกิจที่กำลังพัฒนาเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม เมื่อมีการแข่งขันการทำธุรกิจก็มีบางคนบางกลุ่มขาดจิตสำนึกที่ดี ต่างก็พยายามเอาเปรียบซึ่งกันและกันทั้งนี้ก็เพื่อให้ได้มาซึ่งผลกำไรหรือต้นทุนการผลิตต่ำลงมากๆ หรือทำธุรกิจผิดกฎหมาย เช่นการทำธุรกิจผิดกฎหมาย ค้ายาเสพติดให้โทษ เมื่อคนเสพเข้าไป ก็ติดสิ่งเสพติดนั้นทำให้ขาดสติไม่มีจิตสำนึก ขาดหลักธรรมประจำใจที่ทำให้กระทำผิดกฎหมาย ความเป็นจริงของโลกทุกวันนี้ต้องยอมรับว่ายิ่งวัตถุเจริญขึ้นมากเท่าใดจิตใจของคนก็ต่ำลงอย่างเห็นได้ชัด คือ ไม่มีมโนธรรมและคุณธรรม เช่น ชาวที่ปรากฏตามสื่อต่างๆ นักเรียนตึกกันฆ่ากัน หรือ การปล้นฆ่าประทุษร้ายต่อชีวิตและทรัพย์สินต่างๆ นโยบายของรัฐบาลมีการปราบปรามการทุจริตคอร์รัปชันรวมทั้งปราบปรามผู้ที่ทำผิดกฎหมายต่างๆ อย่างเคร่งครัด มนุษย์มีอิสระภาพในการกระทำทุกอย่างบนพื้นฐานของกฎหมายถ้าหากว่ามนุษย์มีหลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจก็จะทำให้มีความสุขในชีวิต

จากที่กล่าวมาสิทธิมนุษยชน เป็นจุดเริ่มต้นของสันติภาพของโลกมนุษย์ ในปัจจุบันมนุษย์มีการแข่งขันกันด้านต่างๆ เช่น การแข่งขันกันทำธุรกิจ การค้า การลงทุน เมื่อมีการแข่งขันกันก็มีบางคนบางกลุ่มขาดจิตสำนึกที่ดี ต่างก็พยายามเอาเปรียบซึ่งกันและกันทั้งนี้ก็เพื่อให้ได้มาซึ่งผลกำไรหรือต้นทุนการผลิตต่ำลงมากๆ การที่มนุษย์ตกลงและยอมรับกันให้บุคคลในฐานะที่เป็นมนุษย์แต่ละคน ได้รับความเคารพนับถือ เอาใจใส่ ดูแล คุ้มครองรักษา และได้รับประโยชน์จากการมีชีวิตอยู่ในโลกนี้อย่างดีที่สุด

แนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนสากล

สิทธิมนุษยชน คือ จุดเริ่มต้นของสันติภาพของโลกมนุษย์ เพราะมนุษยชาติที่เกิดขึ้นในโลก ย่อมมีสิทธิและหน้าที่โดยธรรมชาติด้วยกันทุกคน นอกจากสิทธิและหน้าที่โดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์ยังมีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายอีกมากมาย ซึ่งในกรณีนี้จะศึกษาได้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายรัฐธรรมนูญ และสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลแห่งสหประชาชาติตลอดจนสิทธิและหน้าที่ทางศีลธรรม สิทธิและหน้าที่จึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด สิทธิของบุคคลคนหนึ่งก็เป็นหน้าที่ของบุคคลอีกคนหนึ่ง ที่ใดมีหน้าที่ ที่นั่นย่อมมีสิทธิควบคู่กันไป (สำเนียง ยอดศรี, 2544) “สิทธิมนุษยชนมีความสำคัญในฐานะที่เป็นอารยธรรมโลก (World Civilization) ที่พยายามวางระบบความคิดเพื่อให้มนุษย์ทั่วโลกเกิดความตระเลกึ้น คำนึงถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ตั้งแต่ยอมรับความเป็นมนุษย์ ศักดิ์ศรี ขาดกำเนิด สิทธิต่างๆ ที่มีพื้นฐานมาจากความชอบ

ธรรม ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งสิทธิตั้งแต่กำเนิด โดยให้ความสำคัญกับคำว่าชีวิต (Life)” (ชะวัชชัย ภาติณฐ์, 2548) ความสำคัญของหลักสิทธิมนุษยชน มนุษย์ทั้งหลายเกิดมาเท่าเทียมกัน “มนุษย์มีสิทธิบางประการที่ติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิดจนกระทั่งถึงแก่ความตาย สิทธิดังกล่าวได้แก่สิทธิในชีวิตเสรีภาพในร่างกาย และความเสมอภาคซึ่งเป็นสิทธิที่ไม่อาจโอนให้แก่กันได้และใครจะล่วงละเมิดมิได้หากมีการล่วงละเมิดก็อาจจะก่อให้เกิดอันตราย หรือกระทบกระเทือนเสื่อมเสียต่อสภาพของความเป็นมนุษย์” (สมชาย กษิติประดิษฐ์, 2546) 1)

ตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสมัชชาสหประชาชาติซึ่งมีมติยอมรับ เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม ค.ศ. 1948 (พ.ศ. 2491) ข้อที่ 1 กล่าวว่า “มวลมนุษย์เกิดมา มีสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาค ในเกียรติภูมิ ต่างมีความรู้สึกรับชอบและมีโนธรรมและควรปฏิบัติต่อกันด้วยเจตนารมณ์แห่ง ภราดรภาพ” ปฏิญญาสากลนี้ เป็นข้อตกลงร่วมกันของมวลสมาชิกประเทศต่างๆ ในโลกที่รวมตัวกันเป็นองค์กรกลางระหว่างประเทศ มีความพยายามที่จะสร้างมาตรฐานในการอยู่ร่วมกันของ มนุษย์ เพื่อประจักษ์ในคุณค่าและศักดิ์ศรี ของความเป็นมนุษย์ด้วยกัน โดยมองว่า มนุษย์ทุกคนควรได้รับการปฏิบัติต่อกัน ด้วยความเท่าเทียมกันและเป็นมิตรกัน ซึ่งเป็นหลักการในแนวทัศนะที่เน้นไปในด้านความรู้สึกรับชอบเพื่อที่จะส่งเสริมการปฏิบัติให้เกิดขึ้น อันเนื่องจากความแตกต่างทาง เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม ของมวลมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า ซึ่งจะทำให้เกิดการแตกแยกกันได้ง่าย เมื่อเกิดความไม่เข้าใจกันหรือขัดแย้งกันขึ้นย่อมนำมาความเดือดร้อน วุ่นวายมาสู่สังคม (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2548) ปฏิญญาสากลดังกล่าว จึงเป็นการให้คำมั่นสัญญาระหว่างกันว่าการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ต้องให้เกียรติซึ่งกันและกันในสำนึกของความเป็นมนุษย์ด้วยกัน และ มีเจตนาดีต่อกันอย่างพี่น้อง “นอกจากนี้แล้ว สิทธิมนุษยชนยังมีความสำคัญในแง่ของการเป็นหลักประกันของความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพ และสภาวะโลกปัจจุบัน เรื่องของสิทธิมนุษยชนก็ไม่ใช่เรื่องประเทศใดประเทศหนึ่งเท่านั้น หากแต่เป็นเรื่องที่สังคมทั่วโลกต้องให้ความสำคัญ” (กมล พลวัน, 2547)

โดยพื้นฐานแล้ว มนุษย์และสัตว์โลกทั้งหลายล้วนต้องการปัจจัยในการดำรงชีวิตด้วยกันทั้งนั้น นับแต่ปัจจัยขั้นพื้นฐานที่ว่าด้วยอาหาร ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม การดำรงเผ่าพันธุ์ การมีชีวิตรอด ความต้องการขั้นพื้นฐานเหล่านี้ นับเป็นปัจจัยสำคัญกับชีวิตเป็นที่สุดและเหมือนกันทั้งมนุษย์และสัตว์ ซึ่งสิทธิดังกล่าว หากเป็นความชอบธรรมของมนุษย์ ก็คือ สิทธิมนุษยชน ทั้งมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม มนุษย์กับธรรมชาติ และแม้แต่กับสัตว์ การคำนึงถึงสิทธิขั้นพื้นฐานมีความจำเป็นอยู่เสมอ เหล่านี้ นับเป็นความสำคัญของสิทธิมนุษยชนที่สังคมโลกต่างให้ความสำคัญ การคำนึงถึงสิทธิดังกล่าว จะถือเป็นบันไดก้าวไปสู่ความยุติธรรมทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจและการเมืองระหว่างประเทศที่จะดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

สรุปว่า สาระสำคัญของสิทธิมนุษยชนคือจุดมุ่งหมายของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้รับสิ่งต่างๆ เท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นมนุษย์ สิทธิมนุษยชนจึงเป็นแนวคิดและหลักการปฏิบัติที่เกี่ยวกับมนุษย์ที่ว่ามนุษย์นั้นมีสิทธิหรือสถานะสากล ซึ่งไม่ขึ้นอยู่กับขอบเขตของกฎหมายหรือปัจจัยท้องถิ่นอื่นใด เช่น เชื้อชาติ หรือ สัญชาติ เป็นสิทธิที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่กำเนิด ซึ่งไม่สามารถจำหน่าย จ่าย โอน หรือแจกให้กับผู้หนึ่งผู้ใดได้ สิทธิดังกล่าวนี้มีความเป็นสากลและเป็นนิรันดร์ ฉะนั้น สิทธิมนุษยชน เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุข ความเสมอภาคของมวลมนุษยชาติในโลก

แนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดสิทธิมนุษยชนในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่หลักคำสอน ตามหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก พิจารณาโดย “ถ้อยคำ”(wording) จะพบว่าพระองค์มิได้ทรงใช้คำว่า “สิทธิมนุษยชน” หรือที่ภาษาอังกฤษใช้คำว่า Human Rights แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณาโดยเนื้อหาสาระ พบว่าพระองค์ทรงสอนเกี่ยวกับเรื่องมนุษย์ในแง่ต่างๆ มากมาย คำสอนที่มีความสอดคล้องกับแนวคิดสิทธิมนุษยชน โดยนำเสนอ ดังนี้

1. หลักการสำคัญของสิทธิมนุษยชน

ในพรหมชาลสูตร สิลขันธวรรค ที่ชนิกาย มีเนื้อหาสาระสอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนสากล ว่าด้วยเรื่องราวที่สุปปยปริพาชก ผู้เป็นอาจารย์พุดติเตียนพระพุทธเจ้า ตีเตียนพระธรรม ตีเตียนพระสงฆ์ ในขณะที่ศิษย์หนุ่ม (อันเตวาสิก) ชื่อพรหมทัตมาณพ กล่าวชื่นชมพระพุทธศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทราบเรื่อง พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนแก่ภิกษุทั้งหลายว่าหากมีใครมาตีเตียนพระรัตนตรัยก็มีให้โกรธ และหากใครสรรเสริญก็มีให้ยินดีหรือเหลิงว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คนเหล่านี้จะถึงกล่าวติเรา ตีพระธรรม หรือตีพระสงฆ์ ก็ตาม เธอทั้งหลายไม่ควรทำความอาฆาต โทมนัส แค้นใจในคนเหล่านั้น.” “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คนเหล่านี้พึงกล่าวชมเรา ชมพระธรรมหรือชมพระสงฆ์ ก็ตาม เธอทั้งหลายไม่ควรทำความเพิลิตเพิลินดีใจเบิกบานใจในคำชมนั้น ..” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

คำสอนนี้สอดคล้องกับแนวคิดอันเป็นพื้นฐานแห่งสิทธิมนุษยชนในเรื่องของการให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ทุกคนมีสิทธิในการมีชีวิต เสรีภาพ และความมั่นคงแห่งบุคคล รวมทั้งสิทธิและอิสรภาพในความคิดเห็นอันสามารถนำมาปรับใช้กับสังคมปัจจุบันได้ดังการสอนให้มีความอดทนในการรับฟังความคิดเห็น เพราะหากไม่มีความอดทนในการรับฟังความคิดเห็นจากภาคส่วนต่างๆ หรือจากเสียงส่วนน้อยในสังคมแล้ว ก็อาจมีการใช้กำลังต่อกันในการทำร้ายต่อผู้แสดงความคิดเห็น เพียงเพราะรับไม่ได้หรือโกรธเคืองหากจะมีผู้มาแสดงความคิดเห็น โดยเฉพาะในทางวิพากษ์วิจารณ์

นอกจากนี้การสอนไม่ให้หลงยินดีเพิลิตเพิลินไปกับคำสรรเสริญชื่นชมศาสนา ก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งในการนำมาปรับใช้กับชีวิต เพราะหากผู้คนทั้งหลายต่างหลงเพิลิตเพิลินกับคำชื่นชมแล้ว ก็อาจไม่ทราบถึงความคิดเห็นอีกด้านหนึ่ง และทำให้เข้าใจผิดไปได้ว่าตนทำถูกต้องไปเสียทุกอย่างเพราะสิทธิมนุษยชนจะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหากบริบทในสังคมไม่ส่งเสริมหรือกลายเป็นการขัดขวาง สิทธิ เสรีภาพ ในการแสดงความคิดเห็น เพราะเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นนี้จะป็นฐานก้าวสู่ขั้นตอนต่อไปในการยอมรับความแตกต่างของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของชาติพันธุ์ เพศ ภาษา ศาสนา อุดมการณ์ และความแตกต่างหลากหลายอื่นๆ คำสอนของพระพุทธเจ้าดังกล่าวจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยเตือนสติและเป็นเสมือนเข็มทิศชี้ทาง ให้สังคมตระหนักและเข้าใจในสิทธิเสรีภาพดังกล่าว

2. สิทธิของพลเมืองและสิทธิทางการเมือง

ใน พรหมชาลสูตร สิลขันธวรรค ที่ชนิกาย ว่าด้วยการตระหนักต่อเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นที่กล่าวถึงจุลศีล ข้อ 1 และข้อ 26 จากทั้งหมด 26 ข้อ ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกอย่างหนึ่ง เมื่อปุถุชนกล่าวชมตถาคต พึงกล่าวชมอย่างนี้ว่า” จุลศีลข้อ 1 “พระสมณโคดม ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางท้นทวะ วางสาตรา มีความละอาย มีความเอ็นดู มีความกรุณา หวังประโยชน์แก่อสัตว์ทั้งปวงอยู่”... จุลศีลข้อ 26 “พระสมณโคดม เว้นขาดจากการฟั่น การฆ่า การจองจำ การตีชิง การปล้น การจี” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

คำสอนนี้แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องกับแนวคิดสิทธิมนุษยชน ตามคำปรารภ ในปฏินญาสาภา โดยพระพุทธเจ้าได้กล่าวว่าหากมีใครคิดจะสรรเสริญพระพุทธเจ้าแล้ว เพียงแค่สรรเสริญการปฏิบัติตนของพระพุทธเจ้าในจุลศีล ซึ่งเป็นเรื่องพื้นฐานก็เพียงพอที่จะสรรเสริญแล้ว โดยตัวอย่างจุลศีลที่ยกมาศึกษา คือการเว้นจากการฆ่าสัตว์ วางอาวุธ มีเมตตากรุณาต่อสัตว์ทั้งปวง (จุลศีลข้อ 1) และการไม่ฆ่าฟันจองจำ ปล้นจี้ ซึ่งทำร้าย ผู้อื่น (จุลศีล ข้อ 2)

คำสอนนี้แสดงให้เห็นถึงการประพฤติปฏิบัติตามจุลศีล ด้วยการหยุดการกระทำอันเป็นการละเมิดในทรัพย์สินของผู้อื่น คือการไม่ปล้นจี้ชิงทรัพย์ ซึ่งจะทำให้เกิดความไม่ปลอดภัยในทรัพย์สินของตนเอง และอาจนำมาซึ่งการทำร้ายร่างกายเจ้าของทรัพย์สินทั้งหลายได้ นอกจากนี้ยังเป็นการแสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้านั้นได้หยุดการกระทำโดยการไม่ฆ่าสัตว์ วางอาวุธ ไม่ฆ่าฟัน จองจำผู้อื่น และมีเมตตากรุณาต่อสัตว์ทั้งปวง การไม่จองจำ แสดงให้เห็นถึงการไม่กักขัง หน่วงเหนี่ยวอันเป็นการละเมิดสิทธิในร่างกาย การวางอาวุธ การไม่ฆ่าฟัน การไม่ฆ่าสัตว์ ก็แสดงให้เห็นถึงการวางอาวุธทั้งหลายที่ใช้ในการนำไปทำร้ายผู้อื่น เพื่อให้ผู้คนจะได้อยู่อย่างปลอดภัยไม่ต้องกลัวว่าจะมีผู้ใดหยิบอาวุธขึ้นมาทำร้ายกัน

อัครัญสูตร ที่มณีกาย ปาฏิหาริยวรรค เป็นเรื่องราวเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าประทับอยู่บนปราสาทที่นางวิสาขาเมตตาบริจาค สร้างไว้ในบุพพาราม กรุงสาวัตถี กระทั่งเวลาเย็นวันหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้เสด็จจรงกรมอยู่กลางแจ้งที่ร่มเงาปราสาท ได้มีวาเสฏฐะสามเณร และภราทวาชะสามเณร ซึ่งร่ออุปสมบทเป็นภิกษุ ชวนกันไปเฝ้าซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสถามว่าบรรดาพราหมณ์ไม่ว่าหรือที่มาอุปสมบท วาเสฏฐะและภราทวาชะ ได้ทูลตอบว่าถูกพราหมณ์ทั้งหลายตำหนิอย่างแรงและดูถูกว่าบรรดาอื่นนอกจากพราหมณ์นั้นเลวทรามต่ำต้อยหมด บรรดาพราหมณ์ประเสริฐที่สุด เพราะเกิดจากพระโอษฐ์ (ปาก) ของพระพรหม พวกสมณะโล้นคือวรรณะที่เลวทรามพระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนว่าเป็นคำกล่าวที่ไม่ถูกต้องเพราะแท้จริงแล้ววรรณะพราหมณ์นั้นถือกำเนิดมาจากการตั้งครุฑของแม่พราหมณ์ และคนทุกชั้นวรรณะต่างก็มีทั้งดีและไม่ดี ไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ศูทร หากประพฤติผิดเช่น ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ก็ต้องว่ากันตามทีผิด มิใช่เกิดเป็นวรรณะศูทรแล้วจะต้องคือคนเลวคนชั่ว หรือเกิดเป็นวรรณะพราหมณ์ต้องคือคนดีคนประเสริฐสูงกว่าผู้อื่น เช่นศูทรที่ปฏิบัติธรรมก็มีฐานะเทียบเท่าพราหมณ์ ส่วนพราหมณ์ซึ่งทำความผิดก็มีฐานะเป็นโจรได้เช่นกัน นอกจากนี้ในทางธรรมทุกคนชั้นวรรณะต่างก็มีสิทธิในการปฏิบัติธรรมอย่างเท่าเทียมกัน การตัดสินความเป็นคนไม่ได้ตัดสินที่วรรณะหรือชาติกำเนิดแต่ตัดสินจากการกระทำของบุคคลนั้นๆ และในตอนท้ายได้ตรัสสอนว่าทุกชั้นวรรณะหากสามารถสำรวมกาย วาจา ใจ เจริญโพธิปักขิยธรรม 7 แล้ว ก็สามารถที่จะปรินิพพานได้ (ดับกิเลสดับทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิงภายในชาตินี้) ว่า “ดูก่อนวาเสฏฐะและภราทวาชะ กษัตริย์ก็ดี ฯลฯ พราหมณ์ก็ดี ฯลฯ แพศย์ก็ดี ฯลฯ ศูทรก็ดี สำรวมทางกาย สำรวมทางวาจา สำรวมทางใจ อาศัยการเจริญโพธิปักขิยธรรมทั้ง 7 แล้ว ย่อมปรินิพพานในโลกนี้แท้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

คำสอนที่สอดแทรกแนวคิดสิทธิมนุษยชนในอัครัญสูตรนี้ จึงมีความสอดคล้องกับแนวคิดสิทธิมนุษยชนที่ว่าและสอนให้ตระหนักถึงเสรีภาพแห่งความเชื่อในการนับถือศาสนา หรือการใช้ชีวิตอย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

3. ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

ในมหาปรินิพพานสูตร ที่มณีกาย มหาวรรค เรื่องนางอัมพปาลีคณิกามาเฝ้า เป็นเหตุการณ์เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จประทับที่สวนอัมพปาลิวัน (สวนของนางอัมพปาลี) กรุงเวสาฬหี แคว้นวัชชี นางอัมพปาลีจึงไปทูลเชิญพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์มารับภัตตาหารที่บ้านของนาง ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตอบรับ เมื่อเจ้าลิจฉวี

ทั้งหลายทราบข่าวว่าเสด็จมาประทับที่สวนอัมพลาลวัน จึงพากันไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อทูลเชิญให้รับภัตตาหารเช่นกัน ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตอบปฏิเสธว่า “ดูก่อนลิจฉวีทั้งหลาย ตถาคตรับภัตตาหารของนางอัมพลาลิณีสำหรับวันพรุ่งนี้ไว้แล้วแล” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

คำสอนที่สอดแทรกแนวคิดสิทธิมนุษยชนใน มหาปริณิพพานสูตร จึงมีความสอดคล้องกับแนวคิดสิทธิมนุษยชนที่ว่า การปฏิบัติอย่างไร การที่พระพุทธเจ้าปฏิบัติต่อสตรีที่มีสถานภาพอาชีพหญิงนครโสเภณีอย่างเสมอภาคกับชายและมีสถานภาพความเป็นกษัตริย์อย่างกษัตริย์ลิจฉวี โดยไม่คำนึงว่าพระพุทธเจ้าเองก็เป็นเพศชายและเป็นผู้มีสถานภาพแห่งกษัตริย์เช่นกัน ดังกรณีที่พระพุทธเจ้ารับคำเชิญไปฉันภัตตาหารที่บ้านนางอัมพลาลิณีซึ่งเป็นหญิงนครโสเภณีในสมัยพุทธกาล และได้ปฏิเสธคำทูลเชิญของกษัตริย์ลิจฉวีที่มาทูลเชิญในวันเดียวกันนั้น เป็น คำสอนต่างๆเหล่านี้จึงมีความสอดคล้องกับแนวคิดสิทธิมนุษยชนตามปณิญาสาทุกา ด้วยการสอนให้ในประเด็นความเสมอภาคและศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ และทุกคนที่ทำงานมีสิทธิที่จะได้รับค่าตอบแทนที่ยุติธรรมและเอื้ออำนวยต่อการประกันความเป็นอยู่อันควรค่าแก่ศักดิ์ศรีของมนุษย์สำหรับตนเองและครอบครัว และหากจำเป็นก็จะได้รับการคุ้มครองทางสังคมในรูปแบบอื่นเพิ่มเติมด้วย (ข้อ 23 (ข้อ 3) คำสอนดังกล่าว ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับที่เท่าเทียมกัน สำหรับงานที่เท่าเทียมกัน โดยปราศจากการเลือกปฏิบัติใด

อัครัญสูตร ที่นิกาย ปาฎิกวรรค เป็นเรื่องราวเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าประทับอยู่บนปราสาทที่นางวิสาขามิคารมารดา สร้างไว้ในบุพพาราม กรุงสาวัตถี กระทั่งเวลาเย็นวันหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้เสด็จจงกรมอยู่กลางแจ้งที่ร่มเงาปราสาท ได้มีวาเสฏฐะสามเณร และภารทวาชะสามเณร ซึ่งร่ออุปสมบทเป็นภิกษุ ชวนกันไปเฝ้าซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสถามว่าบรรดาพราหมณ์ไม่ว่าหรือที่มาอุปสมบท วาเสฏฐะและภารทวาชะ ได้ทูลตอบว่าถูกพราหมณ์ทั้งหลายตำหนิอย่างแรงและดูถูกว่าวรรณะอื่นนอกจากพราหมณ์นั้นเลวทรามต่ำต้อยหมด วรรณะพราหมณ์ประเสริฐที่สุด เพราะเกิดจากพระโอษฐ์ (ปาก) ของพระพรหม พวกสมณะล้วนคือวรรณะที่เลวทรามพระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนว่าเป็นคำกล่าวที่ไม่ถูกต้องเพราะแท้จริงแล้ววรรณะพราหมณ์นั้นถือกำเนิดมาจากการตั้งครุฑของแม่พราหมณ์ และคนทุกชั้นวรรณะต่างก็มีทั้งดีและไม่ดี ไม่ว่าจะเป็ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ศูทร หากประพฤติดีเช่น ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ก็ต้องว่ากันตามทีดี มีไช่เกิดเป็นวรรณะศูทรแล้วจะต้องคือคนเลวคนชั่ว หรือเกิดเป็นวรรณะพราหมณ์ต้องคือคนดีคนประเสริฐสูงกว่าผู้อื่น เช่นศูทรที่ปฏิบัติธรรมก็มีฐานะเทียบเท่าพราหมณ์ ส่วนพราหมณ์ซึ่งทำความผิดก็มีฐานะเป็นโจรได้เช่นกัน นอกจากนี้ในทางธรรมทุกคนชั้นวรรณะต่างก็มีสิทธิในการปฏิบัติธรรมอย่างเท่าเทียมกัน การตัดสินความเป็นคนไม่ได้ตัดสินที่วรรณะหรือชาติกำเนิดแต่ตัดสินจากการกระทำของบุคคลนั้นๆ และในตอนท้ายได้ตรัสสอนว่าทุกชั้นวรรณะหากสามารถสำรวมกาย วาจา ใจ เจริญโพธิปักขิยธรรม 7 แล้ว ก็สามารถที่จะปริณิพพานได้ (ดับกิเลสดับทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิงภายในชาตินี้) ว่า “ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ กษัตริย์ก็ดี ฯลฯ พราหมณ์ก็ดี ฯลฯ แพศย์ก็ดี ฯลฯ ศูทรก็ดี สำรวมทางกาย สำรวมทางวาจา สำรวมทางใจ อาศัยการเจริญโพธิปักขิยธรรมทั้ง 7 แล้ว ย่อมปริณิพพานในโลกนี้แท้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

คำสอนที่สอดแทรกแนวคิดสิทธิมนุษยชนในอัครัญสูตรนี้ จึงมีความสอดคล้องกับแนวคิดสิทธิมนุษยชนที่ว่าทุกคนเกิดมาต่างมีอิสระและมีความเสมอภาคกันในเกียรติและสิทธิ ต่างมีเหตุผลและมโนธรรม และสอนให้ปฏิบัติต่อกันอย่างมีมารดรภาพ รวมถึงกล่าวว่าคนทุกชั้นวรรณะมีอิสราภาพทางความคิดโดยไม่ถือเอาชาติ กำเนิด ศาสนา มาเป็นตัวตัดสิน และสอนให้ตระหนักถึงเสรีภาพแห่งความเชื่อในการนับถือศาสนา หรือการใช้ชีวิตอย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

4. หน้าที่ของบุคคล สังคม และรัฐ

มหาปริณิพพานสูตร ที่ฉนิกาย มหาวรรค กล่าวถึงพระเจ้าอชาตศัตรูทรงประสงค์ปราบแคว้นวัชชี เป็นเหตุการณ์เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่บนภูเขาคิชฌกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์ พระเจ้าอชาตศัตรูมีความประสงค์จะไปตีแคว้นวัชชีเพราะเห็นว่าแคว้นวัชชีมีอำนาจที่แข็งแกร่งมากจึงรับสั่งให้วัสสการพราหมณ์ ซึ่งเป็นมหาอำมาตย์ของแคว้นมคธไปกราบทูลพระพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสแก้วัสสการพราหมณ์ว่าแคว้นวัชชีได้ ยึดหลักอปริหานิยธรรมของเจ้าวัชชี 7 ข้อ เช่น ประชุมด้วยความพร้อมเพรียงกันอย่างสม่ำเสมอ, การประชุม ดังกล่าว เป็นไปด้วยความพร้อมเพรียง, มีการยึดมั่นในวัชชีธรรมโบราณ ไม่ตั้งข้อบัญญัติใหม่ ไม่เปลี่ยนแปลง ข้อบัญญัติเดิม, ให้เกียรติเคารพนับถือเชื้อพองเจ้าวัชชีผู้ใหญ่ผู้เฒ่า, ไม่อด ช่มเหล่งแก กักขังหน่วงเหนี่ยวสตรี และ เด็กหญิงของสกุลทั้งหลาย, สักการะ เคารพ บูชาเจดีย์ ของวัชชีทั้งหลาย ทั้งภายในภายนอก พระนคร หมั่น บวงสรวงบูชาตามธรรมเนียมเดิม, ถวายอารักขาคุ้มครองป้องกันแก่พระอรหันต์ทั้งหลาย และ ตั้งความปรารถนา ให้พระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังไม่มาให้มา ส่วนที่มาแล้วก็ให้อยู่สบายในแคว้น โดยพระพุทธเจ้าได้

คำสอนที่สอดแทรกแนวคิดสิทธิมนุษยชนใน มหาปริณิพพานสูตร จึงมีความสอดคล้องกับแนวคิดสิทธิมนุษยชนที่ว่า การปฏิบัติอย่างไร เป็นการ ชี้ทางให้แก่พระเจ้าอชาตศัตรูว่า เจ้าวัชชีทั้งหลายเมื่อได้ยึดหลักดังกล่าวแล้ว ก็ย่อมมีแต่ความเจริญ ไม่มีทางที่จะ เสื่อมได้เลย ดังนั้นการพระเจ้าอชาตศัตรูกังวลว่าแคว้นวัชชีจะแข็งแกร่งและอาจรุกรานแคว้นอื่นจึงเป็นสิ่งที่อาจ มองเกินจริง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) จนวัสสการพราหมณ์คิดได้ว่าควรใช้วิธีเจรจาปรองดอง หรือไม่ก็ ทำให้เจ้าวัชชีแตกแยกกันมากกว่าจะใช้กำลังในการประหัตประหารกัน จึงสอดคล้องคำปรารภที่สองในปฎิญญา สากล โดยเฉพาะสงครามหรือการเข่นฆ่ากันไม่ใช่ทางเลือกหรือทางออกในการแก้ปัญหา

สรุปได้ว่า แนวคิดเรื่องหน้าที่ของบุคคล สังคม และรัฐ คือ การเรียกร้องให้มนุษย์ปฏิบัติต่อกัน ตามหลักการที่ตกลงกันในสังคม ถ้ารัฐให้ประกันก็จะกลายเป็นสิทธิทางกฎหมายไปด้วย ซึ่งที่จริงก็สนับสนุนให้รัฐประกัน กล่าวคือ “ทำให้สิทธิทางศีลธรรมนั้นเป็นสิทธิทางกฎหมายเสียด้วย จะได้มีหลักประกันและผู้ดูแลให้มีการปฏิบัติตามโดยแท้จริง รวมทั้งลงโทษต่อผู้ไม่ปฏิบัติตามเพื่อให้เกิดกลับตัว และถ้าหากเรายึดถือตามหลักสิทธิมนุษยชนของรัฐว่าเป็นแนวทางที่ถูกต้องแล้ว เราก็จะไม่ต้องพบข้อบกพร่องอันใด”

จากการศึกษาหลักคำสอนในในพระไตรปิฎกพบว่า หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก มีความสอดคล้องกับแนวคิดสิทธิมนุษยชนสากล โดยคำสอนในพระไตรปิฎก แม้จะไม่ได้ใช้คำว่าสิทธิมนุษยชนโดยตรง แต่มีเนื้อหาที่มโนของการสอนให้เคารพสิทธิมนุษยชนในด้านต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น สิทธิเสรีภาพในการนับถือศาสนา สิทธิและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น สิทธิในชีวิต ความเสมอภาค เกียรติและศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ ซึ่งการนำแนวคิดสิทธิมนุษยชนที่สอดแทรกในคำสอนของพระพุทธเจ้าไปเผยแพร่ จะช่วยให้ชาวพุทธได้ตระหนักถึงความสำคัญของการเคารพสิทธิ เสรีภาพ ของผู้อื่น และจะเป็นอีกทางหนึ่งที่จะช่วยแก้ไขปัญหาคัดแย้งและการละเมิดสิทธิมนุษยชนในปัจจุบันได้

หลักทศ 6 กับการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน

หลักทศ 6 ที่พระองค์ทรงสอนเกี่ยวกับหลักสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์ลักษณะของ สิทธิและหน้าที่ต่างตอบแทน ต่อกัน โดยเริ่มต้นจากตัวเราเป็นหลัก แล้วแผ่ออกไปสู่บุคคลอื่นอันประกอบด้วยบุคคล 6 ประเภท คือ 1) ทิศเบื้องบน ได้แก่ พระภิกษุสมณชีพราหมณ์ 2) ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดามารดา 3) ทิศเบื้องขวา

ได้แก่ ครูอาจารย์ 4) ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ บุตรธิดาและคู่ครอง 5) ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ เพื่อนฝูง 6) ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้หรือลูกน้องโดยแต่ละฝ่ายพึงรักษาสีทนต์และหน้าที่ต่างตอบแทนแก่กันดังนี้

1) สิทธิและหน้าที่ต่างตอบแทนระหว่างตัวเรากับภิกษุสงฆ์สมณพราหมณ์ : พระพุทธองค์ทรงประกาศคำสอนโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์สุขของพหุชน...เพื่ออนุเคราะห์โลก (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เมื่อประกาศศาสนาแล้ว ก็ทรงส่งภิกษุสาวกออกไปแสดงธรรมคำสอนให้ไพเราะในเบื้องต้น ในท่ามกลาง และในเบื้องสูง (พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญโญ), มปป.) และก่อนที่จะออกไปเผยแผ่ศาสนาภิกษุสาวกเหล่านั้นต่างก็ได้รับการฝึกอบรมจนได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบแล้ว ทั้งสิ้นเพื่อที่จะให้ชาวเกิดเกิดความเลื่อมใสศรัทธาและพร้อมที่จะทำทักษิณาทาน (ทำทานตอบแทนคุณความดี) ฉะนั้น เมื่อพิจารณาภารกิจเผยแผ่หลักธรรมคำสอน จะเห็นได้ว่าระหว่างคฤหัสถ์กับภิกษุไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้ โดยคฤหัสถ์มีหน้าที่ถวายปัจจัยบริโศคแด่ภิกษุ และภิกษุก็บริโศคปัจจัยนั้นเพียงเพื่อให้ดำเนินชีวิตอยู่ได้ แล้วให้การอบรมสั่งสอนคฤหัสถ์เป็นการตอบแทน อุปมาเหมือนหมูฟุ้งที่บริโศคน้ำหวานจากดอกไม้้นั้นซ้ำ แล้วช่วยผสมเกสรให้ดอกไม้ในขณะเดียวกันด้วย โดยสภาพความเป็นจริงแล้วระหว่างภิกษุกับชาวบ้านต่างผลัดกันเป็น ปฏิคาหก (ผู้รับ) และ ทายก (ผู้ให้) โดยภิกษุให้ ธรรมทาน แก่ชาวบ้าน ส่วนชาวบ้านให้อามิสทาน แด่ภิกษุ และเมื่อฝ่ายใดพลั้งเผลอละเมิดต่อกัน ต่างฝ่ายต่างก็ให้อภัยทานแก่กัน เมื่อต่างฝ่ายต่างให้ต่างรับกันอย่างนี้ จะช่วยให้ “บ้าน” กับ “วัด” เดินเคียงคู่ไปด้วยกัน ดังคำกล่าวของ พระธรรมทัสนาธร แห่งวัดชนะสงคราม ที่รู้จักสืบมาว่า “วัดจะดีมีหลักฐานเพราะบ้านช่วย บ้านจะสวยก็เพราะวัดตदनียัย บ้านกับวัดผลัดกันช่วยอำนวยการ ถ้าขัดกันก็บรลัยทั้งสองทาง”

2) สิทธิและหน้าที่ต่างตอบแทนระหว่างตัวเรากับบิดามารดา: ในฐานะที่เป็นบิดามารดา พึงคุ้มครองรักษาสีทนต์ของบุตรธิดา คือ พยายามป้องกันจากความชั่วทั้งหลายอบรมให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณความดี ให้การศึกษาศิลปวิทยา เป็นธุระในการจัดหาคู่ครองที่เหมาะสมให้ และมอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาสอันควร เมื่อมารดาบิดา ช่วยคุ้มครองดูแลรักษาสีทนต์ให้แก่บุตรแล้ว บุตรธิดาพึงตอบแทนคุณและช่วยรักษาสีทนต์ของบิดามารดา คือเมื่อท่านเลี้ยงดูมาแล้วพึงเลี้ยงท่านตอบ, ทำกิจธุระการงานของท่าน, ดำรงวงศ์ตระกูลของท่านให้ตั้งมั่นอยู่ต่อไปได้, ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท และเมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ท่านด้วย

3) สิทธิและหน้าที่ต่างตอบแทนระหว่างตัวเรากับครูอาจารย์ : ในฐานะหน้าที่ของอาจารย์ พึงรักษาสีทนต์ของศิษย์ คือพยายามฝึกฝนอบรมศิษย์ให้เป็นคนดี, ถ่ายทอดความรู้ให้ศิษย์เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง, สอนความรู้ให้ศิษย์โดยไม่ปิดบัง, ยกย่องศิษย์ในหมู่พวกและสอนวิชาความรู้ให้สามารถออกไปประกอบอาชีพเลี้ยงตัวได้. เมื่ออาจารย์ช่วยดูแลรักษาสีทนต์ของศิษย์แล้วศิษย์ก็พึงตอบแทนคุณและช่วยรักษาสีทนต์ของอาจารย์ โดยการลุกขึ้นต้อนรับเพื่อแสดงความเคารพ, เข้าไปหาอาจารย์เพื่อรับใช้, ปรีกษาซักถามขอคำแนะนำ, ตั้งใจรับฟังคำสั่งสอนของอาจารย์ด้วยดี, ประณิบัติรับใช้ช่วยเหลือกิจธุระของอาจารย์ และตั้งใจเรียนศิลปวิทยาที่อาจารย์ถ่ายทอดให้ด้วยความเคารพ เอาใจจริงเอาใจ โดยถือว่าเป็นภารกิจสำคัญที่จะต้องทำให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

(4) สิทธิและหน้าที่ต่างตอบแทนระหว่างตัวเรากับบุตรภรรยา: มีคริสตสุภาภิตอยู่บทหนึ่งกล่าวว่า “the master of husband is not himself but wife, and the master of wife is not herself but husband.” (เจ้านายชีวิตของสามี มิใช่ตัวเขาเอง หากแต่เป็นภรรยา, และเจ้านายชีวิตของภรรยา มิใช่ตัวหล่อนเอง แต่เป็นสามี) เมื่อนำแนวคิดนี้มาเปรียบเทียบกับคติของพุทธศาสนา พบว่า พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนเกี่ยวกับการเลือกและการครองคู่ไว้ว่าธรรมดาสตรีย่อมพึงใจบุรุษ ที่มีรูป (รูปร่าง) มีทรัพย์ มีศีล ไม่เกียจ

คร้านการงาน และสามารถที่จะมีบุตรกับสตรีนั้น มาเป็นสามี ส่วนบุรุษเพศก็เช่นเดียวกัน ย่อมพึงใจสตรีผู้มีรูป มีทรัพย์ มีศีล ไม่เกียจคร้านการงาน และสามารถที่จะมีบุตรกับบุรุษนั้นได้ มาเป็นภรรยา (สุชีพ ปุณฺณญาณภาพ , 2541) และถือว่าโดยวิสัยสตรีเพศ ย่อมประสงค์บุรุษ นิยมเครื่องแต่งตัว มั่นใจในบุตรต้องการมิให้สตรีอื่น มาร่วมสามี และต้องการความเป็นใหญ่ในบ้าน (พิฑูร มลิวลีย์, 2525) ครั้นเมื่อบุรุษสตรีนั้นมาร่วมคู่ครองกัน ฉันทามีภรรยาแล้ว แต่และฝ่ายจึงช่วยกันทำหน้าที่ และรักษาสติของกันและกัน ไว้ โดยฝ่ายสามีพึงให้ เกียรติภรรยา, ไม่ดูหมิ่น, ไม่ประพฤตินอกใจ, มอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้ และจัดหาเครื่องแต่งตัวมาให้เป็น ของขวัญตามโอกาสอันควร. ส่วนฝ่ายภรรยาเมื่อสามีให้เกียรติดังนี้แล้ว พึงตอบแทนโดยการจัดแจงดูแลบ้าน ช่างให้เป็นที่เรียบร้อย, สงเคราะห์ญาติของทั้งสองฝ่ายด้วยดี, ไม่ประพฤตินอกใจ, พยายามรักษาทรัพย์ที่ แสวงหามาได้อย่างเต็มความสามารถ และขยันทำการกิจงานต่างๆ ให้สำเร็จเสร็จสิ้นไปด้วยดี (สตรีในดินแดน ชมพูทวีปสมัยนั้น เมื่อแต่งงานแล้วจะต้องไปอยู่กับครอบครัวฝ่ายสามี)

5) สิทธิและหน้าที่ต่างตอบแทนระหว่างตัวเรากับมิตรสหาย : พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนเกี่ยวกับ หลักการเลือกคบมิตร มิตรมี 2 ประเภท คือ มิตรเทียม กับมิตรแท้ ผู้ที่เป็นมิตรเทียมนั้นจะเป็นคนปกอลอก, ดี แต่พูด, หัวประจบและชักชวนในทางฉิบหาย มิตรประเภทนี้ไม่ควรคบ. ส่วนผู้ที่เป็นมิตรแท้จะเป็นผู้อุปการะ, ร่วมสุขร่วมทุกข์, แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้ และมีน้ำใจไมตรี มิตรประเภทนี้ควรคบ. และเมื่อคบค้าสมาคม เป็นมิตร พึงปกป้องรักษาสติให้แก่กันคือพึงเผื่อแผ่แบ่งปันกัน, พุดถนอมน้ำใจกัน, ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และตี ตนเสมอร่วมสุขร่วมทุกข์. ครั้นมิตรได้รับความอนุเคราะห์จากมิตรแล้วพึงอนุเคราะห์ตอบโดยการช่วยกันดูแล ชีวิตและทรัพย์สินของมิตรผู้ที่ตกอยู่ในความประมาท, ในคราวที่มิตรมีภัยก็เป็นที่พึ่งพาอาศัยได้, ไม่ละทิ้งมิตรใน ยามทุกข์ยากและให้เกียรตินึกถึงวงศาคณาญาติของมิตรด้วยความจริงใจ

(6) สิทธิและหน้าที่ต่างตอบแทนระหว่างตัวเรากับคนรับใช้และคนงาน : ตามสภาพความเป็นอยู่ของ ชาวชมพูทวีปสมัยนั้น มิได้เป็นสังคมที่สลับซับซ้อนเมื่อสังคมอุตสาหกรรมเช่นทุกวันนี้ ฉะนั้นความสัมพันธ์ ระหว่าง ผู้เป็นนายกับคนรับใช้มิได้สัมพันธ์กันอย่างเป็นทางการ ตามกฎหมายแรงงานเช่นทุกวันนี้ แต่ สัมพันธ์ในลักษณะที่ต่างฝ่ายต่างตอบแทนต่อกัน ในเชิงจริยธรรมดังที่พระพุทธองค์ทรงสอนถึงสิทธิและหน้าที่ ของแต่ละฝ่ายไว้ว่า ในฐานะของผู้เป็นนาย พึงจัดแจงให้ผู้รับใช้ทำงานตามความเหมาะสมกับเพศ วัย และกำลัง ความสามารถ, โดยจ่ายค่าจ้างตอบแทนอย่างเป็นธรรม, ดูแลสวัสดิภาพความเป็นอยู่ตามเหมาะสม เมื่อเจ็บไข้ได้ ป่วยต้องให้การดูแลรักษา, ถ้าได้สิ่งของอะไรมาเป็นพิเศษก็ต้องแบ่งปันให้, และจัดให้มีวันหยุดพักผ่อนตาม สมควร, ส่วนในฐานะของคนรับใช้พึงอนุเคราะห์ตอบแทนบุญคุณนายโดยลงมือทำงานก่อนนาย, เลิกงาน ภายหลังนาย, รับผลประโยชน์ที่พึงได้เฉพาะทำที่นายแบ่งปันให้, พยายามทำงานให้เรียบร้อยและดียิ่งๆ ขึ้นและ นำคุณความดีและกิจการของนายไปเผยแผ่ให้ปรากฏ.

ด้วยทรงตระหนักถึงความเป็นจริงดังกล่าวนี้ พระองค์จึงทรงสั่งสอนหลักความสัมพันธ์ ต่างตอบแทน ระหว่างพระภิกษุกับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนว่า ในฐานะของพระภิกษุพึงแนะนำคฤหัสถ์ให้ละเว้นจากความชั่ว, สอนให้ตั้งมั่นอยู่ในความดี, อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจไมตรี, ให้ได้ฟังได้รู้ในสิ่งที่ไม่เคยรู้ที่ไม่เคยฟังไม่เคยรู้, ช่วยชี้แจง สิ่งที่เคยฟังมาแล้วให้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น และช่วยบอกทางสวรรค์ให้ (สอนวิธีดำเนินชีวิตให้เป็นสุข), ส่วนคฤหัสถ์ คู่ครองเรือนพึงอนุเคราะห์ตอบแทนคุณภิกษุโดยจะทำการใดก็ตามด้วยใจเมตตา, จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยใจเมตตา, จะคิดสิ่งใดก็คิดด้วยใจเมตตา, ให้การตอบรับด้วยการเต็มใจ และอุปัชฌาย์ด้วยปัจจัย 4

สรุปได้ว่า พระองค์ทรงสอนไว้ในเรื่องต่างๆ คือ ทรงสอนให้มนุษย์ประพฤติปฏิบัติต่อกันโดยปราศจาก อคติลำเอียง ให้แต่ละฝ่ายดำเนินชีวิตโดยการ “รักษาดินแดน” ให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณความดี ทั้งนี้เพื่อที่จะช่วย

“รักษาผู้อื่น” ด้วย ให้แต่ละคนประกอบแต่อาชีพการงานที่สุจริต ปราศจากโทษ ไม่เป็นไปในทางที่เบียดเบียนชีวิตอื่นไม่ว่าโดยทางตรงหรือโดยทางอ้อม และในหลักคำสอนเรื่อง ทิศ 6 ทรงสอนให้แต่ละฝ่ายต่างช่วยกันรักษาสีทธิและทำหน้าที่ที่ตอบสนอง ให้แก่กันและกันไม่ว่าจะเป็นในหมู่มิตร ครูอาจารย์ บิดามารดา บุตร ภรรยา คนรับใช้ และภิกษุสมณพราหมณ์ทั้งหลาย

สรุป

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักสิทธิมนุษยชน เช่นหลักทศ 6 ล้วนได้แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน และเน้นการมีสิทธิเสรีภาพ โดยชี้ว่ามนุษย์มีศักยภาพในการกระทำสิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง มนุษย์ควรมีเมตตากรุณาต่อกันให้อยู่ซึ่งกันและกัน ผ่านการกระทำที่สอดคล้องกันระหว่างกาย วาจา และใจ จัดเป็นหลักการปฏิบัติที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้ปฏิบัติ ซึ่งมีอยู่หลายระดับแห่งการเข้าถึง ตามความรู้ความสามารถทางสติปัญญาของแต่ละบุคคล และหลักธรรมที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นแนวปฏิบัติที่ถือได้ว่าเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของชนหมู่มากโดยไม่มีประมาณ ไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ ฐานะทางสังคมภาษาและศาสนา ล้วนมีการส่งเสริมให้ปฏิเสธความชั่ว สนับสนุนให้กระทำความดีต่อกันในฐานะที่เป็นมนุษย์ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงอยู่ในฐานะสนับสนุนส่งเสริม และพัฒนาชีวิตมวลมนุษยให้เข้าถึงสันติสุขทั้งด้านส่วนตัวและส่วนรวมตลอดไป

เอกสารอ้างอิง

- กุลพล พลวัน. (2547). สิทธิมนุษยชนในสังคมโลก. กรุงเทพมหานคร: นิติธรรม.
- ชะวัชชัย ภาติณฐ. (2548). กระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติการสิทธิมนุษยชน. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินต์ติ้ง เฮาส์.
- พิฑูร มลิวัลย์. (2525). หลักธรรมสำหรับการปกครอง. กรุงเทพมหานคร. กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) . (มปป.). ทาน ศีล ภาวนา. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2536). พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (2544). เอกสารการสอนชุดวิชามนุษยกับอารยธรรม หน่วยที่ 1-7. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำเนียง ยอดศิริ. (2544). จริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2541). คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- สมชาย กษิติประดิษฐ์. (2546). สิทธิมนุษยชน. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เสน่ห์ จามริก. (2545). พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.

